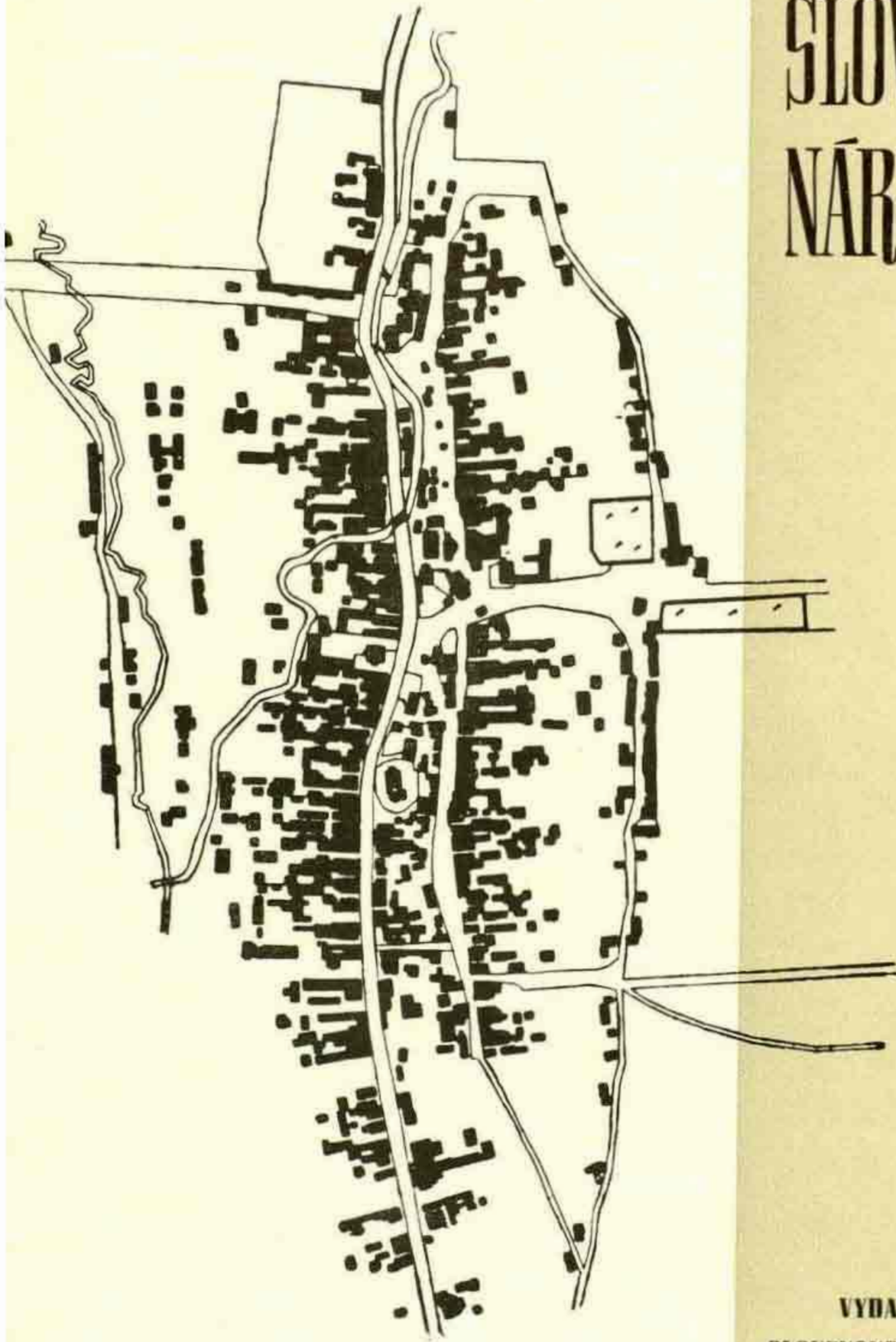

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

4

XIV

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED
BRATISLAVA 1966

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

Ján Mjartan, Za prof. dr. Andrejom Melicherčíkom — — — — —	501
Milada Kubová, Bibliografia prác prof. dr. A. Melicherčika — — — — —	503
Božena Filová, Filozoficko-metodologický seminár o vplyve industrializácie na súčasnú ľudovú kultúru — — — — —	506
Adam Pranda, K otázke vzniku oblastí ľudovej kultúry na Slovensku — — — — —	511
Andrej Melicherčík, Tradičné a netradičné v ľudovej kultúre — — — — —	563
Milan Leščák, Príspevok k metodike terénneho výskumu súčasného stavu folklóru — — — — —	570
Viera Gašparíková, Rozklad alebo krivolaký vývoj ľudových rozprávok? — — — — —	579
Ľubica Droppová, K problematike národopisného výskumu súčasnosti — — — — —	594
Soňa Burlasová, K niektorým otázkam súčasnej piesňovej tvorby — — — — —	601
Michal Markuš, Vplyv industrializácie na ľudovú kultúru v okolí Košíc — — — — —	605
Anna Kostková, Adaptácia robotníkov v priemysle pochádzajúcich z poľnohospodárskeho prostredia — — — — —	616
Soňa Kováčevičová, Zmeny sídelných typov, centier a dominant dedín na Slovensku v posledných desaťročiach — — — — —	620
Ján Mjartan, Profesor Ján E. Koula 70-ročný — — — — —	650

BIBLIOGRAFIA

Milada Kubová, Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za rok 1964 — —	651
Obsah 14. ročníka — — — — —	662

СОДЕРЖАНИЕ

Ян Мьяртан, В память проф. д-ра Андрея Мелихерчика — — — — —	501
Миллада Кубова, Библиография работ проф. д-ра А. Мелихерчика — — — — —	503
Боžена Филова, Философско-методологический семинар Института этнографии Словацкой академии наук, о влиянии индустриализации и о современной народной культуре — — — — —	506
Адам Пранда, К вопросу возникновения области народной культуры в Словакии — — — — —	511
Андрей Мелихерчик, Традиционное и нетрадиционное в народной культуре — — — — —	563
Милан Лешчак, Заметки по методике местных исследований настоящего положения фольклора — — — — —	570
Вера Гаšпарикова, Разложение или же неправильное развитие народных сказок? — — — — —	579
Любича Дроппова, К проблематике этнографических исследований современности — — — — —	594
Соња Бурласова, К некоторым вопросам современного песенного творчества — — — — —	601
Михал Маркуш, Влияние индустриализации на народную культуру — — — — —	605
Анна Косткова, Приспособляемость рабочих в промышленности, происходящих из сельскохозяйственной среды — — — — —	616
Соња Ковачевичова, Перемена типа доселков, центров и доминантов деревень в Словакии в последних десятилетиях — — — — —	620
Ян Мьяртан, Юбилей проф. Яна Э. Коулу — — — — —	650

БИБЛИОГРАФИЯ

Миллада Кубова, Библиография словацкой этнографии и фольклористики за 1964 г. — — — — —	651
Содержание 14-го тома — — — — —	662

INHALT

Ján Mjartan, Prof. Dr. Andrej Melicherčík ist gestorben — — — — —	501
Milada Kubová, Bibliographie der Arbeiten des Prof. Dr. A. Melicherčík — — — — —	503
Božena Filová, Philosophisch-methodologischer Seminar über den Industrialisierungseinfluss und über die zeitgenössische Volkskultur — — — — —	506
Adam Pranda, Zur Frage der Entstehung der Volkskulturgebiete in der Slowakei — — — — —	511
Andrej Melicherčík, Das Traditionelle und Nichttraditionelle in der Volkskultur — — — — —	563
Milan Leščák, Beitrag zur Methodik der Terrainforschung des gegenwärtigen Folklorestandes — — — — —	570
Viera Gašparíková, Zerfall oder krummlinige Entwicklung der Volkserzählungen? — — — — —	579
Ľubica Droppová, Zur Problematik der ethnographischen Forschung der Gegenwart — — — — —	594

Na 1. strane obálky: Sídelný pôdorys obce Strba. Z knihy J. Kuhna, Architektúra na Slovensku do polovice 19. stor., Bratislava 1958.

K OTÁZKE VZNIKU OBLASTÍ LUDOVEJ KULTÚRY NA SLOVENSKU*

ZUR FRAGE DER ENTSTEHUNG DER VOLKSKULTURGEBIETE IN DER SLOWAKEI

ADAM PRANDA

Národopisný ústav SAV Bratislava

Úvod

Príspevok sa usiluje zovšeobecniť niektoré výsledky a poznatky doterajšieho historického a národopisného bádania na úseku dejín ľudovej kultúry a jej jednotlivých zložiek z hľadiska príčin vzniku a formovania jednotlivých oblastí ľudovej kultúry na Slovensku, v literatúre všeobecne označovaných termínom *etnografické oblasti*.¹ Z tohto hľadiska sa súčasne pokúšame načrtnúť aj niektoré problémy etnografického a folkloristického výskumu súčasného stavu ľudovej kultúry, pracovne pomenovaného ako výskum súčasnosti (čo je, hlavne z aspektu časového určenia, pohľad značne nepresný, rozdielne chápaný a príliš zužovaný) alebo ako výskum vplyvu priemyslu na ľudovú kultúru (čo je, zas z aspektu časového určenia, pohľad príliš široký a veľmi rozsiahly, s ktorým sa musí vyrovnávať aj výskum dejín ľudovej kultúry), resp. ako výskum vplyvu industrializácie a socialistickej kolektívizácie na ľudovú kultúru (čo je, podľa nášho názoru práve z aspektu časového určenia, pohľad najpresnejšie ohraniče-

* Prednesené na filozoficko-metodologickom seminári NÚ SAV *O vplyve industrializácie na ľudovú kultúru* 8. marca 1966 v Smoleniciach.

¹ Pôvodne sme svoj príspevok nazvali *K otázke vzniku etnografických a výrobo-kultúrnych oblastí na Slovensku*. Ako ukázala diskusia v Smoleniciach (upozornil na to predovšetkým J. Podolák), pomenovanie územného výskytu a rozšírenia špecifických foriem ľudovej kultúry termínom *etnografická oblasť* a *výrobo-kultúrna oblasť* nie je najsprávnejšie; v prvom prípade ide o pomenovanie oblastí názvom vednej disciplíny (tak by sa malo súčasne hovoriť aj o *folklórnej oblasti*), v druhom prípade sa príliš zdôrazňuje hľadisko ekonomické, hľadisko výroby; preto sme od týchto termínov upustili. Pri pomenovaní oblastí výskytu a rozšírenia špecifickej formy ľudovej kultúry sme postupovali analogicky ako dialektológovia. Dialektológia takisto upúšťa od termínu *dialektologická oblasť*, *nárečová oblasť* a nahrádza ich termínmi *lokálny dialekt* (*nárečie*), *regionálny* (*oblastný*) *dialekt*, *interdialekt*. — Blížšie pozri J. Chloupek, *Jazykováda a etnografie*, *Národopisné aktuality* 2, 1965, č. 1–2, 5–6. — Preto sme na vyjadrenie územného rozšírenia špecifických foriem, zvláštností, zásadne v tejto štúdii používali len termíny *oblasť ľudovej kultúry*, *oblasť tradičnej ľudovej kultúry*, *nová (súčasná) oblasť ľudovej kultúry*. Termínom *oblasť tradičnej ľudovej kultúry* rozumieme územné rozšírenie špecifických foriem jednotlivých javov, zložiek a úsekov ľudovej kultúry, ktoré sa sformovalo v období najväčšieho rozkvetu a diferenciacie ľudovej kultúry na Slovensku v 19. stor. a ktoré zväčša pretrvalo až do prvých dvoch desaťročí 20. stor. *Nové (súčasná) oblasti ľudovej kultúry* sa formujú v najnovšom období predovšetkým pod vplyvom industrializácie a socialistickej kolektívizácie. Ich vývoj na Slovensku ešte nie je ukončený. Vznikajú prevažne v rámci zberného okruhu pracovných síl, orientovaných na priemyselné centrá a priemyselné oblasti, ako dôsledok hospodárskeho, sociálneho a v neposlednom rade aj kultúrneho vplyvu týchto centier a oblastí, ako dôsledok koncentrácie priemyslu i kultúry v určitom centre a oblasti. Ak sa oblasti tradičnej ľudovej kultúry vyčleňovali na základe rozboru kultúry dediny, presnejšie roľníkeho obyvateľstva (K. Fojtík, *Etnografie a sociologie*, *Národopisné aktuality* 2, 1965, č. 3–4, 3), súčasné oblasti bude možno stanoviť až po rozšírení objektu nositeľa ľudovej kultúry aj na iné vrstvy obyvateľstva, predovšetkým na priemyselné robotníctvo, a po určení špecifických znakov, ktoré v súčasnosti odlišujú ľudovú kultúru od kultúry národnej a ľudstva vôbec. Medzi najdôležitejšie znaky patrí *tradicionalnosť* a *lokálna ohraničenosť*, ako aj *sociálna viazanosť* jednotlivých prvkov i celku ľudovej kultúry (K. Fojtík, l. c., 4).

ný. Hneď v úvode treba však pripomenúť, že faktor industrializácie a kolektivizácie nie je faktorom jediným, ktorý tak radikálne zasahuje do súčasného stavu ľudovej kultúry na Slovensku).

Ak nateraz ponecháme stranou spomenuté teoretické otázky s ďalekosiahlymi praktickými dôsledkami, ako pomenovať a zamerať výskum súčasného stavu ľudovej kultúry, či z hľadiska súčasnosti, vplyvu priemyslu alebo vplyvu industrializácie,² a zameriame sa predovšetkým na otázky vzniku a formovania oblastí ľudovej kultúry tradičnej i súčasnej, uvedomujeme si, že nás to môže čiastočne odvádzať od ústredného problému, ktorý na tomto seminári chceme a máme riešiť. Odvádzanie pozornosti zdá sa nám však len zdanlivé, nie skutočné, lebo sme presvedčení, že až ujasnenie si otázok a príčin vzniku týchto oblastí, najmä otázok a príčin vzniku oblastí v súčasnosti sa formujúcich, nám umožní vidieť problematiku vývoja a dejín ľudovej kultúry i všetkých jej zložiek zo širších hľadísk; predovšetkým z hľadiska pôsobenia niektorých vonkajších (nenárodopísnych), ako aj vnútorných (národopísnych) faktorov, ktoré sa na diferenciácii ľudovej kultúry ako celku i na diferenciácii jej jednotlivých prvkov, javov i celých zložiek a úsekov časove i územne podieľali a ktoré na ľudovú kultúru pôsobili a vplývali rovnako v minulosti, ako aj v súčasnosti.

Uvedomujeme si určité nedostatky nášho príspevku, ktoré spočívajú predovšetkým v nerovnakej rozpracovanosti skúmanej problematiky zo strany historického a národopísneho bádania. Ak aj napriek tomu predkladáme svoj príspevok pred vedeckú verejnosť, robíme to v presvedčení, že v diskusii sa sústredíme na jeho doplnenie konkrétnymi dokladmi historického vývoja národopísnych javov podľa oblastí. Doklady spresnia a zaiste aj skorigujú niektoré predbežné závery; predovšetkým tie, ktoré pre nedostatok času i dokladov z dejín ľudovej kultúry môžu nateraz vyznievať postulatívne a nepresvedčivo. Našou snahou v tejto fáze výskumov danej problematiky je upozorniť na početné faktory a rozpracovať ich podiel na vzniku a formovaní oblastí ľudovej kultúry v minulosti i súčasnosti, ako aj ujasniť niektoré otázky ich vzájomného vzťahu. Ku všetkým otázkam sme pristupovali z hľadiska poznatku, že ide o neprestajne prebiehajúci proces zmien, ktorý jestvuje nielen vo vývoji jednotlivých prvkov, javov, zložiek a úsekov ľudovej kultúry, ale aj vo vývoji ľudovej kultúry ako celku; ide o súvislý proces, svedkom ktorého v posledných fázach sme aj my na každom kroku. Rozpracovanie čo len niektorých príčin tohto procesu ujasní nám skôr pochopiť aj súčasný stav ľudovej kultúry i mnohé teoretické a metodologické otázky jeho výskumu. Hoci sa ľudová kultúra vo svojej štruktúre vyvíja

² Termíny priemysel a industrializácia presne rozlišujeme. Kým vplyv priemyslu na ľudovú kultúru treba študovať od počiatkov zakladania prvých priemyselných závodov na Slovensku koncom 18. stor., hlavne však od polovice 19. stor., socialistická industrializácia je javom novodobým; na Slovensku nastáva a na ľudovú kultúru priamo i nepriamo začína pôsobiť až po druhej svetovej vojne, presnejšie od konca štyridsiatych alebo začiatku päťdesiatych rokov nášho storočia (nateraz neuvažujeme o industrializácii kapitalistickej pre jej nerovnomerný vývoj u nás). — K počiatkom vplyvu priemyslu pozri A. Spiess, *Manufaktúrne obdobie na Slovensku, 1725—1825*, Bratislava 1961. — J. Novotný, *Vývoj priemyselnej výroby na Slovensku v prvej polovici 19. storočia*, Bratislava 1961 atď.

viac-menej vnútorne sebestačne, nemožno nevidieť a nevšímať si, že do jej vývoja zasahujú aj podnety zvonku, ktoré ju rozčlenili časovo i územne do oblastí a ktoré na druhej strane môžu spôsobiť aj stieranie hraníc takto sformovaných oblastí.

Problematiku vzniku a formovania historických i súčasných oblastí, ako aj problematiku regionálnych foriem ľudovej kultúry (o ktorých predpokladáme, že sa v určitej miere a rozsahu zachovávajú aj naďalej predovšetkým zásluhou pôsobenia vonkajších, ale aj vnútorných faktorov) možno skúmať a sledovať v podstate z dvoch odlišných hľadísk, ktoré v konečnom dôsledku a ciele sledujú jedno a to isté. Obe hľadiská sa usilujú vysvetliť jednak príčiny vzniku a historického vývoja jednotlivých oblastí ľudovej kultúry, jednak príčiny vzniku a formovania regionálnych odlišností, zvláštností a osobitostí v ľudovej kultúre skúmaného etnika.

V prvom prípade ide skôr o zistenie vonkajších (nenárodopisných) faktorov, dlhšie pôsobenie ktorých podmienilo vznik a odlišný vývoj niektorých špecifických prvkov a zvláštností v jednotlivých zložkách ľudovej kultúry. Zvláštnosti možno zistiť rovnako vo všetkých úsekoch kultúry materiálnej, duchovnej i slovesnej tvorby, hoci nie v rovnakej intenzite a územnej diferenciacii. Podmienili ich predovšetkým geograficko-prírodné pomery, suroviny a materiály a na nich vybudované zamestnania, administratívno-správne, hospodárske a kultúrne jednotky, politické udalosti a nimi vyvolané presuny obyvateľstva, odlišný hospodársky a sociálny vývoj atď. Tieto — i mnohé ďalšie — vonkajšie faktory však nielen podmienili, ale do značnej miery aj určili základné formy niektorých zložiek ľudovej kultúry natoľko, že sa začali od seba navzájom odlišovať a rôzniť a že z pôvodného, viac-menej jednotného základu vyrástli postupne v presnejšie vyhranené a diferencované odlišnosti a zvláštnosti, rozšírenie ktorých na určitom území dalo vznik príslušnej oblasti ľudovej kultúry.

Niektoré vonkajšie faktory pôsobia však aj integračne. Z rôznorodého a neraz značne diferencovaného obrazu ľudovej kultúry vzniká pod ich vplyvom a v dôsledku ich dlhšieho pôsobenia v niektorých oblastiach nová hodnota a jej rozšírením na území nová oblasť, ktorá vo vzťahu k predchádzajúcim oblastiam môže byť územne širšia alebo užšia; môže zahrnúť v sebe viacero predchádzajúcich, historickým vývojom ustálených oblastí ľudovej kultúry alebo vyčleniť len časť územia niektorej oblasti. Takto integračne pôsobí napríklad faktor výstavby priemyslu a výmeny civilizačných a kultúrnych hodnôt. V dôsledku ich pôsobenia sa obraz ľudovej kultúry — v niektorých zložkách rýchlejšie, v iných pomalšie — postupne znovu vyrovnáva a zjednocuje na väčšom území príslušného etnika a vývojom v nich nadobúda charakter viac-menej jednotnej kultúry národnej. Vývoj prebieha tu v podobných dimenziách ako v jazyku: cez miestne a oblastné dialekty a interdialekty k jednotnému hovorovému a spisovnému národnému jazyku.

V druhom prípade ide o zistenie vnútorných (národopisných) faktorov a o vzájomný vplyv jednotlivých zložiek a znakov ľudovej kultúry. Niektoré z nich pôsobia diferenciačne (rozdielne základné zamestnania, odlišné stupne vývoja

výroby ap.), iné zas integračne (rozsah znalosti o prírode, svete ap.). Vplyv týchto faktorov spolu so silou tradície prejavuje sa raz vo väčšej, inokedy v menšej miere ako regionálna odlišnosť, ako regionálna forma ľudovej kultúry vzhľadom na ľudovú kultúru celého etnika, inokedy ako vyrovnávanie regionálnej odlišnosti a regionálnej formy ľudovej kultúry smerom k jednotnému charakteru ľudovej kultúry na celom etnickom území. Všetky úseky ľudovej kultúry (materiálna kultúra, duchovná kultúra i slovesná tvorba) podliehali vplyvu spomenutých vonkajších i vnútorných faktorov, pravda, v každom období v inej intenzite, nakoľko boli k jednotlivým faktorom v inom vzťahu.

V konečnom dôsledku sa vplyv a pôsobenie faktorov prejavili vo vytváraní väčších alebo menších, širších alebo užších regionov v každom úseku, zložke a jave ľudovej kultúry osobitne. Rozdielny vzťah jednotlivých zložiek ľudovej kultúry k vonkajším i vnútorným faktorom spôsobil, že určiť a vymedziť oblasti ľudovej kultúry nemožno z hľadiska ľudovej kultúry ako celku, ale len z hľadiska jednotlivých úsekov alebo zložiek, pričom ich hranice sa niekedy viac, inokedy menej prekrývajú a zhodujú alebo odlišujú.³

Uvedenú skutočnosť možno vyjadriť aj tak, že hranice jednotlivých oblastí ľudovej kultúry sa obyčajne nezhodujú vo všetkých javoch, zložkách a úsekoch ľudovej kultúry ani v jednom období, tým menej už v celom historickom vývoji. Hranice sa viac-menej iba prekrývajú, zasahujúe v určitom období väčšie, v inom zas menšie územie. V tejto súvislosti možno pripomenúť, že hranice niektorých javov ľudovej kultúry sa môžu úplne aj strácať a zahrňovať — hlavne ak ide o jav etnicky nie špecifický — podstatne väčšie územie, ako je určitá oblasť ľudovej kultúry alebo dokonca územie príslušného etnika (v hrnčiarstve používanie nožného kruhu, v ľudovom staviteľstve zrubový dom, v odeve používanie rubáša atď.).

Vyjadriť charakter oblastí ľudovej kultúry z hľadiska rozšírenia určitého národopisného javu možno aj tak, že ide vždy o konkretizáciu vzájomného vzťahu všeobecného a zvláštneho v ľudovej kultúre. Všeobecné je pritom mierou rozšírenia zvláštností určitého prvku, javu alebo komplexu javov príslušnej zložky, resp. úseku ľudovej kultúry. Táto miera je daná nielen charakterom ľudovej kultúry príslušného etnika ako celku, ale aj skutočnosťou, v akom rozsahu je človek, prípadne určité spoločenstvo ľudí trvale bývajúcich na danom území závislé od zvláštností svojho geografického, prírodného i sociálneho prostredia, v akom rozsahu je toto spoločenstvo uzavreté v hraniciach svojho územia a izolované od vonkajších — rovnako hospodárskych a sociálnych, ako aj kultúrnych — vplyvov, od možností kultúrnej výmeny.⁴ V ďalšej časti svojho príspevku budeme sa usilovať podrobnejšie rozviesť, ako sa s rozvojom výrobných síl, s rozvojom techniky i dopravy i s celkovým oslobodzovaním sa človeka

³ O. Skalníková, *Problém Ostravska jako etnografické oblasti* (Príspevek ke studiu vytváření novodobé etnografické oblasti), *Český lid* 51, 1964, 358 (ďalej citujeme ako *Problém Ostravska*).

⁴ V. Juřík, *K otázce regionální formy kultury*. Sborník *Základní teoretické otázky výstavby socialismu a komunismu ve světle výsledků společenských věd*. Materiály konference o teoretických problémech výstavby socialismu a komunismu, konané v Liblicích ve dnech 26. až 29. dubna 1961, Praha 1962, 673 (ďalej citujeme ako *K otázce*).

znižuje a znižuje aj závislosť celého spoločenstva od geografických a prírodných podmienok. Na druhej strane treba však hneď pripomenúť, že podľa nášho názoru táto závislosť úplne nikdy nezmizne a že vždy bude treba, aj v budúcnosti, s ňou pri výskume ľudovej kultúry rátať, z nej vychádzať a pri vysvetľovaní javov ľudovej kultúry brať na ňu ohľad.

V tejto súvislosti chceli by sme ešte upozorniť na ďalšiu dôležitú skutočnosť. Osobitne pripomíname, že problematiku oblastí ľudovej kultúry sledujeme ako kategóriu *e t n i c k ú* a súčasne aj ako kategóriu *h i s t o r i c k ú*. To znamená, že vznik a formovanie oblastí si všimame iba v rámci jedného jazykového spoločenstva. Jednotu jazyka pokladáme za prvý a základný znak oblastí ľudovej kultúry v minulosti; pri formovaní nových (súčasných) oblastí ľudovej kultúry je v tomto ohľade situácia podstatne zložitejšia, no vývojove smeruje znovu k jednote jazykovej a asimiláciou aj etnickej (oblasť Ostravy, kde býva a pracuje niekoľko tisíc slovenských robotníkov, v prospech jazyka českého; oblasť Košice v prospech jazyka slovenského). Ako je spisovný jazyk nadradený nad nárečia, tak je národná kultúra nadradená nad kultúru ľudovú a nad jej oblasti, ktoré možno vyznačiť na podklade analýzy a typológie rôznych prvkov a javov vo všetkých zložkách a úsekoch ľudovej kultúry príslušného etnika.⁵

Historické chápanie oblastí ľudovej kultúry znamená, že ani charakter zvláštností (osobitostí), na základe ktorých sa jednotlivé oblasti môžu vyčleniť, ani hranice ich územného rozšírenia, teda hranice oblastí ľudovej kultúry ako takých, nezostávajú počas svojho historického vývoja bezo zmeny. Rovnako zvláštnosti a špecifiká, ako aj hranice ich územného rozšírenia sa neustále menia pod vplyvom už spomenutých vonkajších (nenárodopisných) i vnútorných (ľudovej kultúre imanentných) faktorov v rámci skupiny alebo podskupín jedného a toho istého etnika.⁶

V zmysle takéhoto chápania v prípade tradičných oblastí ľudovej kultúry (alebo presnejšie: oblastí tradičnej ľudovej kultúry) ide teda o územie, na ktorom sa v dôsledku dlhotrvajúcich historických zväzkov, vzájomného vplyvu a spoločného života ľudí, obývajúcich toto územie, vytvorila určitá kultúrna pospolitosť so zvláštnymi, osobitnými a od iných, predovšetkým susedných oblastí odlišnými znakmi ľudovej kultúry,⁷ pričom sa spoločné znaky vo všetkých zložkách a úsekoch ďalej a neprestajne vyvíjali a menili, čo spôsobovalo súčasne aj zmenu hraníc príslušnej oblasti. Ustálenie hraníc oblastí tradičnej ľudovej kultúry — aj pri najdôkladnejšom historickom a národopisnom štúdiu všetkých dôležitých a určujúcich faktorov — môže byť v danom období iba relatívne presné. Pri stanovovaní hraníc rozšírenia určitého javu treba totiž vždy brať do úvahy sku-

⁵ J. St. Bystroń, *Wstęp do ludoznawstwa polskiego*, Warszawa—Poznań 1939. — J. Gajek, *Znaczenie kartografii etnograficznej dla slawistyki w świetle prac nad Polskim Atlase Etnograficznym*. Sborník *Z polskich studiów slawistycznych*, Warszawa 1958, 217 až 232.

⁶ P. I. Kušner, *Etničeskije territorii i etničeskije granicy*, Moskva 1956, 15 (ďalej citujeme ako *Etničeskije territorii*). — O. Skalníková, *Problém Ostravska*, 358.

⁷ M. G. Levín—N. N. Čeboksarov, *Chozjajstvenno-kulturnyje typy i istoriko-etnografičeskije oblasti*, Sovetskaja etnografija 1955, 11 (ďalej citujeme ako *Chozjajstvenno-kulturnyje typy*).

točnosť, že kým niektorý jav môže v určitej oblasti pod vplyvom toho istého (ale odlišného) javu zo susedných oblastí napríklad ustupovať, zatiaľ iný jav sa môže zásluhou svojej progresívnosti zas rozširovať aj do iných oblastí⁸ najmä vtedy, ak sa rozširovanie územnej oblasti jeho výskytu nekladú nijaké prekážky alebo ak sa jeho rozširovanie naopak vytvárajú potrebné priaznivé podmienky.

Hoci problematika vzniku a formovania oblastí ľudovej kultúry ako územných celkov s určitými spoločnými znakmi (špecifikami, zvláštnosťami) patrí v národopisnom výskume súčasného stavu ľudovej kultúry — a teda aj vo výskume vplyvu industrializácie a socialistickej kolektivizácie — medzi základné otázky, predsa doteraz ju teoreticky riešili skôr v súvislosti s problematikou etnických hraníc a etnických oblastí⁹ alebo v súvislosti s vymedzením hospodársko-kultúrnych typov,¹⁰ resp. hospodárskeho, sociálneho a kultúrneho pôsobenia niektorých mestských či priemyselných centier na bližšie a vzdialenejšie okolie,¹¹ ako z hľadiska vlastnej ľudovej kultúry a jej jednotlivých javov. Keďže v príspevku sa usilujeme načrtnúť nielen vlastnú problematiku oblastí ľudovej kultúry v minulosti a súčasnosti, ale aj problematiku ich vzájomného vzťahu na Slovensku, a keďže ide o otázky značne zložité, rozčleníme svoj príspevok do dvoch relatívne samostatných častí, aby sme im mohli venovať podrobnejšiu pozornosť, hoci v podstate ide o jeden a ten istý proces, o proces vzniku a vývoja týchto oblastí od najstarších dokladov v minulosti až do súčasnosti.

1. Oblasti tradičnej ľudovej kultúry a faktory ich formovania

Problematikou oblastí tradičnej ľudovej kultúry (etnografických oblastí, národopisných okrskov, národopisných regionov atď.) sa u nás skôr okrajovo, najmä v súvislosti s monografickým spracúvaním niektorých úsekov ľudovej kultúry, zaoberali už viacerí autori. Vychádzali vždy z konkrétneho úseku alebo javu ľudovej kultúry, v ktorých odlišnosť foriem a typov je badateľná takmer na prvý pohľad, takže sa priamo núka začleniť ich do určitých viac-menej presne ohraničiteľných oblastí. Vymedzenie týchto oblastí sa pokladá do značnej miery za potrebné a nevyhnutné ako pracovná pomôcka nielen pri výskume príslušného javu v teréne, ale hlavne pri spracúvaní získaných poznatkov do miestnych (teritoriálnych) alebo tematických monografií¹² predovšetkým preto, že ani jedna obec na Slovensku, čo akoby bola dobre vybraná, nemôže sama osebe poskytnúť

⁸ J. Podolák, *Etnografické oblasti na území Slovenska ako podklad k monografiám o ľudovom staviteľstve*, Slovenský národopis 5, 1957, 533—534 (ďalej citujeme ako *Etnografické oblasti*).

⁹ P. I. Kušner, *Etničeskije territorii*, 15.

¹⁰ M. G. Levin—N. N. Čeboksarov, *Chozjajstvenno-kulturnyje typy*, 10.

¹¹ J. Vytiska, *Brněnská průmyslová oblast v první polovině 19. století*, Brno v minulosti a dnes 5, 1963, 314—316, cituje početnú literatúru k problematike vzniku priemyselných oblastí, ktorá obsahuje aj cenné údaje k problematike vzniku nových oblastí ľudovej kultúry (ďalej citujeme ako *Brněnská průmyslová oblast*). — M. Myška, *K vymezení ostravské průmyslové oblasti*, Český lid 53, 1966, 121—133. — Sborník *Studie k vývoji ostravské průmyslové oblasti I*, Ostrava 1966 atď.

¹² J. Podolák, *Etnografické oblasti*, 529.

dostačujúci materiál na hlbšie závery a vedecké zovšeobecnenie skúmanej problematiky.¹³ Výskumom užšej alebo širšej oblasti a hoc len pracovným stanovením hraníc výskytu príslušného javu v jeho osobitných a zvláštnych formách sa rozšíri jednak územie štúdia a súčasne sa lepšie ustáli a zistí aj jeho typológia, jednak sa objasnia aj príčiny jeho vzniku a rozvoja v týchto zvláštnych a špecifických formách. V neposlednom rade vymedzenie hraníc oblasti výskytu skúmaného javu pomôže vyhnúť sa pripisovaniu veľkého významu iba miestnym (lokálnym) a neraz aj úplne náhodným javom, s ktorými sa možno stretnúť a ktoré by nás mohli strhnúť pri výskume iba v jedinej obci.¹⁴

Najstaršie pokusy vymedziť oblasti tradičnej ľudovej kultúry ako územia s odlišným profilom alebo s odlišnými formami základných národopisných javov vychádzali predovšetkým z rozličných projektov a programov národopisných monografií. Už r. 1915 sa takto Slovensko usiloval z národopisného hľadiska rozdeliť na štyri oblasti Karel Chotek.¹⁵ Vychádzal prevažne iba z geografického faktora, menej už z podrobného štúdia jednotlivých rozdielov v slovenskej ľudovej kultúre podľa oblastí. Na Slovensku vyčlenil tieto oblasti: západnú (stredné a čiastočne dolné Považie), strednú (na východ od Nitrianskych hôr až po Slovenské rudohorie), východnú (od Slovenského rudohoria po hranice ukrajinskej národnosti) a severnú (počínajúc Vlárskym priesmykom celá oblasť hlavného karpatského pásma). Rozdelenie — vychádzajúc zo súčasných poznatkov o územnom členení ľudovej kultúry na Slovensku — je neúplné a už autor si bol vedomý potreby jeho spresnenia, keď ho charakterizoval ako predbežné.¹⁶

Druhý pokus toho istého autora znížil počet základných oblastí ľudovej kultúry na Slovensku už len na dve, a to na oblasť nížinnú a na oblasť vrchovitú;¹⁷ o nich možno jednoznačne aj bez podrobného štúdia povedať, že majú rozdielny profil ľudovej kultúry. K. Chotek vychádzal znovu z geografického faktora, no súčasne už aj charakterizoval hlavné zložky ľudovej kultúry v oboch oblastiach, pričom približne vymedzil aj hranicu medzi nimi. V niektorých bodoch obsahuje táto práca mnoho pozoruhodných postrehov, z ktorých viaceré platia ešte aj dnes.¹⁸

Najpodrobnejšie bola problematika oblastí tradičnej ľudovej kultúry na Slovensku rozpracovaná na úseku ľudového staviteľstva a bývania a na úseku ľudového odevu. Kým Vilém Pražák rozčlenil Slovensko z hľadiska ľudového staviteľstva na tri základné pásma (pásmo rovinné, pásmo stredných tokov riek a pásmo horných tokov riek, tzv. horské) a v nich spolu na dvadsaťdva menších oblastí (8 + 6 + 8), vychádzajúc jednak zo starého župného admi-

¹³ J. Podolák, *K doterajším výsledkom národopisného výskumu družstevnej dediny na Slovensku*, Slovenský národopis 3, 1955, 270 (ďalej citujeme ako *K doterajším výsledkom*).

¹⁴ N. J. Vorobjov, *K otázce etnografického studia kolchozního rolnictva*, Český lid 39, 1952, 120. — J. Podolák, *K doterajším výsledkom*, 271.

¹⁵ K. Chotek, *Program národopisného soupisu*, Praha 1915.

¹⁶ J. Mjartan, *Jubileum profesora Karola Chotka (1881—1956)*, Slovenský národopis 4, 1956, 530—531 (ďalej citujeme ako *Jubileum*).

¹⁷ K. Chotek, *Několik poznámek k národopisu Slovenska*, Národopisný věstník československý 17, 1924, 38.

¹⁸ J. Mjartan, *Jubileum*, 536.

nistratívneho členenia, jednak z typológie niektorých prvkov ľudového staviteľstva, ustálených pod vplyvom rozličných faktorov,¹⁹ Ján P o d o l á k sa pri stanovení troch základných oblastí pridržal skôr nárečového triedenia, ako ho vypracovali viacerí autori,²⁰ i napriek tomu, že si bol vedomý, že dnešné hranice týchto troch oblastí tradičnej ľudovej kultúry sa už úplne nekryjú s hranicami troch hlavných skupín nárečí.²¹ V jeho štúdií je Slovensko rozdelené na oblasť západoslovenskú, stredoslovenskú a východoslovenskú, pričom podrobnejším výskumom niektorých znakov ľudového staviteľstva i štúdiom základných vonkajších faktorov, ktoré ich počas dlhého historického vývoja formovali a ustalovali, dospel k ďalšiemu, doteraz k najpresnejšiemu a iba v drobných jednotlivostiach diskutabilnému rozdeleniu Slovenska na dvadsaťsedem oblastí ľudového staviteľstva a bývania (8 + 14 + 5) s ďalšími podoblasťami,²² ktoré v mnohom ohľade možno použiť ako východisko aj pri stanovovaní oblastí tradičnej ľudovej kultúry ako celku. Podoblasti vyčlenil najmä tam, kde rozdielne základné zamestnanie obyvateľstva si svojim požiadavkám prispôbilo aj ľudový dom (v oblasti Bratislavy napríklad dom roľnícky a vinohradnícky) alebo kde predpokladal, že rozsiahlosť územia, rozdielne spôsoby osídľovania alebo iné faktory sa prejavili aj v ľudovom staviteľstve a bývaní (v oblasti Žiliny napríklad ľudový dom v údolí rieky Rajčianky, v údolí Váhu a v údolí riečky Varínky, resp. osobitný typ domu v Terchovej;²³ v oblasti stredného Pohronia podobne podoblasť Žiaru nad Hronom, Dobrej Nivy a v údolí rieky Slatiny atď.). Podobných podoblastí by sa dalo zaiste aj v ľudovom staviteľstve na Slovensku historicky vyčleniť i viac, najmä ak by sa dôsledne prihliadalo na pôsobenie početných vonkajších, ako aj vnútorných faktorov, ktoré vždy v rozhodujúcej miere ovplyvňovali vznik a upevňovanie rozdielov a zvláštností nielen v základných znakoch ľudového staviteľstva, ale aj iných úsekov a zložiek tradičnej ľudovej kultúry.

Tohto členenia sa v podstate pridrža aj súčasné úsilie kolektívu etnografic-

¹⁹ V. P r a ž á k, *Slovenská ľudová architektúra* (Její stav, význam a výzkum), Slovenský národopis, 5, 1957, 512–528 (ďalej citujeme ako *Slovenská ľudová architektúra*).

²⁰ V. V á ž n ý, *Nářečí slovenská*, Československá vlastivěda III, Jazyk, Praha 1934, 219 až 310. — J. S t a n í s l a v, *Dejiny slovenského jazyka I*. Úvod a hláskoslovie, Bratislava 1956, 232. — A. H a b o v š t i a k, *Genitívne znaky maskulín plur. na -nov (-vov, -nof) v slovenských nárečiach*, Slovenská reč 20, 1950, 158.

²¹ J. P o d o l á k, *Etnografické oblasti*, 531.

²² J. P o d o l á k, *Etnografické oblasti*, 534–536, mapa na str. 535.

²³ J. P o d o l á k, *Etnografické oblasti*, 534, pri stanovovaní hraníc týchto oblastí tradičnej ľudovej kultúry v niektorých prípadoch málo prihliadol, zdá sa nám, na vplyv valašskej a kopaničiarskej kolonizácie, a teda na vplyv hlavného i vedľajších zamestnaní ľudu na tomto území v minulosti vo vzťahu k ľudovému staviteľstvu. Z hľadiska ľudového staviteľstva ide tu v podstate len o dva typy domov, údolný a horský, teda v skutočnosti len o dve podoblasti, z ktorých jedna sa rozkladá v údolí rieky Váhu, Rajčianky, dolného toku Varínky i Kysuce, druhá na hornom toku Varínky, v povodí Bystrice a na Kysuciach. Správnejšie by vari bolo pričleniť územie dolných Kysúc k žilinskej podoblasti a horné Kysuce spojiť s terchovským typom a vytvoriť tak osobitnú oblasť. Podobné otázky sa vynárajú aj v oblasti stredného Pohronia, kde podľa nášho názoru treba ako osobitnú podoblasť z hľadiska ľudového staviteľstva vyčleniť pôvodne nemecké obce, kým slovenské obce na celom autorom takto vyčlenenom území majú v podstate ten istý typ domu (pozri J. P o d o l á k, *Etnografické oblasti*, 535). Tieto drobné pripomienky však nijako neuberajú na presvedčivosti ním stanovených oblastí ľudového staviteľstva.

kých pracovníkov, ktorí sa zameriavajú či už na monografický výskum ľudového staviteľstva a bývania na Slovensku alebo na pomoc pri výbere a vedeckom dokumentovaní objektov postupne prenášaných do múzea ľudového staviteľstva (skanzenu) pri Slovenskom národnom múzeu v Martine.²⁴

Dalším úsekom tradičnej ľudovej kultúry, v ktorom sa už dávnejšie uskutočnili pokusy rozčleniť územie Slovenska na jednotlivé oblasti alebo podoblasti a podľa nich uskutočňovať terénne výskumy i monografické spracúvanie, je ľudový odev. Podrobným výskumom základných typov ľudového odevu a rozborom jeho viacerých charakteristických znakov sa zistilo, že z hľadiska diferencovanosti používaných materiálov, jednotlivých súčiastok, ich strihov, funkcie, výzdoby a v neposlednom rade aj pomenovania možno na Slovensku vyčleniť v podstate ešte viac oblastí a podoblastí ako na úseku ľudového staviteľstva.²⁵ Je to nakoniec aj pochopiteľné, lebo na ľudový odev v oveľa silnejšej miere pôsobili vonkajšie i vnútorné diferenciačné faktory smerujúce až k individuálnemu tvorcovi a nositeľovi odevu. Táto skutočnosť sa odrazila napríklad aj v niektorých ľudových prísloviach a porekadlách typu *Aká dolina, taká novina* (odlišnosť); *Keď za vrštek zájdeš, iný kroj tam nájdeš; Aký kroj, tak sa stroj* atď.²⁶ Zásluhu o rozpracovanie problematiky oblastí v tradičnom ľudovom odevu treba pripísať predovšetkým Soni K o v a č e v i ě o v e j.

Z hľadiska ľudovej piesne sa oblasti a podoblasti najnovšie usiloval stanoviť František B o n u š, pravda, nezahrnul celé územie Slovenska, iba jeho horskú časť, územie Západných Beskýd. Na základe výskumu základných charakteristík slovenskej ľudovej piesne rozčlenil toto územie do piatich samostatných oblastí; na oblasť goralskú (členenú ešte do podoblasti goralov tatranských, oravských a jablunkovských), na oblasť Kysúc, horného Považia, vlastného Trenčianska a na oblasť Myjavských kopaníc.²⁷ Podrobnejším rozborom takto stanovených hraníc jednotlivých oblastí možno zistiť, že ich hranice sa v podstate zhodujú a prekrývajú s hranicami oblastí výskytu aj iných národopisných javov. To vo svojom dôsledku znamená, že hranice oblastí tradičnej ľudovej kultúry možno pomerne presne a v určitom období takmer exaktne zistiť a vyčleniť predovšetkým podľa hraníc výskytu jednotlivých javov, zložiek a úsekov; až na ich

²⁴ Početné porady v Národopisnom ústave SAV i v Národopisnom odbore SNM v Martine. Pri výbere a dokumentovaní objektov pre múzeum v prírode sa vychádza v podstate z návrhu J. P o d o l á k a. — Pozri aj prednášku Š. M r u š k o v i ě, *Koncepcia, organizácia a kartografizácia slovenskej ľudovej architektúry a výstavba múzea ľudovej architektúry v Martine*, v rámci prednáškovej činnosti Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV v Bratislave dňa 26. mája 1966.

²⁵ S. K o v a č e v i ě o v á, *Druhá pracovná porada o výskume ľudového odevu*, Slovenský národopis 2, 1954, 206–209. — P. S t a n o, *Výskumná a dokumentačná činnosť Ústredia ľudovej umeleckej výroby v Bratislave*, Slovenský národopis 8, 1960, 371–376. — Niektorých otázok monografického spracúvania ľudového odevu podľa oblastí tradičnej ľudovej kultúry (krojových oblastí) sa dotkla aj v starších svojich prácach S. K o v a č e v i ě o v á, *Zákonitosť diania a vnútorná podmienenosť zmien jednotlivých javov v krojovej oblasti*, Národopisný zborník 6–7, 1945–1946, 74–83. — S. K o v a č e v i ě o v á, *Teoretické problémy výskumu a spracovania ľudového odevu*, Československá etnografie 2, 1954, 5–11.

²⁶ Š. H a n i g o v s k ý, *Slovenské príslovia*, Košice 1938. — *Slovenské ľudové príslovia*, Bratislava 1953, 191 n.

²⁷ F. B o n u š, *Z Beskyd na obě strany*. O lidových písních, tanci a hudbě východní Moravy, Slezska a západního Slovenska, Gottwaldov 1959, 11.

základe možno sa potom pokúsiť stanoviť hranice oblastí ľudovej kultúry ako takej, ako celku, pravda, iba za predpokladu, že berieme do úvahy všetky znaky slúžiace na ich vymedzenie z toho istého obdobia. Už sme spomenuli, že popri faktoroch vonkajších musia to byť predovšetkým faktory vnútorné, reprezentované základným zamestnaním, ľudovým staviteľstvom a bývaním, ľudovým odevom a inými úsekmi, ako aj jednotným charakterom ostatnej materiálnej i duchovnej kultúry, sociálno-kultúrnym profilom atď.²⁸

V súvislosti s oblasťami tradičnej ľudovej kultúry a s ich vymedzením zaujímajú nás aj otázky obdobia ich vzniku a prvotného formovania, ako aj otázky jednotlivých faktorov, ktoré pôsobili, hoci nie v rovnakej miere, na všetky javy, zložky i úseky ľudovej kultúry a ovplyvňovali ich územný výskyt. Obe skupiny otázok si rozoberieme osobitne a podrobnejšie. Pre nedostatok konkrétnych dokladov z dejín ľudovej kultúry oprieme sa vo väčšej miere o výsledky doterajších výskumov histórie.

Vývoj každej ľudovej kultúry je nerozlučne spojený s historickým vývojom príslušného etnika ako nositeľa tejto kultúry. Ako východisko ďalších úvah treba konštatovať, že v počiatočnom období formovania etnika nemožno hovoriť o takých rozdieloch v spôsobe života a v ľudovej kultúre, aké nachádzame napríklad koncom 19. a na začiatku 20. stor. v období najväčšej diferenciácie ľudovej kultúry na Slovensku alebo aké možno zistiť dokonca ešte aj v súčasnosti.²⁹ Toto všeobecné konštatovanie možno v plnom rozsahu aplikovať aj na ľudovú kultúru slovenského etnika a na jej postupné diferencovanie do jednotlivých oblastí, ako ich poznáme z obdobia posledných 100–150 rokov. Oblasti tradičnej ľudovej kultúry sa teda formovali pomaly a iba postupne počas dlhotrvajúceho historického vývoja, počínajúc obdobím raného feudalizmu. Je to obdobie, o ktorom na základe niektorých dokladov a analógií vývoja u iných národných spoločenstiev predpokladáme, že ho možno charakterizovať jednotnosťou ľudovej kultúry vo všetkých zložkách a na celom území Slovenska.

Počiatky formovania slovenského etnika ako nositeľa slovenskej ľudovej kultúry spadajú už do 9. stor., keď začína vznikať slovenská, ešte feudálna národnosť. Predchádzajúce obdobia sú totiž obdobím rozkladu patriarchálno-rodového zriadenia slovanských kmeňov na našom území, časove ohraničených zhruba od ich príchodu na naše územie až do konca 8. alebo do začiatku 9. stor. V tomto období slovanské kmene v dôsledku svojho vnútorného hospodárskeho a spoločenského vývoja dospievajú ku vzniku počiatočných triednych, a to feudálnych vzťahov³⁰, najmä zásluhou vytvorenia nadkmeňovej organizácie, vlastného štátneho útvaru, Veľkej Moravy. Z jednotlivých slovanských kmeňov sa takto začala postupne vyvíjať feudálna národnosť, ktorá na území Slovenska prijíma širšie etnické pomenovanie, v iných častiach územného rozšírenia slovanských kmeňov

²⁸ O. Skalníková, *Problém Ostravska*, 362–364.

²⁹ J. Podolák, *Etnografické oblasti*, 530. — S. A. Tokarev — N. N. Čeboksarov, *Metodológia etnografického skúmania*, Národopisný sborník 10, 1951, 179, 187, uvádzajú najmä vo vzťahu k vzniku národností a oblastí ľudovej kultúry.

³⁰ *Dejiny Slovenska I. Od najstarších čias do roku 1848*, Bratislava 1961, 67 (ďalej citujeme ako *Dejiny Slovenska I*).

pomenovanie podľa kmeňa alebo územia.³¹ Slovenská feudálna národnosť sa v tomto období, vo svojich počiatkoch, charakterizovala pomerne jednotnou, oblastne ešte takmer vôbec nediferencovanou ľudovou kultúrou. Menšie rozdiely možno zistiť iba medzi ľudovou kultúrou obyvateľstva usadeného na území dnešného Slovenska a kultúrou obyvateľstva usadeného v Zadunajsku.³² V 10. stor. sa jednotnosť ľudovej kultúry slovenskej feudálnej národnosti ešte viac upevnila, takže možno na základe doterajších výskumov tejto problematiky konštatovať, že v tomto a čiastočne ešte aj začiatkom nasledujúceho storočia územie Slovenska ako celok dosiahlo vnútorne najjednoduchší a najcelistvejší charakter ľudovej kultúry.³³

Politické i hospodárske upevňovanie feudálneho zriadenia vnášalo postupne do jednotného spôsobu života a ľudovej kultúry prvé závažnejšie momenty diferenciacné. Navonok sa upevňovanie feudálneho zriadenia začalo prejavovať vytváraním menších samosprávnych jednotiek, ktoré zvyšovali izolovanosť niektorých častí etnického územia; vnútorne, v spôsobe života, zas postupným diferencovaním zamestnaní, čo sa odrazilo na ďalších zložkách ľudovej kultúry. Korene diferenciacie nemožno však hľadať len v rozvíjaní administratívno-správnej štruktúry a feudálneho hospodárstva, ale aj v ďalších početných faktoroch, predovšetkým vonkajších. Vonkajšie faktory — podľa nášho názoru — zohrali oveľa vážnejšiu úlohu, akú sme im doteraz boli ochotní pripísať. Práve tieto faktory silne podmienili nielen odlišný historický vývoj jednotlivých administratívno-správnych a hospodárskych územných celkov, ale aj vývoj základného zamestnania ľudu a prostredníctvom neho aj ľudovú kultúru.

Za základný vonkajší faktor vzniku a rozrastania sa prvých závažnejších diferenciácií v spôsobe života a ľudovej kultúre jednotlivých oblastí, pôsobiaci od obdobia raného feudalizmu neprestajne, pokladáme geograficko-prírodný reliéf Slovenska. Tento faktor pôsobil jednak na vznik niektorých vonkajších faktorov, jednak aj na vznik a intenzitu vplyvu niektorých vnútorných faktorov (napríklad hlavného zamestnania atď.), čím v rozhodujúcej miere zasahoval aj do formovania jednotlivých oblastí tradičnej ľudovej kultúry, ako sa postupne vytvárali. Geograficko-prírodné pomery (poloha Slovenska, charakter územia, značné výškové rozdiely, úzke a uzavreté horské doliny, smer horských pásem a tokov riek, úrodnosť pôdy, klimatické pomery atď.) už tým, že rozdeľujú Slovensko na dve zásadne sa od seba odlišujúce oblasti, na oblasť teplejších

³¹ *Dejiny Slovenska I*, 85.

³² J. Podolák, *Etnografické oblasti*, 530. — J. Stanislav, *Slovenský juh v stredoveku I—II*, Turčiansky Svätý Martin 1948, hlavne v I. zväzku, 24—85.

³³ J. Podolák, *Etnografické oblasti*, 530. — A. Melicherčík, *Ľudová slovesnosť za raného feudalizmu*, *Dejiny staršej slovenskej literatúry I*, Bratislava 1958, 64, a takisto v publikácii *Slovenský folklór*. Chrestomatia, Bratislava 1959, 29; z hľadiska ľudovej slovesnosti uvádza, že obdobie raného feudalizmu je charakterizované feudálnou roztrieštenosťou a územnou rozdrobenosťou, ktorá sa nevyhnutne musela prejavovať aj v celkovej podobe ľudovej slovesnosti. Aj ľudovú slovesnosť v tomto období charakterizuje lokálna ohraničenosť, takže nemožno ešte hovoriť o celoslovenskom štýle ľudovej slovesnosti, ale len o jej lokálnych zvláštnostiach. Jednotiacu podobu ľudovej slovesnosti v tomto období dávali iba zhodné hospodárske a spoločenské podmienky života poddaného roľníckeho ľudu. — Pozri aj M. Kučera, *Sociálna štruktúra obyvateľstva Slovenska v 10.—12. storočí*, *Historický časopis 13*, 1965, č. 1.

a úrodných nížin a na oblasť podhorskú alebo horskú, spôsobili, že aj v spôsobe života a v ľudovej kultúre obyvateľstva sa začali postupne formovať dve výrazné oblasti, ktoré sa stali základom členenia Slovenska predovšetkým do dvoch hlavných a základných oblastí ľudovej kultúry. Ich hranice, v období rozkvetu a najväčšej diferenciácie tradičnej ľudovej kultúry zreteľné takmer vo všetkých jej zložkách, možno viac-menej zistiť ešte aj v súčasnosti, hoc už nie tak výrazne a v každom jave.

Už sme spomenuli, že geograficko-prírodný faktor podmienil aj vznik niektorých ďalších faktorov; myslíme tým niektoré administratívno-správne jednotky, pôvodne začlenené do iného, väčšieho útvaru (zo Zvolenskej župy sa tak odčlenila podľa prírodného reliéfu Liptovská župa i Turčianska župa), ďalej v rámci územia správy jednotlivých hradov niektoré feudálne panstvá ap. Z vnútorných faktorov je to predovšetkým faktor hlavného (základného) zamestnania a spôsobu života ľudu (v nížinách roľníctvo, vinohradníctvo, v horských oblastiach chov dobytky ap.), ako aj faktor iných zamestnaní (drevárstvo, pltníctvo, baníctvo, domácka výroba a remeslá ap.), ktoré v ďalšom historickom vývoji napomáhali nielen rozvoj, ale súčasne aj diferenciáciu spôsobu života a ľudovej kultúry v jednotlivých oblastiach Slovenska.³⁴

Dôležitým momentom, ktorý geograficko-prírodný faktor takisto veľmi dlho ovplyvňoval, bola možnosť vzájomného styku medzi obyvateľstvom. Ak v nížinách bol styk medzi obyvateľstvom v župe i medzi susednými župami podstatne živší, uzavreté horské doliny podporovali skôr izoláciu nielen medzi samotnými župami, ale dokonca aj v tej istej župe medzi niektorými obcami, nakoľko komunikácie boli v minulosti podstatne horšie, osídlenie v 12.—16. stor. redšie a vzdialenosti medzi obcami a horskými dolinami väčšie. Súvislé, pomerne vysoké a často neschodné pohoria pri nedostatku komunikácií tvorili akoby prirodzené bariéry, ktoré obmedzovali vzájomný styk susedných dolín a ich obyvateľstva medzi sebou. Až do obdobia výstavby železníc v 19. a 20. stor. a hustejšej cestnej siete pôsobili neraz tak silne, že v niektorých zložkách a úsekoch ľudovej kultúry (napríklad v odeve) samostatnú oblasť alebo podoblasť vytvorilo neraz len niekoľko najbližších dedín v doline.

³⁴ V. Pražák, *Slovenská lidová architektura*, 515, 524. — I. I. Potěchin, *Některé problémy etnografického štúdia národov koloniálnych krajín*, *Národopisný sborník* 10, 1951, 205, upozorňuje, že vplyv geograficko-prírodného (zemepisného) prostredia nie je rozhodujúci, ale nakoľko je jedným zo stálych a nevyhnutných podmienok vývoja ľudskej spoločnosti, prostredie vždy vplývalo i vplýva na vývoj spoločnosti, urýchľuje alebo spomaľuje postup vývoja. — K problematike oblastí tradičnej ľudovej kultúry vyšli medzitým ďalšie príspevky, najmä J. Štika, *K otázke štúdia etnografických oblastí*, *Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově* č. 3/1966, 118—129. — J. Kramářík, *Několik myšlenek o otázce národopisných oblastí*, *Strážnice 1945—1965, Národopisné studie*, Brno 1966, 85—92. — V. Frolc — D. Holý, *K etnografické diferenciácii na jihovýchodní Moravě*, cit. sborník, 167—178. — L. Hosák, *K nejstarším dokladům názvů a regionů a jejich obyvateľstva na Moravě a k jejich proměnám*, cit. sborník, 195—204. — F. Dostál, *K původu a vývoji pozdně feudální diferenciace venkovského lidu na Moravě do pol. 17. stol. Počátky Hanáků a Valachů*, cit. sborník, 207—243. — J. Štika, *O názvu a pojmu Valašsko a Valach na Moravě mezi třicetiletou válkou a polovinou 19. století*, cit. sborník, 259—269. — R. Jeřábek, *Moravští Charvátí v literatuře*, cit. sborník, 273—288. — R. Kukier, *Etnografické oblasti a etnické skupiny na polském území*, cit. sborník, 293—305. — K. Pavliščík, *Luhačovské Zálesí a Podřevnicko-přechodové oblasti na rozmezí Slováků, Hané a Valašska*, cit. *Zprávy OMJM v Gottwaldově* č. 3/1966, 136—139.

Význam geograficko-prirodného faktora možno sledovať aj v iných prejavoch (nárečie ap.). No hoci ide nesporne o veľmi dôležitý a závažný faktor, nemožno ho na druhej strane ani preceňovať, keďže na izolovanosť dedín a na vznik jednotlivých oblastí tradičnej ľudovej kultúry pôsobili aj ďalšie, najmä vonkajšie faktory. Už sme spomenuli faktor administratívno-správnych jednotiek (župy), hospodárskych celkov (feudálne panstvá); treba ešte uviesť faktor hospodársko-kultúrnych centier (mestá), cirkevnej a náboženskej organizácie, spôsobu osídľovania niektorých oblastí (kolonizácie), politických udalostí (vojny, povstania, úteky poddaných) a samozrejme hlavného i vedľajšieho zamestnania obyvateľstva v jednotlivých častiach Slovenska. Aspoň stručne si rozoberieme počiatky pôsobenia týchto faktorov na spôsob života i na vznik príslušných oblastí tradičnej ľudovej kultúry.

Župy ako administratívno-správne a hospodárske jednotky vznikajú už v ranofeudálnom období jednak z dôvodov administratívnych, jednak hospodárskych. Mali na starosti vyberanie naturálnych a iných dávok od kráľovských poddaných, vyberanie mýta a cla od kupcov, právomoc súdnu a v rámci vlastného územia aj právomoc vojenskú.³⁵ Uzavretosť hospodárskeho a spoločenského života ľudu v bývalých župách však spôsobila postupné diferencovanie žúp aj na úseku ľudovej kultúry a jej jednotlivých zložiek. Zákazy sťahovania poddaného ľudu, početné župné nariadenia o stavbách obytných domov a používaní stavebného materiálu,³⁶ o pestovaní a spôsoboch uskladňovania poľnohospodárskych produktov,³⁷ o chove hospodárskych zvierat, o odievaní a výmere materiálu na zhotovenie niektorých odevných súčiastok,³⁸ početné svetské a cirkevné nariadenia alebo zákazy týkajúce sa rôznych ľudových spoločenských i rodinných zvykov a zábav³⁹ atď. spôsobili, že sa postupne z jednotlivých žúp začali vytvárať viac-menej izolované územné celky, kompaktné nielen po stránke hos-

³⁵ *Dejiny Slovenska I*, 133–134.

³⁶ P. Horváth, *Nariadenie Spišskej stolice z 19. júla 1789 o stavaní domov*, Slovenský národopis 3, 1955, 116–118. — P. Horváth, *Materiály k dejinám ľudovej architektúry v bývalej Bratislavskej župe na konci 18. storočia*, Slovenský národopis 6, 1958, 499–505. — P. Horváth, *Materiály k dejinám ľudovej architektúry I*, Slovenský národopis 9, 1961, 112–118. — A. Pranda, *Archívny fond Slovenskej národopísnej spoločnosti*, Slovenský národopis 10, 1962, 141–156, uvádza registár početných archívnych dokumentov, prepísaných z archívov a uložených teraz vo fonde SNS, ktoré sa dotýkajú takmer všetkých zložiek a úsekov ľudovej kultúry.

³⁷ A. Húščava, *Archívne pramene k etnografickým štúdiám* (hlavne časť prameňov o vývoji hospodárskeho náradia), Slovenský národopis 2, 1954, 184–185, 421–422. — P. Horváth, *Nariadenie Oravskej stolice z 11. januára 1786 o pestovaní lanu a konôp*, Slovenský národopis 3, 1955, 115–116.

³⁸ A. Húščava, *Archívne pramene k etnografickým štúdiám* (hlavne časť prameňov k vývoju šiat a obliekania), Slovenský národopis 2, 1954, 185–186. — M. Jeršová, *Příspěvek k dějinám kroje v Turčianské stolici*, Český lid 32, 1932, 128–130.

³⁹ A. Húščava, *Archívne pramene k etnografickým štúdiám* (hlavne časť prameňov k spoločenskému, hospodárskemu a sociálnemu vývinu), Slovenský národopis 2, 1954, 186 až 191, 422–423. — P. Horváth, *Sprava a artikule obyvateľom a poddaným celej obci maloslatinskej ku pílmemu zachovavani vydané die 31. august, anno 1755*, Slovenský národopis 2, 1954, 427–429. — J. Markov, *Z právneho zvykoslovía Liptova* (Materiály k dejinám slovenského obyčajového práva v 16.–19. storočí), Slovenský národopis 4, 1956, 78–100. — M. Markuš, *Staré testamenty a iné archíválie z Horehronia z konca 18. a zo začiatku 19. storočia*, Slovenský národopis 7, 1959, 453–461.

podárskej, ale aj z hľadiska spôsobu života a zamestnania,⁴⁰ odevu, jazyka⁴¹ ap. V oblastiach, kde územie žúp korešpondovalo s geograficko-prírodným faktorom (Turiec, Orava, Liptov), vzniká najčastejšie iba jedna oblasť tradičnej ľudovej kultúry, a naopak, ak sa územie župy skladalo z viacerých dolín vzájomne do značnej miery izolovaných alebo od seba vzdialených, resp. oddelených vyšším horským pásmom, vzniklo obyčajne niekoľko samostatných oblastí alebo podoblastí tradičnej ľudovej kultúry (napríklad v Trenčianskej župe oblasť Kysúc, Žiliny, stredného Považia, Trenčína atď.).

Diferenciácia slovenskej ľudovej kultúry sa však nevytvárala len podľa žúp, ale aj v rámci ich územia, a to v hraniciach menších hospodársko-sociálnych celkov, feudálnych panstiev.⁴² Základy feudálnych panstiev vznikali tiež už v ranofeudálnom období, hoci absolútna väčšina pôdy i s obyvateľstvom na nej usadeným patrila ešte panovníkovi. Koncom 11. stor. napríklad ešte 85 % všetkej pôdy patrilo kráľovskému rodu; ostatok patrilo cirkevným inštitúciám a veľmožom. No už koncom 12. stor. šľachta vlastnila okolo 15 % a cirkevní hodnostári okolo 10 % pôdy na Slovensku,⁴³ pričom rozširovanie pozemkového vlastníctva šľachty na úkor kráľovského domínia naďalej pokračovalo natoľko, že už koncom 13. stor. sa mnohé majetky šľachty začali meniť takmer na nezávislé dŕžavy.⁴⁴ Hoci sa vlastníctvo pôdy veľkých i menších feudálov na Slovensku územne, časove i rodove veľmi často menilo, predsa na základe niektorých dokladov predpokladáme, že odlišný hospodársky a sociálny vývoj obyvateľstva v rámci jednotlivých feudálnych panstiev začal sa postupne a čím ďalej tým výraznejšie prejavovať aj v osobitnom vývoji niektorých zložiek ľudovej kultúry. Osobitný vývoj podmienilo napríklad osídľovanie hospodársky málo využívanej pôdy novým obyvateľstvom, presuny obyvateľstva z iného panstva toho istého feudála atď., čo sa v ľudovej kultúre prejavilo buď upevňovaním niektorých odlišností v spôsobe života vzhľadom na susedné panstvo, alebo v zblížovaní a vyrovnávaní niektorých javov ľudovej kultúry v rámci panstva. Mnohé odlišnosti ľudovej kultúry, sformované zásluhou feudálnych panstiev, prešli ďalšími zmenami, iné však zostali v pôvodných hraniciach daných správnymi hranicami panstva alebo geograficko-prírodným faktorom, určujúcim najčastejšie aj hranice panstva,⁴⁵ a udržali sa takmer až do súčasnosti (Oravské panstvo — oblasť Oravy, Lietavské panstvo — oblasť Rajeckej doliny, Budačinske panstvo — oblasť Kysúc ap.).

⁴⁰ A. Húšča va, *Archívne pramene k etnografickým štúdiám* (hlavne časť prameňov k zamestnaniu obyvateľstva), *Slovenský národopis* 2, 1954, 191, 423—427. — P. Horváth, *K ľudovým zamestnaniam* (v Dolnej Súči a v Bánovciach nad Bebravou v 17. a 18. storočí), *Slovenský národopis* 2, 1954, 429—430. — J. Watzka, *Archívne pramene k etnografickým štúdiám* (výpisy z archívov o rybárstve a poľovníctve na okolí Trenčína), *Slovenský národopis* 2, 1954, 430—431. — M. Jeršov a, *Zo slovenskej ľudovej viery* (Z denníka S. Ivanku r. 1761—1842), *Slovenský národopis* 5, 1957, 636—638. — Pozri aj archívne materiály uložené vo fonde SNS (poznámka 36).

⁴¹ J. Podolák, *Etnografické oblasti*, 530.

⁴² J. Podolák, *Etnografické oblasti*, 530.

⁴³ *Dejiny Slovenska I*, 133.

⁴⁴ *Dejiny Slovenska I*, 165.

⁴⁵ O. Skalník ov a, *Problém Ostravska*, 358.

Vplyv miest na formovanie oblastí tradičnej ľudovej kultúry je doteraz najmenej preskúmaný a známy. Počiatky stredovekých miest na Slovensku siahajú do 11.—12. stor., keď sa začal urýchľovať proces oddeľovania remesla od poľnohospodárstva. Takmer súčasne s týmto procesom nastáva aj kvalitatívna premena starších trhových osád na mestá, ktorá na Slovensku prebiehala zhruba v prvej polovici 13. stor. Osobitnú a veľmi významnú kapitolu vo vývoji miest na Slovensku tvorí vývoj banských miest v 13.—14. stor. a neskoršie aj ďalších miest. Ako zo stručného náčrtu problematiky miest vidieť, základom ich vzniku i základom rozvoja ich politickej samosprávy bol predovšetkým hospodársky význam.⁴⁶ Keďže mesto za feudalizmu predstavovalo z hospodárskeho hľadiska centrum remeselnej cechovej výroby i obchodu, z kultúrneho hľadiska zas centrum vzdelanosti, nemožno nepredpokladať, že by nebolo malo už vtedy určitý vplyv aj na vývoj ľudovej kultúry aspoň svojho najbližšieho okolia. Malo ho nielen prostredníctvom remesiel (prevažná časť cechovej produkcie bola orientovaná na potreby ľudu, napríklad hrnčiari, kožušníci, súkenníci, gubári, obuvníci atď.), ale aj ako trhové a obchodné centrum, v ktorom si výrobcovia z dedín speňažovali svoje produkty a v ktorom si súčasne aj nakupovali určité druhy výrobkov pre vlastnú spotrebu. Vzájomný styk, ktorý bližšiemu i vzdialenejšiemu dedinskému obyvateľstvu sprostredkúvalo takto mesto prostredníctvom trhov a jarmokov, na jednej strane podporoval vyrovnávanie vnútorných rozdielov v jednotlivých zložkách a javoch ľudovej kultúry, na druhej strane zas upevňoval stabilizáciu týchto javov vo vzťahu k ľudovej kultúre susedných oblastí. Na vytváranie oblastí tradičnej ľudovej kultúry mali teda vplyv aj mestá a mestečká, hlavne drobné, v ktorých sa spôsob života a kultúra obyvateľstva podstatnejšie neodlišovala od spôsobu života a kultúry dedinského obyvateľstva.

V tejto súvislosti chceme ešte pripomenúť, že doteraz sa všeobecne skôr vyzdvihovalo zásobovanie vidieka výrobkami mestských cechových remeselníkov a menej sa už pripúšťala možnosť konkurencie vidieckeho remesla, ktorá v niektorých obdobiach i v určitých oblastiach bola dosť značná.⁴⁷ Takisto sa priamo až nekriticky vyzdvihoval vplyv mesta na niektoré formy ľudovej kultúry, predovšetkým na ľudové umenie.⁴⁸ Aj keď nemožno a ani nechceme uprieť aj takéto vplyvy mestskej kultúry na kultúru ľudovú, predsa podrobnejším výskumom možno zistiť, že tomu tak vždy a všade nebolo. Z hľadiska kultúry ľudových vrstiev v početných mestečkách a na dedinách nielen v období feudalizmu, ale takmer až do posledného obdobia nebolo podstatnejších a zásadných rozdielov. Pre obdobie feudalizmu, keď sa jednotlivé oblasti tradičnej ľudovej kultúry na Slovensku ešte len formovali, rozdielov v ľudovej kultúre dediny

⁴⁶ *Dejiny Slovenska I*, 157—162.

⁴⁷ A. Spiesz, *Remeslo v Nitrianskej stolici v polovici 18. storočia*, Historické štúdie 8, 1963, 181 n. — M. Suchý, *Príjmy mesta Levoče z poddanských obcí v druhej polovici 16. storočia*, Sborník Filozofickej fakulty UK, Historica 15, 1964, 213.

⁴⁸ A. Güntherová, *Ľudové sošky v Slovenskom múzeu v Bratislave*, Elán 11, 1940 až 1941, č. 8, 3. — V. Pražák, *Slovenské ľudové výšivky*, Bratislava 1935. — V. Pražák, *Talianske ornamenty a techniky cinquecenta v slovenskej ľudovej výšivke*, Národopisný sborník I, 1939, 3—27, a mnoho ďalšej literatúry, ktorú tu nemožno v celej šírke rozvádzať.

a mesta bolo podstatne menej. Rozdiely sa začínajú výraznejšie prejavovať až v kapitalizme, aj to len v tých mestách, ktoré sa stávajú dôležitejšími priemyselnými centrami so špecifickými formami mestskej kultúry.⁴⁹

Vplyv cirkevnej organizácie a náboženstva nie je tak evidentný vo všetkých zložkách ľudovej kultúry ako predchádzajúcich faktorov, hoci sa takisto uplatňoval najmä prostredníctvom početných zákazov a nariadení v niektorých úsekoch spôsobu života, predovšetkým vo sfére duchovnej a vo sfére slovesnej tvorby. Výraznejšie sa začína uplatňovať až v období zostrených feudálnych vzťahov na Slovensku v počiatkoch druhého nevoľníctva, keď sa na jednej strane rozvinulo široké sociálne a spoločenské hnutie reformácie, na druhej strane zas rekatolizácie a keď sa do života uvádzala zásada *Cuius regio, eius religio*. V praxi to znamenalo početné priame zásahy do spôsobu života ľudu, ktoré vyúsťovali jednak v diferencovaní niektorých zložiek ľudovej kultúry aj podľa náboženského vierovyznania obyvateľstva, jednak v rozvíjaní slovenskej národnej kultúry pestovanej v národnom jazyku.⁵⁰ Vplyv rozdielneho náboženstva sa najvýraznejšie odrazil v ľudovom odeve (rozdiely medzi katolíckymi a evanjelickými dedinami), v rodinnom a spoločenskom živote (viacdetný a jednodetný systém, kmotrovstvo atď.), ako aj v niektorých ďalších zložkách a úsekoch ľudovej kultúry, čo pri stanovovaní hraníc oblastí tradičnej ľudovej kultúry treba brať tiež do úvahy.

Korene mnohých rozdielov v spôsobe života a v ľudovej kultúre väčších alebo menších územných celkov možno ďalej hľadať aj v odlišnom historickom vývoji príslušných oblastí, a to počínajúc už obdobím a charakterom jeho osídľovania. Charakter osídľovania a ľudová kultúra obyvateľstva, ktoré ho uskutočňovalo, mali na vytvorenie mnohých oblastí tradičnej ľudovej kultúry rozhodujúci vplyv, nakoľko pri osídľovaní sa obyvateľstvo dostávalo neraz nielen do úplne odlišného geograficko-prírodného prostredia, ale spolu s prostredím muselo často od základu meniť aj predchádzajúci spôsob života a pôvodné zamestnanie. Usadzovanie poddaných a „hostí“ (príslušníkov iných etník) najčastejšie na dovtedy ešte neobývanom alebo opustenom území sa uskutočňovalo počas viacerých kolonizačných prúdov a etáp, z ktorých — z hľadiska formovania oblastí tradičnej ľudovej kultúry na Slovensku — najväčší význam mala kolonizácia v staršej literatúre označovaná ako nemecká, ktorá sa uskutočnila vo viacerých časových i oblastných vrstvách už v 11. stor., neskoršie aj v 13.—14. stor.,⁵¹ zemianska, ktorá prebiehala zväčša v 12.—13. stor.,⁵² šoltýska, ktorá časovo spadá zhruba do 13.—15. stor.,⁵³ valašská, na území východného Sloven-

⁴⁹ K. F o j t í k, *Problémy a metódy národopisného výskumu priemyslového mesta a oblasti*, Slovenský národopis 13, 1965, 413—430. — J. V y t i s k a, *Brněnská průmyslová oblast* (pozri poznámku 11). — O. S k a l n í k o v á, *Problém Ostravska* (pozri poznámku 3). — Vo všetkých troch štúdiách je uvedená ďalšia početná literatúra.

⁵⁰ *Dejiny Slovenska I*, 283 n., 291.

⁵¹ *Dejiny Slovenska I*, 152, 155, 156.

⁵² *Dejiny Slovenska I*, 127, 155.

⁵³ *Dejiny Slovenska I*, 156 n. — A. K a v u l j a k, *Historický miestopis Oravy*, Bratislava 1955. — P. S t a n o, *Liptovská Lúžna*, *Vlastivedný časopis* 15, 1966, 31—40, vo vzťahu k osídleniu tejto doliny. Historická literatúra k problematike tejto kolonizácie je však početnejšia, ako ju tu uvádzame.

ska známa už v 14.—15. stor., na západnom hlavne v 16.—17. stor.,⁵⁴ a kopaničiarska, ktorá na valašskú kolonizáciu priamo nadväzovala a na Slovensku prebehla zhruba v 16.—18. stor.⁵⁵ Zásluhou týchto kolonizačných prúdov sa do pôvodne jednotného slovenského etnika dostalo mnoho etnicky cudzích obyvateľov s odlišným spôsobom života, zamestnania i kultúry, ktorí sa podľa charakteru jednotlivých kolonizácií usadzovali niekedy kompaktné, inokedy roztrúsené. Toto obyvateľstvo okrem odlišného spôsobu života a zamestnania prinieslo si so sebou aj vlastnú reč a kultúru, ktorá vzhľadom na ľudovú kultúru okolitého slovenského obyvateľstva javila sa v početných zložkách a úsekoch úplne odlišná a rozdielna. Hoci spoločným stykom, prekonávaním vonkajších i vnútorných bojov a rozporov, rodinnými zväzkami, hospodárskym a spoločenským vyrovnávaním a neskoršie aj rovnakým spôsobom života a zamestnania rozdiely medzi jednotlivými ľudovými kultúrami sa postupne vyrovnávali a nivelizovali (často aj pomocou násilnej alebo nenásilnej asimilácie), predsa ich stopy možno v mnohých oblastiach tradičnej ľudovej kultúry bezpečne zistiť až do súčasnosti a územie osídľované počas týchto kolonizácií, hoci od nich uplynulo už niekoľko storočí, treba ešte aj dnes vyčleňovať neraz ako samostatnú oblasť alebo podoblasť ľudovej kultúry.⁵⁶

Je pochopiteľné, hoci sme to doteraz osobitne ešte nezdôraznili, že na vznik určitých diferencií v niektorých javoch a zložkách ľudovej kultúry a prostredníctvom nich na formovanie jednotlivých oblastí mali vplyv aj početné politické udalosti (vojny, povstania, tatársky a turecký vpád atď.) a na ne nadväzujúce veľké presuny obyvateľstva (vnútorné kolonizácie), ako aj zvýšené vykorisťovanie poddaného ľudu. Obyvateľstvo sa proti nim bránilo viacerými formami, najčastejšie útekom z pôdy.⁵⁷ Úteky poddaných zo Slovenska sa za feudalizmu orientovali prevažne na Dolnú zem, hlavne po odchode Turkov z maďarskej nížiny, kde bolo dostatok voľnej pôdy a kde tlak na pôdu i poddanské obyvateľstvo bol podstatne menší;⁵⁸ v období kapitalizmu je opúšťanie pôdy známe ako trvalé alebo dočasné vysťahovalectvo vnútorné (v rámci štátneho územia)

⁵⁴ A. Kavuljak, *Valaši na Slovensku*. Historicko-etnografická štúdia, Turčiansky Svätý Martin 1933 (vyšlo aj v *Sborník na počesť Jozefa Skultétyho*, Turčiansky Svätý Martin 1933, 336—374). — J. Macúrek, *Valaši v západných Karpatech v 15.—18. storočí*. K dejinám osídlení a hospodársko-spoločenského vývoje južného Těšínska, juhozápadného Poľska, severozápadného Slovenska a východnej Moravy, Ostrava 1959 (tam aj početná ďalšia literatúra kriticky zhodnotená).

⁵⁵ J. Macúrek, *Valaši* (pozri poznámku 54). — Š. Janšák, *Príspevok k štúdiu osídlenia na Slovensku*. Obce a kopanice, *Sborník MSS* 23, 1929, 93—111. — Š. Fekete, *Typy vidieckeho osídlenia*, Bratislava 1955. — M. Lukniš, *Detviarska kolonizácia*, *Zemepisný sborník* 2, 1950. — F. Bokes, *Kopaničiarske osídlenie na Slovensku*, *Slovenský rozhlas* 4, 1943, 1427—1429 atď.

⁵⁶ J. Podolák, *Etnografické oblasti*, 536, vyčleňuje takto napríklad oblasť Strážovskej hornatiny (pôvodne valašské obce Valaskú Belú, Zliechov, Čičmany a Fačkov), podobne goralskú oblasť, v Turci nemecké obce atď.

⁵⁷ *Listy poddaných z rokov 1538—1848*, Bratislava 1955. — *Dokumenty k protifeudálnym bojom slovenského ľudu (1113—1848)*, Bratislava 1955.

⁵⁸ J. Širácky, *Sťahovanie Slovákov na Dolnú zem v 18. a 19. storočí*, *Slovenský národopis* II, 1963, 193—258. — R. Bednárík, *Slováci v Juhoslávii*. Materiály k ich hmotnej a duchovnej kultúre, Bratislava 1964.

alebo vonkajšie (do cudziny).⁵⁹ Keďže úteky z pôdy a sťahovanie poddaných na Dolnú zem za feudalizmu boli nielen časté, ale aj početné, vo svojich dôsledkoch znamenali jednak vyľudňovanie niektorých území, jednak narúšanie dovtedy vytvorených a vývojom ustálených oblastí tradičnej ľudovej kultúry, keďže na nimi opustené usadlosti dosadzovali feudáli často iné obyvateľstvo, neraz aj zo vzdialenejších svojich panstiev a majetkov. To spôsobilo, že hranice oblastí tradičnej ľudovej kultúry boli v neustálom pohybe a zmene. Často sa menili pod vplyvom spomínaných vonkajších i vnútorných faktorov, takže stanoviť ich v príslušnom období možno iba po starostlivom zvážení všetkých okolností, ktoré mali na ľudovú kultúru určitý vplyv a mohli sa odraziť aj v niektorých jej zložkách.

Ďalším, z hľadiska diferencovania ľudovej kultúry i z hľadiska formovania oblastí takisto veľmi závažným a neraz priamo rozhodujúcim faktorom je faktor hlavného zamestnania a zamestnaní vedľajších, doplnkových. Oba tieto faktory — hlavné i vedľajšie zamestnanie — vytvárajú vo svojom historickom vývoji nevyhnutný stupeň určitej hospodárskej a sociálnej úrovne obyvateľstva v príslušnom období i oblasti, ktorá sa priamo premieta na ľudovú kultúru. Hlavné a vedľajšie zamestnania podmieňujú totiž nielen materiálnu základňu života obyvateľstva, ale prostredníctvom nej aj duchovnú kultúru a slovesnú tvorbu, ktoré spolu so sociálnym diferencovaním obyvateľstva (od 16. stor. drobením gruntov, od 18. stor. vzrastom počtu bezzemkov atď.) podmieňovali aj vnútornú diferenciáciu jednotlivých zložiek spôsobu života i ľudovej kultúry v danej oblasti.⁶⁰

Na uvedené konštatovanie možno nájsť dostatočné množstvo presvedčivých historických i národopisných dokladov, nakoľko životná úroveň obyvateľstva sa súčasne prejavovala vo vývoji ľudového staviteľstva a bývania,⁶¹ ako aj vo vývoji ľudového odevu,⁶² stravy,⁶³ rodinných a spoločenských zvykov a vzťahov⁶⁴ atď., teda vo väčšej alebo menšej miere vo všetkých úsekoch a zložkách ľudovej kultúry. Inými slovami túto skutočnosť možno vyjadriť aj tak, že roz-

⁵⁹ J. Svetoň, *Obyvateľstvo Slovenska za kapitalizmu*, Bratislava 1958 (ďalej citujeme ako *Obyvateľstvo*). — J. Svetoň, *Migračné pohyby obyvateľstva Slovenska v predmníchovskej republike*, Ekonomický časopis 4, 1956, 347—363.

⁶⁰ V. Pražák, *Slovenská ľudová architektúra*, 516—517.

⁶¹ V. Pražák, *K štúdiu lidové architektury a způsobu bydlení na Oravě*, Slovenský národopis 9, 1961, 46—111. — J. Mjartan, *Príspevok k štúdiu ľudového staviteľstva a bývania v okrese Vrāble*, Slovenský národopis 6, 1958, 469—498. — P. Stano, *Ľudové staviteľstvo v Rejdovej*, Slovenský národopis 5, 1957, 135—168. — V. Pražák, *Vliv sociálně-hospodářského faktoru na vznik štítu v lidové architektuře*, Národopisný věstník čs. 31, 1949, 217—238.

⁶² V. Nosáľová, *Vplyv hospodárskych zmien na vývoj horehronského ľudového odevu v období kapitalizmu* (Referát na III. celoštátnej etnografickej konferencii 21.—23. októbra 1953 v Libliciaciach), Slovenský národopis 2, 1954, 123—148.

⁶³ M. Markuš, *Ľudová strava. Monografia Banická dedina Zakarovce*, Bratislava 1956, 283—325. — A. Pranda, *Příčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach, II. časť*, Slovenský národopis 14, 1966, 35.

⁶⁴ K. Chotek, *Sociální formy. Zvykoslovi. Rodinné zvyky*, Československá vlastivěda II, Národopis, Praha 1936, 265—275. — B. Filová, *Spoločenské vzťahy. Monografia Banická dedina Zakarovce*, Bratislava 1956, 15—57. — O. Nahodil, *K problému rozkladu (patriarchálnej) veľkorodiny u východoslovenských Ukrajincov*, Sborník Universita Carolina, Philologica 1, 1956, 147—163. — B. Filová, *Spoločenský a rodinný život slovenského ľudu. Historicko-etnografický náčrt* (rkp Bratislava 1966).

dielne zamestnania a na nich budovaná životná úroveň podmienili vznik určitých diferencií v ľudovej kultúre ako takej a na ich podklade aj formovanie jednotlivých oblastí.

Za osobitne významný možno pokladať vplyv vedľajších (doplňkových alebo neroľníckych) zamestnaní, ak sa v príslušnej oblasti alebo období vyskytovali hromadne a ak dlhšie zasahovali značnú časť dedinského obyvateľstva. Rovnako tradičné ľudové neroľnícke zamestnania sezónne, ako aj domácka výroba a drobné remeslá a zamestnania vandrovné boli dôležitým faktorom životnej úrovne obyvateľstva a ako také mali vzhľadom na ostatné (roľnícke) obyvateľstvo dediny význam nielen z hľadiska hospodárskeho a sociálneho (ako druhý, neraz veľmi závažný, až rozhodujúci zdroj rodinných príjmov), ale aj kultúrneho najmä tým, že na pozadí ľudovej kultúry roľníckeho obyvateľstva vytvárali osobitné znaky, čím vnášali do nej mnohé odlišné prvky a javy rovnako v celkovom spôsobe života, ako aj vo svetonázore, v slovesnej tvorbe⁶⁵ atď. Hoci podiel tradičných ľudových neroľníckych zamestnaní dedinského obyvateľstva na ľudovej kultúre nie je ešte dostatočne rozpracovaný (doteraz sa tieto neroľnícke zamestnania sledovali skôr z hľadiska hospodárskeho a sociálneho, menej z hľadiska kultúrneho),⁶⁶ predsa im nemožno uprieť určitý význam a vzťah aj k formovaniu aspoň niektorých oblastí alebo podoblastí tradičnej ľudovej kultúry na Slovensku.⁶⁷ Svojou intenzitou a mierou pôsobenia na životnú úroveň i na vznik a upevňovanie určitých rozdielov v spôsobe života a kultúre obyvateľstva vystupujú hlavné a vedľajšie zamestnania dokonca ako faktor primárny, ktorý je geograficko-prírodným faktorom iba podporovaný, podmienený a zosilňovaný.

Možno teda zhrnúť, že oblasti a podoblasti tradičnej ľudovej kultúry, počiatky vzniku a formovania ktorých siahajú až do obdobia raného feudalizmu, sú charakterizované určitými formami ľudovej kultúry navzájom medzi sebou vo väčšej alebo menšej miere odlišnými a diferencovanými. Formy ľudovej kultúry v nich prechádzali zásluhou odlišného historického vývoja mnohými premenami, podmienenými rozličnými vonkajšími (nenárodopisnými) i vnútornými faktormi,

⁶⁵ M. A. Huska, *Slovenské pltnické zvykoslovie a folklór*, Slovenský národopis 3, 1955, 316–352. — E. Plícková, *Banícka kľopačka na Slovensku*, Slovenský národopis 7, 1959, 233–240. — J. Šuba, *Poverý a obyčaje kovárske v okolí Pukanca*, Časopis MSS 13, 1910, 28.

⁶⁶ F. Macko, *Robotníci-vlastníci pôdy na dedine Horehronia* (rkp Zvolen 1964). — F. Macko, *K materiálnej a duchovnej stránke životnej úrovne robotníkov-vlastníkov pôdy*, Sociologický časopis 2, 1966, 64–77. — A. Pránda, *Kovoroľníctvo ako ekonomicko-spoločenský jav v ľudovej kultúre* (prednáška v rámci prednáškovej činnosti Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV v Bratislave dňa 17. decembra 1965). — A. Pránda, *K problematike výskumu dvojitého zamestnania* (tzv. kovoroľníctva) — v tlači (ďalej citujeme ako *K problematike*); vyjde v Slovenskom národopise 15, 1967, č. 1.

⁶⁷ Oblasť Javorníkov (od Vlárkeho priesmyku až po tok rieky Kysuce) možno napríklad rozdeliť na dve oblasti tradičnej ľudovej kultúry jednak z hľadiska osídľovania (údolie Váhu s roľníctvom, pohorie Javorníkov s chovom dobytka ako hlavným zamestnaním), jednak z hľadiska hlavného a vedľajších zamestnaní, čo — ako vidieť — úzko korešponduje s hranicami spôsobu osídľovania. Túto skutočnosť možno vyjadriť aj tak, že pôsobenie oboch týchto faktorov (na podklade geograficko-prírodného faktora) podmienilo rozčlenenie pomerne jednotnej oblasti na dve podoblasti. — J. Podolák, *Etnografické oblasti*, 535–536, vyčleňuje na tomto území oblasti ľudového staviteľstva odlišne. Ako určujúci faktor berie iba geograficko-prírodné prostredie a málo v tomto prípade prihliadal na faktor hlavného a vedľajších zamestnaní. — Pozri aj poznámku 23.

pričom niektoré z týchto oblastí alebo podoblastí zostali takmer až do súčasnosti v rámci hraníc, daných podmienkami geografickými a prírodnými (horské doliny), správnymi a hospodárskymi (župa, feudálne panstvo), hlavného a vedľajšieho zamestnania atď., hoci sa zmenila špecifičnosť a odlišnosť ľudovej kultúry alebo jej niektorých prvkov, javov, zložiek a úsekov.⁶⁸ Mnoho oblastí a podoblastí ľudovej kultúry v historickom vývoji zaniklo, pretože sa ich kultúra znivelizovala a zblížila s kultúrou susedných oblastí natoľko, až sa vyrovnala, a naopak, nový spôsob života alebo zamestnania obyvateľstva napríklad za kapitalizmu sa neraz uplatnil do tej miery, že sa na preukázateľne ohraničenom území vytvorilo nové charakteristické spoločenstvo so špecifickým spôsobom života a s odlišnou formou ľudovej kultúry.⁶⁹

Oblasť alebo podoblasť tradičnej ľudovej kultúry tvorí teda súhrn charakteristických národopisných javov, ktorým určitá hospodárska, sociálna, historická a kultúrna súvislosť dala platnosť jedinečnú, špecifickú a typickú práve pre dané územie. Spoločensko-kultúrny profil oblastí sa vytváral jednak pod vplyvom určitého stupňa hospodárskeho a sociálneho vývoja, jednak pod vplyvom celkovej výšky kultúrnej úrovne, príklonu k určitému svetonázoru, jednak aj pod vplyvom mnohých ďalších faktorov, vzájomná relácia ktorých veľmi výrazne ovplyvňuje práve výsledný skúmaný národopisný jav,⁷⁰ teda formovanie príslušnej oblasti alebo podoblasti i jednotlivých zložiek a úsekov ľudovej kultúry v nich.

Je pochopiteľné, že hlavným vodídlom pri určovaní hraníc každej oblasti tradičnej ľudovej kultúry má byť zásada zachytiť pri výskume všetky význačné a dôležité znaky a formy príslušných zložiek a úsekov ľudovej kultúry v tom istom období.⁷¹ Ich zachytenie je totiž základným predpokladom vymedzenia nielen územných, ale aj časových hraníc oblastí. Chceme ešte upozorniť na relatívnu samostatnosť historického vývoja oblastí podľa jednotlivých úsekov ľudovej kultúry, a to úseku kultúry materiálnej, úseku kultúry duchovnej a úseku slovesnej tvorby. Ak sa napríklad na úseku materiálnej kultúry hranice oblastí, vzniknutých v období feudálnej roztrieštenosti a územnej izolovanosti, viac-menej zachovali takmer až do súčasnosti, na úseku kultúry duchovnej a na úseku ľudovej slovesnosti sa hranice zväčša zotierali už skôr. Tak v ľudovej slovesnosti už v 17. stor., v období renesancie, môžeme pozorovať, že lokálne črty si naďalej udržuje iba obradová poézia, kým tematika a vlastná náplň ľudovej slovesnosti ako také sa postupne stávali celoslovenskými, teda nerozčlenené do menších územných oblastí, hoci sa ľudová slovesnosť naďalej spievala, rozprávala a udržiavala v miestnych nárečiach.⁷²

Uvedené konštatovanie vo svojich dôsledkoch znamená, že hranice oblastí

⁶⁸ Nemožno obchádzať ani vplyv spoločenského zriadenia. Za feudalizmu špecifičnosť ľudovej kultúry ako celku bola odlišná od kultúry v období kapitalizmu alebo socializmu.

⁶⁹ O. Skalníková, *Problém Ostravska*, 358.

⁷⁰ O. Skalníková, *Problém Ostravska*, 364.

⁷¹ V. Pražák, *Slovenská lidová architektura*, 524.

⁷² A. Melicherčík, *Slovenský folklór*, 33–34 (v *Dejinách slovenskej staršej literatúry*, 152).

a podoblastí tradičnej ľudovej kultúry sa počas celého historického vývoja nemôžu úplne zhodovať a stotožňovať ani v jednotlivých odvetviach alebo úsekoch ľudovej kultúry, tým menej už v jej menších tematických celkoch, v národopisných javoch a prvkoch, ktoré majú vždy väčšiu tendenciu oscilovať, meniť sa, prispôsobovať a vyvíjať než celý úsek alebo celá ľudová kultúra ako taká. Preto hranice oblastí treba stanovovať vždy najprv pre každý národopisný jav, prvok alebo zložku ľudovej kultúry osobitne, z nich treba vychádzať pri zakresľovaní oblastí ľudovej kultúry ako takej, pričom treba prísne rešpektovať nielen znaky, formy a typy (podtypy) sledovaného národopisného javu, ale aj hľadisko časové, hľadisko obdobia jeho výskytu a rozšírenia na určitom území.

2. Oblasti súčasnej ľudovej kultúry a faktory ich formovania

Problematika oblastí súčasnej ľudovej kultúry (etnografických oblastí v súčasnosti, priemyselných oblastí, výrobo-kultúrnych oblastí, novodobých etnografických oblastí atď.) sa dostáva do centra pozornosti viacerých bádateľov až v poslednom období. Pomerne bohatá je literatúra o vzniku a vývoji niektorých priemyselných centier, na počet skromnejšia je už literatúra o vzniku a vývoji priemyselných oblastí a takmer úplne chýba literatúra, ktorá by si všimla a podrobnejšie rozoberala problematiku týchto centier a oblastí jedine z hľadiska ich pôsobenia na proces zmien v ľudovej kultúre bližšieho i vzdialenejšieho okolia, teda na formovanie nových oblastí ľudovej kultúry. Hoci ide teda o literatúru počtom pomerne obsiahlu, predsa nemožno povedať, že by sa bola nami sledovanou problematikou — okrem niektorých ojedinelých príspevkov — špeciálne zaoberala. Všeobecne sa sleduje predovšetkým vznik a rozvoj priemyselných centier a oblastí (ktoré však nemožno ani terminologicky zamieňať a stotožňovať s oblasťami ľudovej kultúry v súčasnosti sa formujúcimi), aj to skôr z hľadiska historického alebo sociologického; iba ojedinele si všimla pôsobenie týchto centier a oblastí na súčasný proces zmien ľudovej kultúry.

Otázku formovania súčasných oblastí ľudovej kultúry, v literatúre doteraz zužovanú predovšetkým na výskum priemyselných centier a priemyselných oblastí, hoci ide o kategórie ekonomiky kapitalizmu,⁷³ si doteraz všimla jednak literatúra česká,⁷⁴ sovietska⁷⁵ a poľská,⁷⁶ jednak literatúra rakúska,⁷⁷ nemecká⁷⁸

⁷³ J. V y l i s k a, *Brněnská průmyslová oblast*, 314. — O. S k a l n í k o v á, *Problém Ostravska*, 359.

⁷⁴ K. F o j t í k, *Příspěvek k poznání způsobu života dělnictva v Brně v druhé polovině 18. století a v první polovině 19. století*, *Český lid* 40, 1953, 58—65, 224—226. — K. F o j t í k, *Tři typy dělnických obydlí v Brně*, *Brno v minulosti a dnes I*, 1959, 23—40. — K. F o j t í k — O. S i r o v á t k a, *K dějinám hornictví na Rosicko-Oslavansku v první polovině 19. století*, *Časopis MM* 73, 1954, 68—82. — K. F o j t í k — O. S i r o v á t k a, *Vývoj hornictví a život horníků na Rosicko-Oslavansku v první polovině 19. století*, *Československá ethnografie* 3, 1955, 3—36. — K. F o j t í k — O. S i r o v á t k a, *Rosicko-Oslavansko*, Praha 1961. — M. M y š k a, *Počátky vytváření dělnické třídy v železárnách na Ostravsku*, Ostrava 1962. — M. M y š k a, *Ostravsko na prahu průmyslové revoluce*, Ostrava 1959. — M. M y š k a, *Morava a Slezsko v hospodářském a společenském vývoji předbřeznového Rakouska*, *Slezský sborník* 55, 1957, 33—73. — O. M r á z e k, *Vývoj průmyslu v českých zemích a na Slovensku*

a zaiste aj ďalšia. Slovenská literatúra sa zatiaľ k týmto otázkam vyslovila len veľmi skromne a okrajovo, bez väčšieho a sústredenejšieho úsilia rozpracovať uvedenú problematiku či už na celom území Slovenska alebo v niektorých jeho oblastiach a súčasne aplikovať už známe a overené poznatky a výsledky týchto

od manufaktury do roku 1918, Praha 1964. — J. Purš, *K problematice průmyslové revoluce v českých zemích a na Slovensku*, Historický časopis 4, 1956, 50—104. — J. Purš, *K otázce průmyslové revoluce v hlavních odvětvích textilního průmyslu v českých zemích*, Čs. časopis historický 2, 1954, 93—143. — J. Purš, *Průmyslová revoluce v českých zemích*, Praha 1960. — L. Kárníková, *Vývoj uhelného průmyslu v českých zemích do roku 1880*, Praha 1960. — L. Kárníková, *Zrod a rozvoj středočeské průmyslové oblasti do roku 1848*, Středočeský sborník historický 2, 1958, 49—78. — J. Vilíkovský, *Dějiny zemědělského průmyslu v Československu od nejstarších dob do vypuknutí světové krise hospodářské*, Praha 1936. — J. Bartoš — J. Bieberle, *Problematika vymezení regionu*, sborník *Regionální dějiny dělnického hnutí a dějiny závodů*, Praha 1965, 58 n. — J. Mrkos, *Pohyb obyvatelstva za zaměstnáním do hlavních středisek práce v zemi Moravskoslezské*, Brno 1948 (ďalej citujeme ako *Pohyb obyvatelstva*). — O. Skalníková, *Kladensko. Život a kultura lidu v průmyslové oblasti*, Praha 1959. — J. Výtiska, *K otázce vzniku a vývoje průmyslových středisek a oblastí*, Moravský historický sborník (Časopis Matice moravské) 82, 1963, 190—196. — Sborník *Studie k vývoji ostravské průmyslové oblasti I*, Ostrava 1966. — Pozri aj inú literatúru doteraz už citovanú. — K problematike priemyselného mesta a priemyselnej oblasti vyšli medzitým ďalšie príspevky, najmä K. Fojtík, *Některé aspekty lidové kultury v průmyslovém městě*, Zprávy Oblastního muzea jihovýchodní Moravy v Gottwaldově č. 3/1966, 130—134, ktorý bol prednesený na vedeckej konferencii k pocte Františka Bartoša v Gottwaldove v dňoch 9.—10. septembra 1966. — Tu odznel aj príspevok O. Skalníkovéj, *Vliv rozvoje průmyslu na vytváření, vývoj a zánik průmyslových oblastí*. — Genéze a vývoju priemyselných oblastí, ako aj komplexu problémov súvisiacich so vznikom a počiatočným rozvojom ostravskej priemyselnej oblasti bolo venované aj osobitné sympóziu českých a poľských vedcov v dňoch 24.—26. mája 1966 v Ostrave; pozri Zprávy Slezského ústavu ČSAV č. 139/1966, 12—13. Referáty, ktoré tu odzneli, vyjdú tlačou.

⁷⁵ V. K. Jacunskij, *Promyšlennyj perevorot v Rossii*, Voprosy istorii 1952, nr. 12, 48—70. — V. K. Jacunskij, *Roľ Peterburga v promyšlennom razvitii dorevolucionnoj Rossii*, Voprosy istorii 1954, nr. 9, 95—103. — Sborník *Očerki ekonomičeskoj istorii Rossii pervoj poloviny 19 veka*, Moskva 1959. — Sborník *Izmenenija v čislennosti i sostave sovet-skogo rabočego klassa*, Moskva 1961.

⁷⁶ K. Dobrowolski, *Studia nad teorią kultury ludowej*, Zagadnienie reliktu kulturowego w świetle materialów źródłowych z południowej Małopolski, Etnografia Polska 4, 1961, 15—90. — K. Dobrowolski, *Trzy studia z teorii kultury ludowej*, Etnografia Polska 8, 1964, 77—74. — J. Burszta, *Etnografia a współczesność*, Nieco refleksji metodologicznych w związku z badaniami na Ziemiach Zachodnich, Etnografia Polska 9, 1965, 41—60. — Sborník *La Pologne au VIIe Congrès International des Sciences Anthropologiques et Ethnologiques*, Essais tirés des recherches contemporaines de L'Ethnographie Polonaise, Wrocław—Warszawa—Kraków 1964. — N. Gąsiorowska, *Założenia metodologiczne badań nad początkami dziejów przemysłu kapitalistycznego i klasy robotniczej na terenie Łodzi i okręgu łódzkiego w latach 1820—1864*, Przegląd nauk historycznych i społecznych 5, 1954, 9—42. — G. Missalowa, *Stan i problematyka badań w zakresie kształtowania się układu kapitalistycznego oraz klasy robotniczej w przemyśle włókienniczym okręgu łódzkiego*, Przegląd nauk historycznych i społecznych 5, 1954, 43—98. — T. Lepkowski, *Początki klasy robotniczej Warszawy*, Warszawa 1965. — A. Stasiak, *Rozwój demograficzny Wrocławia w XIX wieku*, Śląski kwartalnik historyczny Sobótka 13, 1958, 267—303. J. Ziolkowski, *Sosnowiec. Drogi i czynniki rozwoju miasta przemysłowego*, Katowice 1960. — W. Weselowski, *Studia z socjologii klas i warstw społecznych*, Warszawa 1962.

⁷⁷ J. Marx, *Die Wirtschaftslage im deutschen Österreich von Ausbruch der Revolution 1948*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 31, 1938, 242—282. — J. Marx, *Die Lebenshaltung im deutschen Österreich von 1840—1845 nach den amtlichen Berichten*, Monatsblatt des Vereins für Geschichte der Stadt Wien 3 (15), 1950. — H. Benedikt, *Die Anfänge der Industrie in Mähren*, Der Donaauraum 2, 1957, H. 1, 38—51. — H. Benedikt, *Alexander von Schoeller 1805—1886*, Wien 1958.

⁷⁸ W. Köllmann, *Industrialisierung, Binnenwanderungen und „soziale Frage“*, Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte 47, 1960, 186—231. — J. Kruczyński, *Zum Problem der industriellen Revolution*, Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 4, 1956, 501—524. — Sborník *Studien zur Geschichte der industriellen Revolution in Deutschland*, Berlin 1960. — W. Sombart, *Der moderne Kapitalismus, I. Teil*, München—Leipzig 1927. — M. Weber, *Die Stadt*, sborník *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen 1922, 513 n.

výskumov na hospodársky, sociálny a kultúrny vývoj nášho obyvateľstva v posledných desaťročiach.⁷⁹

Súvisí to — okrem iných vecí — so známou skutočnosťou, že sa u nás doteraz neuskutočnil podrobnejší regionálne alebo celoslovensky zameraný historický výskum rozvoja priemyslu v jednotlivých mestách a oblastiach, ani výskum etnografický, ktorý by sa bol sústredil na zistenie miery vplyvu a pôsobenia týchto centier a oblastí na ľudovú kultúru bližšieho alebo vzdialenejšieho okolia.⁸⁰

Dalej to do značnej miery súvisí aj s neujasnenosťou, či vôbec treba a čo treba a nakoľko z etnografického a folkloristického hľadiska skúmať, keďže v tomto štádiu, v štádiu najpruďšie prebiehajúceho procesu zmien v celkovom spôsobe života spoločnosti, celá problematika leží na rozhraní viacerých vedných disciplín, predovšetkým na rozhraní histórie, etnografie, sociológie, hospodársko-sociálnych a kultúrnych dejín, nie však v centre národopisného bádania tradične chápaného a teoreticky i metodologicky v cieľoch i prostriedkoch jasných. No i napriek tomu sa domnievame, že by bolo omylom a chybou etnografie i folkloristiky ako spoločenských vied nevnímať si aj javy ležiace akoby na okraji ich tradičného záujmu; omylom neodpušiteľným a neospravedlňiteľným hlavne preto, že až podrobný výskum hospodárskych a sociálnych, vo svojich dôsledkoch a následkoch však aj kultúrnych faktorov, nám pomôže odhaliť nielen príčiny zmien v ľudovej kultúre, ale aj ich proces a postupnosť, ako sa uskutočňujú pred našimi očami, v súčasnosti. Inými slovami možno to vyjadriť aj tak, že až podrobný výskum týchto — z hľadiska tradične chápaného a orientovaného národopisu — okrajových javov nám odhalí vlastný kultúrny proces, jeho súčasnú dynamiku i „mechaniku“. Nazdávame sa, že úlohou etnografie a folkloristiky je nielen registrovať, opisovať a triediť javy tradičnej ľudovej kultúry, ich formy a znaky, ktoré sa v živote a kultúre slovenského ľudu ustálili počas dlhotrvajúceho historického vývoja a pretrvali v určitých obmenách doteraz, ale súčasne zisťovať aj príčiny a podmienky vzniku nových kultúrnych javov, objavujúcich sa v spôsobe života a kultúre ľudu v našich dňoch, a to i napriek tomu, ak ich príčiny neležia v ľudovej kultúre a jej štruktúre ako takej, ak teda nie sú jej imanentné, ale ak sa nachádzajú mimo nej, vo vonkajších (nenárodopisných) faktoroch, v hospodárskom a sociálnom vývoji obyvateľstva, ktorý v posledných desaťročiach najvýraznejšie podmienil priemysel a jeho rozvoj a ktorý v súčasnosti je tak výrazne podmienený industrializáciou a socialistickou kolektivizáciou.

Netreba si zastierať oči a domnievať sa, že v minulosti sa proces zmien v spôsobe života a ľudovej kultúre uskutočňoval ináč alebo úplne odlišne. Aj v období feudalizmu a kapitalizmu platilo, že vzrast hospodárskej a sociálnej úrovne oby-

⁷⁹ B. Fílová, *Pracovná porada o národopisnom výskume života a kultúry robotníckej triedy*, Slovenský národopis 5, 1957, 343 (ďalej citujeme ako *Pracovná porada*). — S. Kováčevičová, *Význam Marxovho „Kapitálu“ pre skúmanie ľudovej kultúry na Slovensku*, Slovenský národopis 4, 1956, 597—601 (ďalej citujeme ako *Význam*). — J. Podolák, *Etnografické oblasti*, 531—532. — Pozri aj práce citované v poznámke 2.

⁸⁰ Monografia *Banická dedina Zakarovce* (Bratislava 1956) má vo výskume tejto problematiky osobitné postavenie, keďže šlo o výskum vplyvu banického zamestnania v jednej obci, nie v celej oblasti.

vateľstva, podmienený či už rozvojom poľnohospodárstva (prechodom z dvojpoľného na trojpoľný alebo striedavý systém), domácej výroby a remesiel alebo rozvojom vnútorného trhu a obchodu v určitých oblastiach atď., nevyhnutne sa prejavil postupne aj v ľudovej kultúre užšieho alebo širšieho regionu. Už v období feudalizmu možno napríklad zistiť, že ľudová kultúra mala niektoré odlišné prvky, znaky, formy a javy v nížinných oblastiach, kde bolo poľnohospodárstvo — aj zásluhou rozvinutého vinohradníctva, ovocinárstva a zeleninárstva — podstatne rentabilnejšie, takže i obyvateľstvo tu malo podstatne vyššiu životnú úroveň ako v horských oblastiach. Na úseku ľudovej kultúry sa vyššia životná úroveň prejavila zmenšovaním počtu archaizmov. Podobne možno mnohé odlišnosti vo vývoji ľudovej kultúry — či už ubúdaním rozličných archaizmov alebo vznikom nových hodnôt — doložiť aj v oblastiach, ktoré sa stali hospodársky a sociálne vyspelejšie zásluhou rozvoja manufaktúr, trhov, obchodu a neskoršie hlavne priemyslu.⁸¹

Inými slovami to možno vyjadriť aj tak, že ľudová kultúra vo svojom vývoji — nielen v poslednom období, v socializme, ale aj v predchádzajúcich obdobiach, vo feudalizme a kapitalizme — prechádzala mnohými závažnými a neraz prudkými zmenami, ktoré boli výsledkom jednak vnútorných zákonov vývoja ľudovej kultúry, jednak výsledkom vplyvu a pôsobenia početných vonkajších faktorov. Preto treba ľudovú kultúru chápať a hodnotiť vždy, v každom období i oblasti, ako neustály a nepretržitý vývojový proces, ktorý možno do určitej miery (v niektorej oblasti alebo období) pribrzdiť a zahatať, no nikdy nie natrvalo zadržať a zastaviť. To, čo dnes chápeme a hodnotíme ako tradičné a archaické formy, v niektorom období historického vývoja ľudovej kultúry bolo nové, práve vniklo do štruktúry ľudovej kultúry a prejavilo sa zmenou kvality daného javu. Z tohto aspektu nemožno ani výskum tradičných a archaických foriem uskutočňovať staticky a „technologicky“ (opisom zisteného javu a jeho foriem iba v určitom období a lokalite), ale jedine dynamicky; to znamená usilovať sa zachytiť ho v historickom vývoji, v procese zmien.

Čiastočne odbočíme od ústrednej myšlienky a vyslovíme názor provokujúci diskusiu. Hoci tradične orientovaný národopis uplatňoval vo výskume ľudovej kultúry historickú a porovnávaciu metódu, predsa sa nám zdá, že sa zväčša orientoval na vyhľadávanie miestnych, časových alebo javových zvláštností, odlišností, archaizmov, ktoré opísal, dobove a regionálne zatriedil a zhodnotil, no už menej pozornosti venoval dynamike vývoja príslušného javu, zložky alebo úseku ľudovej kultúry z hľadiska príčin týchto zmien. Obrazne by sa naša myšlienka dala vyjadriť tak, že ľudová kultúra a jej vývoj sa chápal skôr ako súbor fotografií zoradených do určitého radu, nie ako súbor filmov neustále sa odvíjajúcich a prebiehajúcich v čase, mieste i v každom národopisnom jave osobitne,

⁸¹ J. Podolák, *Etnografické oblasti*, 531—532, upozorňuje na túto skutočnosť, pravda, chápe ju skôr z hľadiska teoretických a metodologických postulátov tradične orientovaného národopisu, keďže hovorí iba o ubúdaní archaickosti slovenskej ľudovej kultúry smerom k nížinným a hospodársky vyvinutejším oblastiam, a nie ako prirodzený proces vývoja a zmien v ľudovej kultúre zásluhou hospodárskeho a sociálneho vývoja.

no prítom úzko a dialekticky navzájom medzi sebou sklbených a závislých aj od mnohých nenárodopisných faktorov.

Keďže hlavným cieľom tradične orientovaného národopisu je sledovať predovšetkým to, čo sa v dlhom historickom vývoji viac-menej ustálilo a akoby petrifikovalo, a nie už natoľko to, čo sa práve v našom období v prudkom vývojovom procese kvantitatívne i kvalitatívne mení, dospievajú niektorí takto orientovaní národopisci — podľa nášho názoru — k nesprávnym teoretickým záverom, koncentrujúcim sa rovnako na úsek výskumných tém a celkov, ktoré možno ďalej sledovať a zaznamenávať, ako aj výskumných metód, ktoré treba používať pri výskume súčasného stavu ľudovej kultúry. Extrémne sa tieto teoretické závery niekedy odzrkadľujú v tvrdení, že etnografia a folkloristika ako historické vedné disciplíny nemôžu a nemajú uskutočňovať výskum vývojového procesu zmien, ktoré sa v ľudovej kultúre uskutočňujú pod vplyvom industrializácie a socialistickej kolektívizácie v poslednom období, alebo v tvrdení, že obe vedné disciplíny postupne zaniknú spolu so zánikom tradičnej ľudovej kultúry, presnejšie so zánikom doteraz prednostne sledovaných tradičných prvkov a archaizmov.

Netreba osobitne vyvracať tieto názory v období, keď sme svedkami nebyvalého rozvoja a významu vedy v každodennom živote človeka a keď vzniká mnoho nových vedných disciplín,⁸² skúmajúcich či už neživú alebo živú prírodu, či už človeka alebo ľudskú spoločnosť a jej kultúru z najširších hľadísk, spočiatku, pravda, najčastejšie metódami už rozpracovaných príbuzných vied. Domyšlieť toto konštatovanie na úseku výskumu ľudovej kultúry znamená, že úlohou etnografie a folkloristiky ako historických disciplín je nielen zaznamenávať, opisovať a hodnotiť ľudovú kultúru v jej jednotlivých zložkách a úsekoch, ako sa vyvíjali od obdobia rodovej spoločnosti cez spoločnosť triednu až do prechodu k socializmu (a všimáť si prednostne hoc aj rezíduá a petrifikáty, pochádzajúce zo starších a už dávno prekonaných období), ale súčasne aj sledovať, skúmať a hodnotiť proces zmien, ktorý prebieha neprestajne, teda aj pred našimi očami, v osobitne ťažkom zápase nového so starým, neraz v početných protirečeniach a zvratoch, no počiatky ktorého spadajú vlastne už do manufaktúrneho obdobia za feudalizmu, pričom uvedený proces zmien v jednotlivých zložkách ľudovej kultúry sa postupne a niekoľko desaťročí kryštalizoval v období rozvoja priemyslu za kapitalizmu a socializmu. Ako sme presvedčení, že z histórie ako vedy nemožno vypustiť výskum najnovších (súčasných) dejín, nakoľko aj súčasnosť je vlastne len časťou komplexne chápaného historického vývoja určitého národa, územia alebo kultúry, tak sme presvedčení, že ani z národopisu nemožno vylúčiť najnovšie obdobie, obdobie súčasných a najprudších zmien v ľudovej kultúre ako celku i v jej jednotlivých javoch, zložkách a úsekoch, a to ani za predpokladu, že pri výskume tohto obdobia neodškriepiteľne jestvuje určitá teoretická neujasnenosť, či tento výskum nazývať výskumom súčasnosti alebo výskumom

⁸² *Mozaika dňa*, *Večerník* 11, č. 45 (2769) z 23. 2. 1966, 2, upozorňuje, že podľa štatistických údajov jestvovalo r. 1960 asi 200 samostatných vedných odborov, r. 1965 ich bolo už okolo 250, takže možno predpokladať, že koncom nášho tisícročia ich bude až okolo 500. Prítom je zaujímavé, že zásluhou vedy sa stav ľudských vedomostí v súčasnom období každých sedem rokov zdvojnásobuje. — Podobne K. F o j t í k (pozri poznámku 1).

vplyvu industrializácie na ľudovú kultúru (alebo nejako ináč), ako ani za predpokladu, že doteraz nie je dostatočne jasný metodologický prístup k etnografickému a folkloristickému výskumu práve prebiehajúceho procesu zmien.

Podľa nášho názoru ide v podstate o jedno a to isté. Ide v skutočnosti o zachytenie procesu zmien, nie teda len o zachytenie konečnej formy, v ýsledku zmeny, ktorý sa v spôsobe života nášho ľudu a v jeho kultúre začal uskutočňovať budovaním priemyslu a jeho koncentráciou v niektorých centrách alebo oblastiach a vplyv, pôsobenie ktorého najintenzívnejšie prebieha na Slovensku práve v súčasnosti, v poslednom období, zhruba od skončenia druhej svetovej vojny alebo od konca štyridsiatych rokov nášho storočia, kým v iných krajinách, napríklad v Čechách a na Morave alebo v priemyselne vyspelých kapitalistických krajinách, prebehol už skôr, zväčša v 19. stor.

Prečo tento radikálny proces zmien sa uskutočňuje na Slovensku až v poslednom období, možno vysvetliť tým, že na Slovensku sa až v súčasnosti na základy priemyselnej výroby dostáva nielen zhotovovanie prevažnej väčšiny spotrebných výrobkov, ale aj poľnohospodárskych produktov. Príčiny, prečo sa vplyv priemyslu na ľudovú kultúru za kapitalizmu neprejavil natoľko silne a výrazne, vidíme v tom, že priemysel nebol na Slovensku v tomto období ani koncentrovaný, ani priemyselná revolúcia neprebehla vo všetkých jeho odvetviach naraz, ale len postupne, že často dochádzalo k jeho úpadku, v obdobiach hospodárskych kríz k jeho demontovaniu, ako aj — a predovšetkým — v tom, že poľnohospodárstvo zostalo aj v období vrcholného kapitalizmu u nás v rozhodujúcej miere na úrovni manufaktúrnej. Inými slovami: poľnohospodárstvo za kapitalizmu sa na Slovensku vo svojom základe ešte nevymanilo zo spôsobu výroby prevažne pomocou ľudskej pracovnej sily; iba v malej a vôbec nie v rozhodujúcej miere používalo stroje a niektoré formy priemyselnej výroby.

Situácia v slovenskom poľnohospodárstve bola ešte o to zložitejšia, že poľnohospodárska výroba bola za kapitalizmu nielen rozdrobená (pričom drobenie pôdy naďalej pokračovalo),⁸³ ale vo výrobných postupoch vo väčšine oblastí Slovenska aj silne zaostala,⁸⁴ takže poľnohospodárstvo poväčšine stačilo utlmiť proces zmien v ľudovej kultúre, ktorý vyvolal, podmienil a najvýraznejšie mohol ovplyvniť práve rozvoj priemyslu, jeho čiastočnú koncentráciu v niektorých centrách a oblastiach, ako aj priemyselnú revolúciu v niektorých jeho odvetviach (zavádzanie parného stroja).⁸⁵

Naše tvrdenia môžeme doložiť viacerými dokladmi, predovšetkým časovým priebehom trvania a uskutočňovania spomínaného procesu v priemyselne vysoko

⁸³ I. Karvaš, *Sjednocení výrobních podmínek v zemích českých a na Slovensku*, Praha 1933, 31. — *Rozvoj Slovenska v dvojročnici*, Bratislava 1950, 105. — P. Rapoš, *Priemysel Slovenska za kapitalizmu*, Bratislava 1957, 79 (ďalej citujeme ako *Priemysel*).

⁸⁴ V. Urbancová, *Motykové hospodárenie v slovenskom poľnohospodárstve 19. a 20. storočia*, Slovenský národopis 13, 1965, 3–32. — V. Urbancová, *Príčiny pretrvania archaických poľnohospodárskych foriem v niektorých oblastiach Slovenska*, Slovenský národopis 8, 1960, 255–267.

⁸⁵ Vlastné výskumy v oblasti Kysúc v rokoch 1963–1965. — Pozri A. Pranda, *Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach. I. časť*, Slovenský národopis 13, 1965, 431–482; II. časť, Slovenský národopis 14, 1966, 3–64.

vyspelých krajinách, v ktorých poľnohospodárstvo už dávnejšie nadobudlo charakter priemyselnej výroby rastlinných i živočíšnych produktov, a na Slovensku, kde tento charakter ešte len začína nadobúdať, pravda, nie na kapitalistických, ale socialistických výrobných základoch.

V súčasnosti môžeme na Slovensku spolu s industrializáciou pozorovať, že aj do poľnohospodárstva — ešte pred niekoľkými rokmi veľmi zaostaleho — začínajú prenikať niektoré výrobné postupy priemyselné. Prejavujú sa jednak v nevyhnutnej koncentrácii pôdy, uskutočňovanej sceľovaním a kolektivizáciou do družstiev a štátnych majetkov (v kapitalistických krajinách sa koncentrácia pôdy uskutočnila prostredníctvom veľkostatkov a sebestačných roľníckych usadlostí), jednak v strojovej mechanizácii a chemizácii výroby, ktoré spolu s organizáciou tejto výroby odbremeňujú ľudskú pracovnú silu od najhrubšej fyzickej námahy a postupne ju premieňajú, hoci veľmi pomaly, na zložku riadiacu, kontrolnú a vedeckú. Takto sa poľnohospodárstvo postupným racionálnym využívaním pôdy podľa produkčných schopností a klimatických podmienok mení a prestáva byť tou brzdou, akou bolo v procese zmien v ľudovej kultúre ešte za kapitalizmu alebo aj v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu, v období ľudovej demokracie.⁸⁶ V najnovšom období možno o ňom už povedať, že sa do značnej miery stáva urýchľovateľom tohto procesu, ktorý v iných krajinách prebiehal zdanlivo prirodzenejšie, keďže prebiehal postupne a vnútorne pomalšie. Na Slovensku, kde bol proces zmien v ľudovej kultúre takmer až do päťdesiatych rokov silne brzdený práve nízkou úrovňou výroby v poľnohospodárstve (ktorá v mnohých oblastiach, hlavne v horských oblastiach Slovenska, doteraz pretrváva a určuje mieru zachovaných archaizmov v ľudovej kultúre i mieru vplyvu industrializácie),⁸⁷ v posledných rokoch prebieha obzvlášť prudko, akoby v skrátenej dobe, a preto aj silne protirečivo,⁸⁸ čo neraz vzbudzuje dojem úplného zániku akýchkoľvek miestnych alebo oblastných odlišností, zvláštností a špecifik v ľudovej kultúre v budúcnosti, ako aj dojem zániku ľudovej kultúry ako takej.

Už sme spomenuli, že budovanie priemyslu, prvé počiatky ktorého možno položiť už do obdobia rozvoja manufaktúr za feudalizmu,⁸⁹ rozrušuje pôvodnú

⁸⁶ A. Pranda, *K problematike*, podrobnejšie rozvádza príčiny vzrastu počtu drobných (parcelových) roľníkov v období kapitalizmu i ľudovej demokracie na Slovensku. Rozparcelovanie veľkostatkov, v ktorých bola poľnohospodárska výroba do určitej miery už na priemyselnej alebo polopriemyselnej úrovni (zásluhou používania početných strojov, rajonizácie, chemizácie atď.) znamenalo v istom zmysle podporovanie a rozširovanie manufaktúrneho charakteru poľnohospodárskej výroby na Slovensku, teda príbrzdzenie nastupujúceho prudkého procesu zmien v ľudovej kultúre, vyvolaného budovaním priemyslu, jeho znárodnením, a podporovaného počiatkami industrializácie. Príčiny parcelácie boli výlučne politické.

⁸⁷ Na Horehroní pozri výsledky výskumov F. Macku (pozri poznámku 66), na Kysuciach A. Pranda (pozri poznámku 66 a 85), na východnom Slovensku M. Leškova. *Niektoré problémy robotníkov z dedín na závodoch a dedinách východného Slovenska*, sborník *Niektoré problémy hospodárskeho, politického a ideologického vývoja východného Slovenska* (FFUPJŠ) 3, 1962, 29—48; V. Cirbes, *K otázke premien sociálne triednej štruktúry v oblasti východného Slovenska*, sborník citovaný v poznámke 4, 403—405 atď.

⁸⁸ Protirečivosť vo vývoji ľudovej kultúry možno zistiť vo viacerých jej zložkách i úsekoch. Kým úroveň bývania na dedine sa vo väčšine prípadov zvýšila, súčasne možno pozorovať aj opačný jav, nedostatočné využívanie niektorých priestorov a zariadení nového domu (napr. kúpeľne) a koncentrovanie života rodiny v suteréne domu ap.

⁸⁹ Pozri poznámku 2.

dedinskú, presnejšie roľnícku pospolitosť a spolu s ňou aj tradičnú ľudovú kultúru v niektorých jej zložkách a prejavoch. Rozrušuje ju jednak tým, že časť dedinského obyvateľstva dočasne (ako kovorolníkov) alebo natrvale (ako priemyselných robotníkov) vytrháva z pôvodného prostredia a z poľnohospodárskej práce a premiestňuje ich najčastejšie do blízkosti priemyselného závodu a mesta, jednak tým, že spolu s budovaním a koncentraciou priemyslu zväčša v bývalých mestských centrách začína aj do poľnohospodárstva, podobne ako sa to predtým stalo v manufaktúrnej výrobe, prenikať priemyselný spôsob výroby. Jeho prenikanie do poľnohospodárstva za kapitalizmu sa prejavilo v prvom rade zmenou organizácie výroby, ktorá sa začala uskutočňovať najprv vo väčších celkoch a usadlostiach (na veľkostatkoch), neskoršie aj v stredných hospodárstvach (zavádzanie strojov, umelých hnojív atď.). V druhom rade prenikanie priemyselného spôsobu výroby do poľnohospodárstva sa prejavilo zväčšovaním sociálnych rozdielov, ktoré už mali priamy a bezprostredný odraz aj na ľudovú kultúru, a to predovšetkým v hospodársky prosperujúcich oblastiach, kde ich možno zistiť z hľadiska sociálneho v pauperizácii bezzemkov a maloroľníkov, z hľadiska ľudovej kultúry hlavne v rozdieloch na úseku materiálnej kultúry bohatnúcich a chudobnejúcich vrstiev.⁹⁰

Veľa činiteľov spôsobilo na Slovensku známu skutočnosť, že vývoj priemyslu — a v súvislosti s ním aj proces zmien v ľudovej kultúre — nastal podstatne neskoršie ako v iných krajinách západnej alebo strednej Európy. Mnoho príčin, ktoré tu nemienime rozoberať, možno nájsť aj na pochopenie skutočnosti, že vývoj priemyslu za kapitalizmu neprebíhal vo všetkých oblastiach Slovenska už za bývalého Uhorska rovnako a rovnomerne. Pomerne najpriaznivejšia hospodárska situácia sa vytvorila na západnom a južnom území, prípadne v oblastiach bývalých slobodných kráľovských banských miest, kým oblasť severného a východného Slovenska zostala dlho na periférii priemyselného kapitalistického podnikania. Z hľadiska ľudovej kultúry to znamená, že zmeny, ktoré nastali v priemyselne vyspelejších oblastiach Slovenska, sa v oblastiach hospodársky a sociálne zaostalejších vôbec neprejavili, takže ľudová kultúra v nich zostala takmer vo všetkých svojich zložkách relatívne neporušená a my ju môžeme študovať v pôvodných tradičných (archaických) formách až do obdobia po prvej svetovej vojne.

Táto situácia bola zapríčinená predovšetkým tým, že rozvoj priemyslu a priemyselného podnikania bol na Slovensku v období kapitalizmu slabý, roztrúsený a málo koncentrovaný. Obdobie kapitalistickej koncentrácie priemyslu, ktorá sa napríklad v českých krajinách uskutočňovala postupne a systematicky už od polovice 19. stor. až do súčasnosti, bolo na Slovensku príliš krátke, s celkovo nízkym počtom podnikov a závodov,⁹¹ takže sa nemohlo nejako výraznejšie prejavíť predpokladanými zmenami v ľudovej kultúre. Hoci možno aj na Slo-

⁹⁰ O. Skalníková, *Problém Ostravska*, 358. — Podobne J. Pátková, *Vplyv továrnskej výroby na ľudový odev trnavského oholia*, *Slovenský národopis* 2, 1954, 94–122 (ďalej citujeme ako *Vplyv*).

⁹¹ B. Filová, *Pracovná porada*, 343.

vensku už za Uhorska konštatovať počiatky vzniku určitých priemyselných centier (Bratislava, Trnava, Žilina,⁹² Vrútky atď.) alebo aj priemyselných oblastí (juhozápadné Slovensko, Gemer⁹³ atď.) a hoci Slovensko bolo priemyselne najvyspelejšou časťou Uhorska, predsa v podstate šlo len o centrá a strediská, ktorých dosah na ľudovú kultúru bol značne obmedzený a vo veľkej miere lokalizovaný iba na miestne obyvateľstvo. Iba v malej a v nerozhodujúcej miere možno pripustiť, že ich vplyv zasiahol aj dediny v najbližšom okolí.⁹⁴ Možno to vysvetliť medziiným aj tým, že priemyselná revolúcia, ktorá sa v iných krajinách uskutočnila už v polovici 19. stor., na Slovensku prebiehala podľa jednotlivých priemyselných odvetví podstatne neskoršie, a teda nemala ani na rozvoj, ani koncentráciu priemyslu taký vplyv, aký možno zistiť napríklad v českých krajinách, kde jej zásluhou vznikajú a rozvíjajú sa význačné priemyselné oblasti.⁹⁵

Ani ďalší rozvoj priemyslu na Slovensku neprebíhal priamočiarno, takže iba s určitým obmedzením možno hovoriť o ďalšom rozvoji priemyselných centier alebo výraznejších priemyselných oblastí. Priemysel, ktorý sa v niektorých slovenských mestských centrách rozvíjal koncom 19. a začiatkom 20. stor., bol po prvej svetovej vojne, v období buržoáznej ČSR, radikálne zabrzdnený silnou dezindustrializáciou, ktorá sa na Slovensku v rámci diskriminačnej politiky českej buržoázie uskutočnila v dvoch etapách, a to v období prvej a druhej hospodárskej krízy. Ak v rokoch 1918—1932 bolo na Slovensku odbúraných spolu 260 väčších, stredných alebo menších priemyselných závodov, v rokoch 1933—1937 sa ich odbúrало až 425, pričom iba malá časť z nich bola zastavená dočasne; väčšina bola zlikvidovaná natrvalo.⁹⁶

Takéto podmienky rozvoja priemyslu na Slovensku spôsobili, že až do obdobia socialistickej industrializácie iba s určitými ťažkosťami možno hovoriť o vytváraní výraznejších priemyselných oblastí v pravom zmysle významu tohto termínu. Nestálosť práce v priemysle znemožňovala silnejšiu a väčšiu koncentráciu oby-

⁹² R. Marsina — Kolektív pracovníkov Považského múzea, *Žilina*, Vlastivedný časopis 12, 1963, 13—18. — A. Kavková, *Z novších dejín mesta Žiliny* (Od druhej polovice 18. storočia do roku 1918), Vlastivedný zborník Žilinského kraja 2, 1959, 9—11.

⁹³ S. Kavačevičová, *Význam*, 598.

⁹⁴ V tesnej blízkosti priemyselného strediska Bratislavy zostali obce Vajnory a Lamač takmer až do obdobia po druhej svetovej vojne z hľadiska uchovávaní tradičnej ľudovej kultúry viac-menej nenarušené. Príčiny tohto javu sú rozdielne. — Pozri A. Húščava, *Dejiny Lamača*, Bratislava 1949. — V oblasti Žiliny takouto obcou bol Považský Chlmec a Teplička nad Váhom, v oblasti Košíc Myslava atď.

⁹⁵ J. Mrkos, *Pohyb obyvateľstva*, 15, uvádza, že na Morave vznikli takto tri veľké priemyselné strediská (Brno, Ostrava, Gottwaldov). Okolo nich sa vytvorili príslušné priemyselné (hospodárske a sociálne) oblasti, ktoré v súčasnosti (koncom štyridsiatych rokov nášho storočia) zasahovali väčšinu obcí na Morave. Tak Brno zasahovalo priamo až 542 obcí z 21 bývalých okresov, Ostrava 286 obcí z 20 bývalých okresov (do tohto počtu nie sú zarátané obce a okresy zo Slovenska) a Gottwaldov 323 obcí zo 17 bývalých okresov na Morave.

⁹⁶ P. Rapoš, *Priemysel*, 54. — Pre obdobie prvej hospodárskej krízy (povojnovej) pozri M. Strhan, *Kríza priemyslu na Slovensku v rokoch 1921—1923*, Bratislava 1960. — M. Strhan, *Odbúvanie priemyslu na Slovensku v rokoch 1921—1923*, Historické štúdie 2, 1954. — Pre obdobie druhej hospodárskej krízy z hľadiska nezamestnanosti pozri K. Kořalková, *Hnutí nezamestnaných v Československu v letech 1929—1933*, Praha 1962. — J. Mlynárik, *Nezamestnanosť na Slovensku (1918—1938)*, Bratislava 1964. — Tieto práce uvádzajú aj ďalšiu literatúru k našej problematike.

vateľstva, potrebnú pre formovanie proletariátu ako triedy,⁹⁷ ako aj silnejšiu koncentráciu vplyvu priemyslu, potrebnú na formovanie samostatných (nových) oblastí ľudovej kultúry. Nestála a kolísavá línia v rozvoji priemyslu na Slovensku nedovoľovala podľa nášho názoru vytvoriť už za kapitalizmu kompaktnéjšie oblasti ľudovej kultúry, ktoré označujeme termínom *súčasná ľudová kultúra* alebo presnejšie *ľudová kultúra vo svojich zmenách zasiahnutá výrazným rozvojom priemyslu*, ale len oblasti väčšej alebo menšej radiácie určitého mesta ako priemyselného, trhového, obchodného a kultúrneho strediska. Túto skutočnosť, že šlo skôr o mesto ako trhové, obchodné a kultúrne stredisko, menej o mesto ako významné priemyselné stredisko, možno doložiť na Slovensku všeobecným javom, že robotníci pracujúci v priemysle zostali v rozhodujúcej miere bývať na dedine (keďže pri závodoch sa nestavali osobitné robotnícke kolónie) a že prácu v priemysle chápali a hodnotili zväčša ako doplnkovú, vykonávajú ju najčastejšie popri svojom drobnom roľníckom podnikaní.⁹⁸ Vplyv takéhoto strediska na spôsob života a kultúru bol samozrejme značne obmedzený a nemožno ho stotožňovať s vplyvom priemyselného centra ako takého.

Aby sme si lepšie priblížili problematiku vzniku a vplyvu priemyselného centra a priemyselnej oblasti, pripomenieme niektoré teoretické závery, ku ktorým dospela hlavne cudzia historická i etnografická literatúra. Upozorňujeme pritom, že prevažnú časť z nich možno v plnom rozsahu aplikovať aj na slovenské pomery, na vznik a historický vývoj jednotlivých priemyselných centier i súčasných oblastí ľudovej kultúry na Slovensku. Chceme tiež upozorniť, že v niektorých prípadoch za vyhovujúcejšie pokladáme používať termín *priemyselné centrum* a *priemyselná oblasť*, hoci ide o termíny patriace do kategórie ekonomiky kapitalizmu bez presnejšej definície a vymedzenia hospodársko-sociálneho a kultúrneho vplyvu,⁹⁹ ako termín *výrobnokultúrne centrum*, *výrobnokultúrna oblasť* alebo dokonca aj termín *súčasná oblasť ľudovej kultúry* (*oblasť súčasnej ľudovej kultúry*), ktoré takisto nie sú ešte presnejšie definované a špecifikované, keďže v súčasnosti sa na Slovensku zásluhou industrializácie predovšetkým ešte len formujú a vo svojich hraniciach postupne ustávajú. Predpokladáme, že v ďalšej časti nášho príspevku sa nám ich podarí — jednak na základe rozboru niektorých znakov, jednak na základe rozboru historického vývoja priemyslu na Slovensku i procesu zmien v ľudovej kultúre — viac-menej špecifikovať a aspoň do určitej miery náplň týchto termínov (aspoň pre posledné obdobie, ktoré sa u nás výrazne kryštalizuje pod vplyvom industrializácie a socialistickej kolektivizácie) aj ustáliť. Bude to do značnej miery možné vďaka tomu, že proces vytvárania priemyselného centra a priemyselnej oblasti nie je len procesom ekonomickým a sociálnym, ktorý sa odráža vo vývoji výrobných síl a vzťahov v prí-

⁹⁷ B. Filová, *Pracovná porada*, 343.

⁹⁸ B. Filová, *Pracovná porada*, 343. — Pozri aj literatúru uvádzanú v poznámke 87.

⁹⁹ J. Vytiska, *Brněnská průmyslová oblast*, 314, 389. — O. Skalníková, *Problém Ostravska*, 359.

slušnom období a na danom území,¹⁰⁰ ale aj procesom kultúrnym, ktorý sa primeraným spôsobom prejavuje zas v jednotlivých javoch, zložkách alebo úsekoch ľudovej kultúry obyvateľstva v užšej alebo širšej oblasti.

Na začiatku ďalších úvah radi by sme upozornili ešte na jeden dôležitý poznatok. Chceme pripomenúť, že jednotlivé priemyselné oblasti majú svoju špecifickosť, ktorá je výrazne daná nielen odlišným historickým vývojom a dominujúcim priemyselným odvetvím, ale aj jeho rozmiestením, koncentráciou, úrovňou výrobných techník, stupňom zapojenia žien do pracovného procesu atď. Na vznik a rozvoj jednotlivých odvetví priemyslu v oblasti pôsobili neraz aj odlišné prírodné a spoločenské podmienky, čo sa nevyhnutne muselo premietnuť aj na formovanie príslušných stredísk a oblastí. Niektoré priemyselné odvetvia vznikli už v období feudalizmu (napríklad banský priemysel, ktorý sa dlho vyvíjal v špecifických podmienkach feudálneho zriadenia),¹⁰¹ iné zas v období kapitalizmu (hlavne spracovateľský a spotrebný priemysel, neskoršie aj priemysel ťažký), ďalšie až v období socialistickej industrializácie (napríklad chemický priemysel). Popri týchto faktoroch aj spoločenské zriadenie spôsobilo, že jednotlivé odvetvia priemyslu mali hneď od prvých počiatkov svojho vzniku odlišné možnosti a podmienky rozvoja i koncentrácie, ako aj odlišné spoločenské pomery.¹⁰²

Súbor týchto odlišných podmienok vývoja sa, pochopiteľne, prejavil rovnako v tempe rozvoja príslušného priemyselného centra, ako aj celej oblasti, a to nielen zo stránky hospodárskej a sociálnej, ale aj zo stránky kultúrnej. Kým v minulých storočiach spomenutý vývoj prebiehal podstatne pomalšie a iba postupne zapájaním čoraz širšieho okruhu dedín a ich obyvateľstva na príslušné centrum, pričom na vzájomné kontakty mesta a dediny pôsobilo viacero činiteľov, v súčasnosti prebieha — najmä na Slovensku — neobyčajne rýchlo, pričom počet faktorov, ktoré najvýraznejšie formujú priemyselné centrum a jeho oblasť ako oblasť zmien v ľudovej kultúre, sa v podstate zredukoval a zmenšil takmer len na dva základné faktory: na faktor nadbytku voľných pracovných síl v oblasti a na faktor hospodársko-strategický (VSŽ v Košiciach, Závod SNP v Žiari nad Hronom, Slovnaft v Bratislave atď.).

Priemyselné centrum, ktoré je vlastne základom formovania príslušnej priemyselnej a neskoršie aj kultúrnej oblasti, v minulosti vznikalo najčastejšie v niektorom mestskom stredisku, v ktorom bola cechová alebo manufaktúrna výroba

¹⁰⁰ O. Skalníková, *Problém Ostravska*, 359.

¹⁰¹ J. Vlachovič, *Hutnícke spracúvanie medených rúd v Banskej Bystrici v druhej polovici 16. storočia*, *Historické štúdie* 5, 1959, 110—148. — J. Vlachovič, *Technika dobývania, ťažby a úpravy rúd v mediarskom podniku v Banskej Bystrici v 16.—18. storočí*, *Historické štúdie* 7, 1961, 5—30. — *Dokumenty k baníckemu povstaniu na Slovensku (1525—1526)*, Bratislava 1957. — *Dejiny Slovenska I*, 421, pripomínajú, že na sklonku 18. a na začiatku 19. stor. technicky najvyspelejšie bolo na Slovensku železiarstvo menovite v štátnych podnikoch, ktoré nezaostávalo za súdobou úrovňou tohto odvetvia v iných kontinentálnych krajinách, a to nielen zásluhou priaznivých prírodných podmienok (bohatej palivovej základne), ale aj v dôsledku záujmu eráru a vďaka novozaloženej banskej akadémii v Banskej Štiavnici. Z ľahkého priemyslu technicky pomerne najvyspelejšia sa stala textilná výroba, no značne zaostávala za úrovňou tohto odvetvia v iných krajinách i v západnej časti ríše.

¹⁰² V. Ju. Krupianskaja, *Skúsenosti z etnografického výskumu ruských robotníkov*, *Slovenský národopis* 5, 1957, 365.

dostatočne rozvinutá.¹⁰³ Bolo to obyčajne mesto, ktoré malo už predtým význam trhového a obchodného centra určitej oblasti, dobré cestné, neskoršie aj železničné a iné spojenie s ostatnými mestami, surovinovými zdrojmi i odbytovými trhmi a ktoré získalo najviac kapitálových pôžičiek a všestrannú podporu štátnych orgánov na založenie priemyselných závodov a zavedenie strojov do výroby.¹⁰⁴ Pripomenúť treba, že priemyselné centrum nevzniká založením jedného alebo dvoch priemyselných závodov,¹⁰⁵ ale až ich väčšou koncentráciou, pričom sú v ňom zamestnané spočiatku iba pracovné sily z vlastného mesta a jeho periférií, neskoršie aj z jeho najbližšieho okolia (primestských osád a dedín) a až v poslednej etape aj pracovné sily zo vzdialenejšieho zberného okruhu. Priemyselné centrum sa však navonok prejavuje nielen koncentráciou priemyslu a vysokou mierou hospodárskeho a sociálneho pôsobenia, ale aj ako kultúrne centrum, ktoré má zásadný vplyv aj na spôsob života a ľudovú kultúru robotníkov doň dochádzajúcich i celého bližšieho alebo vzdialenejšieho okolia.¹⁰⁶

Počiatky vzniku prvých priemyselných stredísk spadajú, ako sme už spomenuli, vlastne do manufaktúrneho obdobia za feudalizmu. V prvých etapách vývoja nejde ešte o priemyselné stredisko v ozajstnom význame tohto slova, skôr o pracovné alebo úzko lokálne stredisko, nakoľko sa v ňom najčastejšie nekonzentroval ešte veľký počet priemyselných robotníkov. Je pravda, že prvotnú koncentráciu robotníkov podmienila už manufaktúrna výroba, keďže bola založená na deľbe práce. Nakoľko manufaktúrna výroba ako technickú nevyhnutnosť vyžadovala neustále zvyšovanie počtu pracovných síl, stala sa súčasne aj počiatkom prvého väčšieho pohybu obyvateľstva z dedín a z roľníckeho prostredia do mesta. Pravda, medzi manufaktúrou a priemyselným závädom je z hľadiska využitia pracovných síl zásadný rozdiel. Kým v manufaktúre počet nekvalifikovaných (nevyučených) robotníkov zostával značne obmedzený a význam mali predovšetkým robotníci kvalifikovaní,¹⁰⁷ v priemyselnom závode, najmä zásluhou priemyselnej revolúcie, teda zavedením strojov do výroby, počet kvalifikovaných robotníkov nestúpал tak prudko, ako stúpал počet pomocných (nevyučených) robotníkov.

Inými slovami to možno povedať aj tak, že kým v manufaktúrnom období pohyb obyvateľstva z dedín do mesta zostával viac-menej obmedzený (keďže sa

¹⁰³ J. Vytiska, *Brněnská průmyslová oblast*, 318, vychádzajúc z historického vývoja formovania Brna ako priemyselného centra prichádza k záveru, že rozvinutá cechová výroba pôsobila obyčajne nepriaznivo na vznik priemyselného centra, keďže svojím charakterom výroby bola silným retardačným činiteľom. Či tento jeho záver platí všeobecne, bude treba doložiť rozborom historického vývoja aj iných priemyselných centier s pôvodne rozvinutou cechovou výrobou.

¹⁰⁴ J. Vytiska, *Brněnská průmyslová oblast*, 318, 331.

¹⁰⁵ J. Mrkos, *Pohyb obyvatelstva*, 11, rozčleňuje priemyselné centrá a oblasti do viacerých skupín podľa počtu dochádzajúcich pracovných síl. Jeho triedenie používame aj my, pravda, berieme uvádzané stupne priemyselných stredísk a okolo nich sa vytvárajúcich oblastí (podoblastí) nielen z hľadiska hospodárskeho a sociálneho dosahu, ale hlavne z hľadiska ich vplyvu na ľudovú kultúru, teda z hľadiska procesu zmien v ľudovej kultúre príslušného obyvateľstva.

¹⁰⁶ K. Fojtík, prednáška v rámci prednáškovej činnosti Slovenskej národopisej spoločnosti pri SAV v Bratislave dňa 12. mája 1965, neskoršie publikovaná (pozri poznámku 49).

¹⁰⁷ K. Marx, *Kapitál I*, Praha 1954, 395. — J. Vytiska, *Brněnská průmyslová oblast*, 324.

požadovali predovšetkým robotníci kvalifikovaní), vo väčšom rozsahu sa tento pohyb uvoľnil vlastne až počas priemyselnej revolúcie. Hlavným činiteľom pohybu obyvateľstva z dediny do mesta sa teda stala priemyselná revolúcia, ktorá spolu s formovaním príslušného priemyselného strediska začína hneď formovať a rozvíjať aj oblasť priemyselnú i kultúrnu. Pracovné sily do centra výroby prúdia predovšetkým z poľnohospodárskeho zázemia.¹⁰⁸ Šlo zväčša o pracovné sily v poľnohospodárstve takmer vôbec alebo len veľmi málo využité, ktoré pôdu iba zaťažovali. Takto sa začínajú k mestu ako k priemyselnému centru primkynáť najprv obce bližšie, neskoršie aj vzdialenejšie, pričom mesto sa pre obyvateľstvo týchto dedín stáva nielen zdrojom pracovných príležitostí, ale aj trvalým trhovým a obchodným strediskom, ktoré postupne zasahuje aj do tradičného spôsobu života a kultúry ľudu všetkých obcí na mesto akýmkoľvek spôsobom napojených.

Dôležitá a vo vzťahu k procesu zmien v ľudovej kultúre rozhodujúca vzájomná závislosť medzi priemyselným mestom a jeho okolím začala teda vznikať a sa vytvárať až spolu s rozvojom vnútorného trhu a s priemyselnou revolúciou, ktorá však neprebiehala vo všetkých odvetviach priemyslu súčasne a v tom istom období. Preto v tom istom období nezaniká ani prechodnosť všetkých starších spojení, ktoré vznikli medzi mestom a dedinou za feudalizmu v období remeselnej cechovej alebo manufaktúrnej výroby, ani v tom istom období nezačínajú vznikať nové, pravidelné a trvalé vzťahy medzi priemyselným strediskom a jeho okolím,¹⁰⁹ ktoré postupne rozrušili hranice oblastí tradičnej ľudovej kultúry a vymedzili hranice nových, zásluhou priemyslu formovaných priemyselných i kultúrnych oblastí.

V tejto súvislosti chceme ešte pripomenúť, že vzťahy medzi novým priemyselným strediskom a k nemu príľahlou výrobnou i kultúrnou oblasťou sú oveľa silnejšie, ako boli vzťahy a spojenia staršie. Preto treba ako prirodzený jav brať skutočnosť, že sa do úzadia neraz posúvajú mnohé staršie hospodárske a kultúrne strediská, ktoré sa vytvorili či už zásluhou feudálnych panstiev, administratívno-správnej organizácie alebo výroby (mestá a mestečká). Takto upadajú do ústrania mnohé bývalé mestské centrá (na Slovensku napríklad slobodné kráľovské banské mestá Ľubietová, Banská Belá, Nová Baňa atď. alebo slobodné mesto Levoča atď.), niektoré staršie sídla okresov ap. Okresné mestá si svoj pôvodný význam udržiavajú iba v oblastiach, v ktorých bol citelný nedostatok pracovných príležitostí v priemysle. V takomto prípade okresné mesto i naďalej zostalo nielen administratívnym, ale najčastejšie aj hospodárskym a kultúrnym centrom oblasti, vymedzenej jeho správnymi hranicami.¹¹⁰

Čo sa týka vymedzenia hraníc nových kultúrnych oblastí, doterajšia literatúra pomerne dôsledne rozlišuje medzi oblasťou užšou a širšou. Pod užšou oblasťou

¹⁰⁸ J. Vytiska, *Brněnská průmyslová oblast*, 314. — J. Vytiska, *K otázce vzniku a rozvoje průmyslových středisek a oblastí* (citované v poznámke 74), 164.

¹⁰⁹ J. Vytiska, *Brněnská průmyslová oblast*, 345. — J. Janáček, *Přehled vývoje řemeslné výroby*, Praha 1963, 24, podrobnejšie rozvádza aj problematiku miestneho trhu a jeho jednotlivé znaky.

¹¹⁰ J. Mrkos, *Pohyb obyvateľstva*, 15.

sa rozumie najčastejšie územie, z ktorého robotníctvo do priemyselných závodov v stredisku dochádza denne alebo týždenne.¹¹¹ Ide teda o výrobnú i kultúrnu oblasť v pravom zmysle slova, ako ju chápeme aj my, nakoľko iba denný, v menšej miere aj týždenný styk obyvateľstva, bývajúceho na dedinách a dochádzajúceho do priemyselných závodov v určitom stredisku, sa môže prejavíť aj v spôsobe života a v ľudovej kultúre tohto obyvateľstva. Širšia oblasť sa vymedzuje všetkými ostatnými spojeniami dediny s priemyselným centrom. Ide predovšetkým o spojenia, ktoré počas historického vývoja vznikli v súvislosti s odpredajom niektorých poľnohospodárskych produktov alebo produktov domácej výroby a drobného remesla dedinského obyvateľstva, ďalej v súvislosti s prevádzkou priemyselných závodov (dovoz uhlia, dreva, surovín ap.) alebo ktoré nadobudli charakter trhových a obchodných spojení, ako sa postupne vytvorili na jednej strane z potrieb zásobovať priemyselné centrum poľnohospodárskymi výrobkami a produktami, na druhej strane zas z potrieb nakupovať v meste priemyselné výrobky.¹¹² V tomto prípade ide o vzťahy a spojenia veľmi voľné a nestabilné, ktoré sa v spôsobe života a v kultúre obyvateľstva vzdialenejších dedín prejavujú iba nepatrne. Vplyv týchto vzťahov a spojení možno spozorovať skôr v životnej úrovni a v civilizácii (vo vlastníctve niektorých priemyselných výrobkov, zaobstaraných neraz z prestížnych dôvodov) než na úseku kultúrnom, v jednotlivých javoch, prvkoch alebo zložkách ľudovej kultúry.

Do priemyselnej a súčasne aj kultúrnej oblasti patrí teda predovšetkým samotné priemyselné centrum, ďalej jeho predmestia a všetky obce, z ktorých dochádza robotníctvo. Rozhodujúcou pritom nemôže byť iba denná dochádzka (koncom 19. a začiatkom 20. stor. v oblasti Žiliny maximálne v rozsahu 5–6 km), hoci je určujúca. Základným kritériom oblasti je okruh, z ktorého sa regrutuje voľná pracovná sila pre príslušné priemyselné centrum alebo jeho satelity;¹¹³ oblasť treba teda chápať ako okruh nielen dennej, ale súčasne aj týždennej dochádzky.

Ak by sme z tohto hľadiska posudzovali územný rozsah kultúrnych oblastí a usilovali sa vymedziť niektorú konkrétnu oblasť v súčasnosti (z praktických príčin použijeme oblasť Ostravy a Košíc), zistíme, že ostravská oblasť zasahuje v posledných rokoch východným smerom až do obce Oravská Lesná, Riečnica a Horná Tižina, juhovýchodným smerom do obce Veľké Rovné atď., nakoľko až z týchto obcí denne a týždenne odchádza značný počet robotníkov pracovať do oblasti Ostravy.¹¹⁴ Podobnú situáciu nachádzame aj v oblasti Košíc, pričom táto

¹¹¹ J. Vytiská, *Brněnská průmyslová oblast*, 368.

¹¹² J. Vytiská, *Brněnská průmyslová oblast*, 368, 378.

¹¹³ J. Vytiská, *Brněnská průmyslová oblast*, 378.

¹¹⁴ J. Mrkos, *Pohyb obyvateľstva*, publikuje aj mapku priemyselnej oblasti Ostravy. Hoci ide o situáciu do roku 1930, v ktorom období — hlavne z horných Kysúc — pracovalo tu aj veľa robotníkov z najbližších slovenských dedín, a to nielen v hutníckych závodoch v Trinci, ale aj v uhoľných baniach Ostravy (pozri A. Pranda, *Príčiny II*, 26 n), autor na mapke vôbec nezaznamenáva rozšírenie tejto oblasti aj na Kysuce. Mapka tak, ako ju autor publikuje, nielenže nevystihuje skutočnosť, teda vymedzenie priemyselnej oblasti Ostravy v tridsiatych rokoch nášho storočia, ale naopak, túto skutočnosť značne skresľuje hlavne tým, že vylučuje podiel slovenského robotníctva na jej budovaní. Tieto omyly a nesprávnosti sa potom preniesli aj do štúdie O. Skalníkovej, *Problém Ostravska*, ktorá takisto podiel

oblasť sa predlžuje hlavne smerom severným, a to až do Uľfanskej a Uličskej doliny, odkiaľ si denne a týždenne priváňa vysoký počet robotníkov. V hodnotení takto vyčlenených oblastí ako oblastí kultúrnych treba, pravda, postupovať opatrne. V prvom období totiž nemožno, zdá sa nám, jednoznačne ich označovať termínom kultúrna oblasť, nakoľko ide skôr len o oblasť priemyselnú (hospodársku a sociálnu), z ktorej sa postupne môže — ale aj nemusí — vytvoriť osobitná oblasť ľudovej kultúry.

Inými slovami to znamená, že územný rozsah hospodárskej, sociálnej a kultúrnej oblasti bol podstatne rozdielny nielen za kapitalizmu, ale že je rozdielny aj za socializmu. Ak v počiatkových štádiách formovania možno priemyselnú (predovšetkým hospodársku a sociálnu) oblasť vymedziť iba predmestiami a obcami vzdialenými zhruba na 2—4 km, v ďalšom období už priemerne na 10 km, čo v podstate predstavuje maximum dennej pešej dochádzky do práce,¹¹⁵ a vo vrcholnom období kapitalizmu až na 20—40 km najmä zásluhou rozvoja železničnej a v menšej miere aj autobusovej dopravy, v súčasnom období industrializácie sa hranice niektorých hospodárskych a sociálnych oblastí — hlavne zásluhou prudkého rozvoja autobusovej dopravy — posunuli v smere niektorých dolín alebo v smere tzv. dopravných ťahov (kanálov) značne ďaleko, neraz až do vzdialenosti takmer 100 km.¹¹⁶ Priemerne možno však územný rozsah týchto oblastí stanoviť zhruba na vzdialenosť 40—60 km radiačne od príslušného priemyselného centra. V tejto vzdialenosti možno ešte bezpečne sledovať a zistiť vplyv priemyselného centra na všetkých úsekoch, na úseku hospodárskom i sociálnom, ako aj na úseku kultúrnom a politickom.¹¹⁷ Takto maximálne určenú vzdialenosť dennej a týždennej dochádzky autobusom alebo vlakom, už nie ich kombináciu, ani nie ich predĺženie o cestu pešo, možno nazvať ešte ako-tak vyhovujúcou. Robotníci však aj túto vzdialenosť pokladajú za veľmi namáhavú, hoci viac-menej za nevyhnutnú, ak v bližšom okolí niet dostatok iných, rovnako výhodných pracovných príležitostí. Ak sa však v bližšom okolí vyskytne iná pracovná príležitosť a ak je vzdialenosť väčšia, robotník jej bez ohľadu na výšku príjmu dáva najčastejšie prednosť a iba v zriedkavých prípadoch (napríklad stavba rodinného domu, zabezpečenie vyššieho starobného dôchodku atď.) aj naďalej znáša útrapy dlhej dennej alebo týždennej dochádzky do práce.¹¹⁸

V tejto súvislosti za potrebné pokladáme rozviesť otázku straty času. Už pri

slovenského robotníctva (z Kysúc i z iných oblastí Slovenska) v oblasti Ostravy vôbec neuvádza, hoci v poslednom desaťročí tu žije a pracuje niekoľko desaťtisíc Slovákov viac-menej trvale a ďalšie tisíce sem pravidelne dochádzajú či už denne, týždenne alebo na dlhodobé brigády.

¹¹⁵ J. V y t i s k a, *Brněnská průmyslová oblast*, 387.

¹¹⁶ *Cestovný poriadok autobusových tratí ČSAD, Stredoslovenský kraj*, Brno 1963. Tu pozri napríklad trať č. 09093 (kombinovanú so železničnou dopravou), č. 09112, 09114, 09115, 09116 vo vzťahu k oblasti Ostravy. Podobnú situáciu možno podľa cestovných poriadkov ČSAD zistiť aj v oblasti Košíc, Bratislavy, Žiaru nad Hronom a iných nových priemyselných centier na Slovensku.

¹¹⁷ Početné výskumy na Kysuciach v rokoch 1963—1965. — Pozri aj M. K r e h o, *K dejinám robotníckeho hnutia a bojom KSC na Kysuciach v rokoch 1918—1945*, Banská Bystrica 1964.

¹¹⁸ Výskumy na Kysuciach v rokoch 1963—1965 (poznatky získané hlavne z obcí Riečnica, Nová Bystrica, Ošeadnica, Čadca a z ich početných osád a samôt).

vzdialenosti 40—60 km jedným smerom stráca robotník veľa času z osobného voľna, ktoré by za iných okolností mohol venovať aktívnej rekreácii, reprodukcii fyzickej sily alebo kultúrnemu a spoločenskému životu (v konkrétnych podmienkach Kysúc i východného Slovenska venuje ho aj ďalšej práci na drobnom poľnohospodárstve, keďže ide zväčša o obyvateľstvo s dvojitým zamestnaním, teda o kovorofníkov, alebo práci pri stavbe rodinného domu atď.). Ak sa táto vzdialenosť časove akýmkoľvek spôsobom a z akýchkoľvek príčin predlžuje (zlé cesty, meškanie autobusov a vlakov, kombinovanie cesty verejným dopravným prostriedkom cestou pešo atď.) alebo ak je cestovanie nepohodlné a veľmi namáhavé (predimenzovanie dopravných prostriedkov počtom cestujúcich, takže cestou do zamestnania i zo zamestnania iba časť z nich môže sedieť atď.), musí byť vzdialenosť a strata osobného voľného času vykompenzovaná výškou príjmu, ináč robotníci takúto prácu odmietajú a iba v zriedkavých prípadoch sa s ňou zmierujú. Nakoniec túto vzdialenosť treba pokladať aj za zdravie škodlivú tým skôr, ak uvedieme, že optimálna izochróna dennej dochádzky do zamestnania by nemala v nijakom prípade prekročiť hranicu 45 minút jedným smerom.¹¹⁹

Ak by sme naše doterajšie úvahy premietli na konkrétne priemyselné i na formujúce sa kultúrne oblasti na Slovensku, radi by sme uviedli aspoň približný počet dochádzajúcich robotníkov v oblastiach, v ktorých sa nám ich podarilo zistiť. Ak napríklad r. 1962 odchádzalo z Kysúc do oblasti Ostravy (v malej miere z okresu Čadca aj do oblasti Žiliny) až 10 419 osôb,¹²⁰ do oblasti Bratislavy prichádzalo iba autobusmi (ktoré nám týmto spôsobom môžu vyčleniť hranicu oblasti), teda bez mestskej dopravy a železnice r. 1964 denne 13 585 osôb, do Košíc dokonca 14 728 osôb, do Liptovského Mikuláša okolo 8000, do Dubnice a Považskej Bystrice takisto iba autobusmi spolu vyše 12 000 osôb denne.¹²¹ Hoci denné a týždenné presuny tisícov robotníkov z dedín do priemyselného centra majú svoju špecifiku etnograficky zaiste veľmi zaujímavú tým, že sú niekedy dobrou príležitosťou k pravidelnému susedskému styku, k rozhovorom a rozprávaniu,¹²² predsa nie sú najlepším a najvyhovujúcejším riešením ani

¹¹⁹ *Návrh hospodárskeho rozvoja okresu Čadca (Textová časť)*. Základný podkladový materiál spracovali pracovníci Štátneho ústavu rajónového plánovania v Bratislave, Bratislava 1961, 11, 22, uvádza na Kysuciach priemerný čas, ktorý strávia robotníci na ceste do práce vo verejnom dopravnom prostriedku, denne 2 × 2 hod. i viac. — *Dokument o súčasnom stave okresu Čadca a návrh na riešenie likvidácie zaostalosti*. Základný podkladový materiál spracovali pracovníci Okresného národného výboru v Čadci, odboru plánovacieho, Čadca 1963, 6, uvádza r. 1962 jednosmernú stratu času v rozpätí 2—3,5 hodín, čo obojstranne denne reprezentuje až 5—7 hodín (ďalej citujeme ako ONV Čadca č. 0284/63).

¹²⁰ ONV Čadca č. 0284/63, 10.

¹²¹ J. Meško, *Cestujem, cestuješ*, Pravda 46, č. 245 A zo 4. 9. 1965.

¹²² O. Skalníková, *Problém Ostravska*, 363, na adresu folkloristov uvádza, že bude ich povinnosťou zistiť, či a ako sa menila náplň rozprávačských príležitostí pri peších cestách v porovnaní s dochádzaním v moderných dopravných prostriedkoch. — Podľa nášho názoru, ku ktorému sme dospeli na základe poznatkov získaných na výskumoch na Kysuciach, vzájomné rozhovory a rozprávania sa v dopravných prostriedkoch obmedzujú na minimum, keďže ide o cestu príliš dlhú a namáhavú. Treba uviesť, že hlavne v autobusoch môže iba časť robotníkov sedieť (pričom najčastejšie robotníci spia alebo driemu po únavnej práci doma na vlastnom poľnohospodárstve alebo po práci v závode), druhá časť musí stáť. Obvyčajne v polovici cesty sa robotníci vymieňajú; ktorí sedeli, vstanú a naopak. Za takýchto podmienok cestovania do práce sa rozprávačské príležitosti redukujú na najmenšiu možnú mieru. Roz-

z hľadiska hospodárskeho, ani kultúrneho. Početné ekonomické prepočty napríklad ukázali, že je oveľa rentabilnejšie rozdeliť mamutie priemyselné závody a veľké priemyselné centrá do širšieho priestoru, do určitých satelitných stredísk tak, aby suroviny a výroba prichádzali za človekom, a nie naopak,¹²³ prípadne usídlíť všetko dochádzajúce robotníctvo v nových sídliskách v blízkosti závodov alebo priemyselných centier. K tomuto záveru sa došlo najmä tým, že sa vyčíslili časové a zdravotné straty dochádzky a že sa vyjadrili finančne, čo ukázalo, že sú podstatne vyššie ako náklady na usídlenie všetkého dochádzajúceho robotníctva.¹²⁴

No riešiť a realizovať túto skutočnosť iba zvyšovaním bytových možností v priemyselných strediskách alebo v ich blízkosti tiež nemožno jednoznačne, lebo by to znamenalo odčerpať ďalšie pracovné sily z vidieka, v súčasnom poľnohospodárstve už aj tak postihnutého ich nedostatkom. Riešiť tento problém sa dá iba za použitia iného postupu, a to dislokáciou pracovných príležitostí do oblastí, ktoré ešte majú dostatok alebo nadbytok voľných pracovných síl.¹²⁵

Nakoľko vyriešenie koordinácie pracoviska a bydliska — či už sťahovaním výroby za človekom ako pracovnou silou alebo človeka za výrobou do blízkosti priemyselných závodov a priemyselných centier — sa všeobecne pokladá za jednu z hlavných úloh socialistickej industrializácie,¹²⁶ k postupnému uskutočňovaniu ktorej sa teraz už začína pristupovať,¹²⁷ možno predpokladať, že v súčasnosti sa ešte len črtajúce hranice veľkých hospodárskych, sociálnych i kultúrnych oblastí na Slovensku budú ďalej vyvíjať a meniť. Inými slovami, za kapitalizmu a v prvých rokoch socialistickej industrializácie vytvárané veľké a rozsiahle hospodársko-sociálne oblasti sa budú ďalej pravdepodobne zmenšovať a zužovať do menších celkov, čo by v procese vývoja zmien v spôsobe života a kultúre ľudu znamenalo, že mnohé kultúrne oblasti asi nestratia všetky črty oblastí tra-

právačské príležitosti prichádzajú do úvahy len pri kratších vzdialenostiach dochádzky, nie pri vzdialenostiach veľkých, a prevažne len u robotníctva, ktoré sa už oslobodilo od obrábania pôdy. Obyvateľstvo s dvojitým zamestnaním (kovoroľnícke) tento nútený susedský styk vo verejnom dopravnom prostriedku využíva skôr na odpočinok.

¹²³ J. Mrkos, *Pohyb obyvateľstva*, 15.

¹²⁴ E. Hruška na základe ekonomických prepočtov (publikované ako úvod v knihe J. Mrkos, *Pohyb obyvateľstva*).

¹²⁵ J. Mrkos, *Pohyb obyvateľstva*, 15.

¹²⁶ J. Mrkos, *Pohyb obyvateľstva*, 10. — V tejto súvislosti iba pripomenieme, že podľa ekonomických prepočtov dovážanie práce za robotníkmi (po prípadnom rozdelení veľkých, mamutích, závodov na závody menšie, situované v širšom územnom priestore) je až o $\frac{2}{3}$ lacnejšie z celkového hospodárskeho hľadiska ako vtedy, keď robotníctvo dochádza za prácou z veľkých vzdialeností (J. Mrkos, *Pohyb obyvateľstva*, 15). Najideálnejšie by bolo také rozvrstvenie priemyselných závodov, kde sídlisko robotníkov od závodu by bolo tak blízko, že by robotníci mohli pohodlne dôjsť (pešo alebo nejakým dopravným prostriedkom) domov na obed (J. Mrkos, *Pohyb obyvateľstva*, 16). Tým by sa súčasne vyriešilo aj preťažovanie dopravy po stránke technickej i človek by tak netrpel po stránke zdravotnej a kultúrnej. Toto hľadisko sa čiastočne uplatnilo už pri vzniku priemyselného centra Košice (dovoz uhlia i rudy k nadbytku pracovných síl), Žiaru nad Hronom atď.; v prípade Kysúc situácia zostala však doteraz nedoriešená v tom zmysle, že ide zväčša o odvážanie pracovnej sily do oblasti Ostravy.

¹²⁷ Napríklad vznik menších priemyselných závodov v Ublánskej a Uličskej doline na východnom Slovensku (v oblasti zberného okruhu Košice), budovanie niektorých závodov na Kysuciach (v oblasti zberného okruhu Žiliny a Ostravy) atď.

dičnej ľudovej kultúry, ale práve naopak, že sa v nich bude naďalej vyvíjať osobitný typ oblastnej ľudovej kultúry, ktorý bude mať popri všeobecných (národných) znakoch aj znaky zvláštne, špecifické iba pre danú oblasť ľudovej kultúry.

V súvislosti s ďalším vývojom ľudovej kultúry na Slovensku v nových hospodárskych i kultúrnych oblastiach, ktoré teraz vznikajú a sa formujú po rozrušení hraníc jednotlivých oblastí tradičnej ľudovej kultúry zásluhou predovšetkým dvoch faktorov, industrializácie a socialistickej kolektivizácie, alebo presnejšie budovaním veľkých priemyselných závodov v niektorých mestách a vytváraním z nich priemyselné centrá oblasti, v ktorej predtým dominovala poľnohospodárska výroba, ako aj prechodom poľnohospodárstva na priemyselné základy výroby, možno predpokladať, že vznikne viacero stupňov vplyvu a dosahu priemyslu na ľudovú kultúru. Miera vplyvu bude odstupňovaná nielen veľkosťou príslušného priemyselného centra a hospodársko-sociálnej oblasti, ktorá sa okolo neho vytvára, ale aj vzdialenosťou tohto centra od iného, väčšieho strediska, s oblasťou ktorého sa hospodársko-sociálna oblasť prvého centra môže prekrývať (v tomto prípade pôjde o tzv. satelitnú, pridruženú oblasť alebo podoblasť), alebo pri väčšej vzdialenosti jestvovať ako relatívne samostatná (v tomto prípade by šlo výrazne o samostatnú hospodársko-sociálnu oblasť, z ktorej sa časom, dlhším vývojom môže sformovať osobitná kultúrna oblasť).

Aby sme uvedený predpokladaný vývoj procesu zmien v ľudovej kultúre, ktorý na Slovensku vplyvom priemyslu prebieha v podstate už od polovice 19. stor., najintenzívnejšie však v poslednom desaťročí, keď sa k industrializácii pridružil aj vplyv kolektivizácie poľnohospodárstva (ktorý nateraz nie je ešte tak výrazný, keďže sa dôsledne doteraz neuskutočnil prechod poľnohospodárstva na priemyselné základy výroby, iba jeho prvá fáza, sceľovanie pôdy), bližšie a dôkladnejšie osvetlili, upozorníme nielen na možnosť, ale aj na prirodzený vývoj týchto stredísk a oblastí prostredníctvom niekoľkých stupňov. Nakoľko sa jednotlivé stupne vývoja priemyselných stredísk formujú predovšetkým rozsahom a mierou koncentrácie pracovných síl v stredisku, možno predpokladať, a výskumy v teréne nám to už dokladajú, že podobne sa budú formovať aj jednotlivé stupne vývoja hospodársko-sociálnych i kultúrnych oblastí, teda predovšetkým rozsahom a mierou každodenného pohybu obyvateľstva za prácou a rozsahom i mierou osvojenia nových kultúrnych prvkov a javov. Je pochopiteľné, že na formovanie nových kultúrnych oblastí do značnej miery budú mať vplyv aj doterajšie rozdiely a odlišnosti v ľudovej kultúre tradičnej, ako aj ďalšie faktory historického vývoja príslušného územia, ktoré sa doteraz územne prejavili v podobe viac alebo menej ustálených oblastí a podoblastí tradičnej ľudovej kultúry; z hľadiska kvantity a kvality procesu zmien aj mierou industrializácie oblasti a mierou spriemyslenia poľnohospodárskej výroby v nej.

Ak na osvetlenie predpokladaných stupňov vplyvu industrializácie a kolektivizácie na proces zmien v spôsobe života a kultúre obyvateľstva použijeme triedenie, ku ktorému na základe rozboru početných dokladov historického vývoja priemyslu a pohybu obyvateľstva za prácou na Morave a v Čechách dospela

historická a demografická literatúra česká,¹²⁸ šlo by v podstate o týchto päť stupňov vývoja priemyselných stredísk, z ktorých možno dedukovať zas päť stupňov vývoja hospodárskych a sociálnych oblastí a dlhodobým pôsobením aj príslušné stupne kultúrnych oblastí:

a) *pracovné stredisko a pracovná mikrooblasť* (do 150 dochádzajúcich robotníkov). Vplyv takéhoto strediska priemyslu na proces zmien v ľudovej kultúre je minimálny; nemožno v jeho prípade hovoriť ani o možnosti vytvoriť osobitnú kultúrnu oblasť alebo podoblasť, nakoľko robotníci sa grupujú najčastejšie z jednej obce, málokedy z viacerých susedných obcí. V podstate ide o drobné pracovné strediská (drevársky priemysel, parné pily v 19. stor., drobný priemysel v minulosti), vplyv ktorých sa dostatočne nemôže rozvinúť. Je to zhruba prípad väčšiny priemyselných závodov na Slovensku v 19.—20. stor. do obdobia industrializácie.

b) *regionálne priemyselné stredisko a kultúrna mikrooblasť* (do 500 dochádzajúcich robotníkov). Ani vplyv tohto strediska sa v procese zmien ľudovej kultúry veľmi neodráža, keďže robotníci dochádzajú doň zväčša z najbližších dedín, ktoré s príslušným mestečkom ako malým regionálnym priemyselným strediskom majú (čo platilo predovšetkým v minulosti, v 19. a začiatkom 20. stor.) v podstate ten istý charakter ľudovej kultúry. Vplyv takéhoto strediska sa môže výraznejšie prejavíť iba za predpokladu väčšej koncentrácie niektorého odvetvia priemyslu. V tomto prípade sa uskutočňuje viac-menej iba v príslušnej zložke ľudovej kultúry (textilný priemysel koncom 19. stor. v Žiline a jeho vplyv na ľudový odev atď.),

c) *malé priemyselné stredisko a kultúrna podoblasť* (do 2000 dochádzajúcich robotníkov). Nakoľko v tomto prípade ide už o koncentráciu viacerých priemyselných odvetví v jednom stredisku, priemysel sa začína postupne uplatňovať svojím vplyvom takmer vo všetkých zložkách a úsekoch ľudovej kultúry. Už malé priemyselné stredisko dlhotrvajúcim pôsobením rozrušuje hranice oblastí tradičnej ľudovej kultúry a vo svojej blízkosti, ohraničenej dennou a týždennou dochádzkou robotníkov, postupne vytvára novú oblasť, ktorá má s pôvodnou oblasťou tradičnej ľudovej kultúry (ak stredisko leží v jednej kultúrnej oblasti) alebo s pôvodnými oblasťami tradičnej ľudovej kultúry (ak stredisko leží na ich rozhraní) ešte početné kontakty a mnohé spoločné prvky a javy takmer vo všetkých zložkách a úsekoch ľudovej kultúry. Na formovanie kultúrnej podoblasti zásadný význam má výstavba robotníckych kolónií pri závodoch a sťahovanie sa robotníctva z dedín do priemyselného strediska. Ak robotníctvo zostáva naďalej bývať na dedine a ak pritom sa nevzdáva obrábania určitej výmery poľnohospodárskej pôdy (kovoroľnícke obyvateľstvo s dvojitým zamestnaním), vytváranie novej kultúrnej oblasti sa spomaľuje, nakoľko spojenie s pôdou i sila tradície dediny značne brzdí jej vývoj (priemyselné stredisko Žilina po prvej svetovej vojne a jeho vplyv na ľudovú kultúru najbližšieho okolia),

d) *stredné priemyselné stredisko a kultúrna oblasť* (do 10 000 dochádza-

¹²⁸ J. Mrkos, *Pohyb obyvateľstva*, 11.

júcich robotníkov). V takomto stredisku nastáva už väčšia koncentrácia nielen viacerých odvetví priemyslu, ale najčastejšie koncentrácia určitého druhu priemyslu. Nakoľko takéto stredisko už stačilo absorbovať všetky voľné pracovné sily z najbližšieho okolia (primestských osád a dedín), ďalšie pracovné sily pre svoj rozvoj začína odčerpávať zo vzdialenejšieho okruhu, čím k sebe hospodársky, sociálne a postupne aj kultúrne pripútava čoraz väčšie územie a vytvára z neho samostatnú kultúrnu oblasť. Na úseku spôsobu života sa už značná časť pracovných síl natrvalo usadila v meste alebo v jeho blízkosti, čím sa natrvalo oslobodila od pôdy a jej obrábania; v priemysle vidí už hlavný a jediný zdroj rodinných príjmov. Klesá teda počet obyvateľstva s dvojitým zamestnaním a naopak výrazne vzrastá priemyselný proletariát. Vplyv tohto priemyselného strediska sa už výrazne prejavuje vo všetkých zložkách a úsekoch tradičnej ľudovej kultúry, pričom, pochopiteľne, najsilnejšie u obyvateľstva v najbližšom okolí a u tej časti robotníctva, ktoré sa už odpútalo od pôdy (Žilina po druhej svetovej vojne).

e) *veľké priemyselné stredisko a veľká kultúrna oblasť s možnosťou existencie viacerých podoblastí* (nad 10 000 dochádzajúcich robotníkov). Takéto stredisko vzniká iba postupne či už na báze dostatočného množstva miestnych surovín (oblasť Ostravy) alebo na báze nadbytku pracovných síl z dôvodov hospodársko-sociálnych a strategických (oblasť Košíc), resp. zásluhou svojho výsadného postavenia (Bratislava ako administratívne a kultúrne centrum). Oblasť, z ktorej stredisko čerpá svoje pracovné sily, je už značne rozsiahla a do veľkej miery závislá od komunikačnej siete. Stav komunikačnej siete je totiž dôležitým činiteľom, ktorý ovplyvňuje nielen rozvoj samotného strediska, ale aj rozsah jeho hospodárskej, sociálnej i kultúrnej oblasti. Doprava robotníkov sa uskutočňuje po tzv. dopravných ťahoch (kanáloch), idúcich zväčša dolinami. V takejto veľkej priemyselnej oblasti jestvuje neraz viacero menších priemyselných stredísk i menších oblastí (podoblastí) hospodárskych, sociálnych i kultúrnych, ktoré sa sformovali zásluhou rozvoja priemyslu v nich a určitými rozdielmi v niektorých zložkách ľudovej kultúry; rozdiely v ľudovej kultúre majú svoje korene nielen v odlišnom historickom vývoji strediska alebo územia ako takého, ale aj ľudovej kultúry (napríklad priemyselné centrum Bratislava, satelity Trnava, Malacky, Šamorín atď., na Morave Ostrava, satelity Třinec, Bohumín, Karviná atď.).

Jednotlivé stupne, ako sme ich rozviedli a ako sme sa ich usilovali doložiť aj príkladmi, sa už teraz, na počiatku radikálnych a veľmi výrazných zmien v spôsobe života a kultúre ľudu, prejavujú určitými znakmi, inou mierou vplyvu a dosahu zamestnania v priemyselnom závode na jednotlivé zložky a úseky ľudovej kultúry. Hoci naše doterajšie poznatky z terénnych výskumov na Kysuciach nechceme zovšeobecňovať, lebo nie sú jednoznačné a pri výskumoch šlo skôr o prvé hlbšie sondáže, uskutočnené z hľadiska sledovania vplyvu industrializácie na ľudovú kultúru,¹²⁹ a hoci teda by sa mohlo zdať ako predčasné

¹²⁹ Výskum na Kysuciach v rokoch 1963–1965, uskutočňovaný v prvej fáze z hľadiska neroľníckych (doplnkových) zamestnaní, v druhej fáze už z hľadiska vplyvu industrializácie a kolektívizácie na ľudovú kultúru v tejto oblasti, priniesol už veľa poznatkov zo všetkých

takto špecifikovať vývoj priemyselných stredísk a ich vplyv na formovanie nových kultúrnych oblastí, ako predčasné o to skôr, že na Slovensku v súčasnosti ide vlastne len o počiatky radikálneho prerodu, predsa sa domnievame, že sme sa pri vyslovení tohto teoretického predpokladu nedopustili zásadného omylu. Dospeli sme k nemu jednak na základe preštudovania početnej literatúry, jednak — čo je dôležitejšie — vychádzali sme aj z poznatkov, získaných vo výskume tejto problematiky vo väčšej oblasti, ako sú Kysuce alebo severozápadné Slovensko. Vplyv industrializácie na ľudovú kultúru si tu teda nevšímame iba v niektorej vybranej obci alebo v užšie ohraničenom regióne, ale na pomerne veľkom, v minulosti i súčasnosti hospodársky a sociálne zaostalom území, ktoré z hľadiska ľudovej kultúry a výskytu početných archaizmov sa až do obdobia po skončení druhej svetovej vojny môže pokladať za klasickú oblasť tradičnej ľudovej kultúry.

Výhodou Kysúc z hľadiska výskumu vplyvu industrializácie na ľudovú kultúru je, že Kysuce v minulosti tvorili vo všetkých javoch a zložkách samostatnú a jednotnú oblasť tradičnej ľudovej kultúry a že v posledných desaťročiach sa tu proces zmien uskutočňuje pod vplyvom viacerých priemyselných stredísk a oblastí. Na jednej strane je tu veľké priemyselné stredisko a oblasť Ostravy, pod vplyv ktorých sa Kysuce dostali nielen zásluhou vyhlásenia za rezervoár pracovných síl pre ostravské bane a hutý, ale aj preto, že takmer až do začiatku päťdesiatych rokov nášho storočia nejstvovalo na Kysuciach význačnejšie priemyselné stredisko. Spolu s vplyvom Ostravy uplatňuje sa tu aj vplyv ďalšieho priemyselného strediska a oblasti, Žiliny, ktorá vďaka svojmu prudkému priemyselnému i kultúrnemu rozvoju v posledných dvoch desaťročiach prejavuje silné tendencie rozširovať územie vlastnej hospodársko-sociálnej i kultúrnej oblasti aj smerom na sever, na Kysuce. Okrem vplyvu týchto dvoch stredísk založením a rozširovaním priemyslu priamo na Kysuciach vytvorilo sa tu niekoľko pracovných, regionálnych i malých priemyselných stredísk, ktoré okolo seba začínajú formovať vlastnú mikrooblasť alebo podoblasť, čím sa aj ony zapájajú do rozrušovania pôvodne jednotnej oblasti tradičnej ľudovej kultúry. Za veľmi dôležitý faktor tu ešte pokladáme skutočnosť, že Kysuce ako celok sú súčasne orientované nielen na oblasť etnicky totožnú (Žilina), ale aj etnicky odlišnú (Ostrava), čo v niektorých zložkách ľudovej kultúry — nielen v jazyku — i popri známej skutočnosti pôsobenia sily tradície rodiny, obce a jednotnej oblasti i popri určitej retardácii, podmienenej predovšetkým kovoroľníckym charakterom robotníkov dochádzajúcich do oblasti Ostravy, zanecháva už, hoci pomaly, svoje stopy.

Ďalšou, z hľadiska sledovania procesu zmien v ľudovej kultúre pod vplyvom industrializácie, takisto dôležitou výhodou je, že na Kysuciach doteraz prevláda

úsekov a zložiek ľudovej kultúry, ktoré nasvedčujú, že pôvodná oblasť tradičnej ľudovej kultúry na Kysuciach sa postupne rozpadáva nielen zásluhou vplyvu priemyselného centra Ostravy a Žiliny, ale aj drobných regionálnych priemyselných stredísk priamo na Kysuciach. Ľudová kultúra nové formy výraznejšie nadobúda na materiálnom úseku (ľudové stavitelstvo a bývanie, odev, strava ap.), pomalšie na úseku duchovnom (rodinné a spoločenské vzťahy a zvyky ap.).

rozdrobená poľnohospodárska malovýroba a súkromný sektor. Poľnohospodárska pôda sa tu iba postupne začína združštevňovať alebo prechádzať do sektora štátnych majetkov, takže možno predpokladať, že uplynie ešte pomerne dlhý čas, kým sa v nej v rozhodujúcej miere uplatnia prvky priemyselnej veľkovýroby. Inými slovami to znamená, že na Kysuciach celý proces zmien v spôsobe života a ľudovej kultúre, ktorý sa v niektorých oblastiach Slovenska začal uskutočňovať už v 19. stor. a zhruba vykryštalizoval v posledných desaťročiach nášho storočia, možno sledovať v zhustenej forme a v skrátrenom časovom priebehu takmer od počiatku, od prvých krokov zakladania priemyslu a jeho vplyvu. Hoci skrátенý priebeh kladie na výskum a jeho metódy vysoké požiadavky, na druhej strane sa domnievame, že poznatky získané priamym sledovaním celého procesu zmien budú o to cennejšie a presvedčivejšie.

Už doterajšie poznatky získané výskumom v teréne signalizujú niektoré predbežné závery, na podklade ktorých sme sa pokúsili naznačiť nielen vývoj jednotlivých stredísk a okolo nich sa formujúcich oblastí, ale aj samotný priebeh procesu zmien na úseku ľudovej kultúry. Veľmi dôležitý je poznatok, že vplyv industrializácie — alebo inými slovami, vplyv zamestnania obyvateľstva v priemyselných závodoch — sa evidentnejšie a zreteľnejšie hneď po kratšom období začína prejavovať v obciach alebo v regionoch, v ktorých nastáva väčší presun alebo väčšia koncentrácia robotníctva. Veľmi výrazne sa prejavuje hlavne vtedy, ak prevládajú robotníci vekove mladí, ak sa osadenstvo priemyselného závodu grupuje prevažne z príslušníkov mladých rodín, ktoré nielenže nie sú natoľko zaťažené tradíciami a po stáročia ustáleným a takmer nemenným spôsobom života, ale práve naopak, psychicky sú zásadne revolučnejšie a viac-menej vedome — najčastejšie pod titulom zlepšenia — usilujú sa zmeniť tradičný spôsob života, bývania i niektoré iné javy a formy kultúry, prevzaté od svojich rodičov.¹³⁰ To sa im darí pomerne rýchle uskutočniť v sídlisku alebo v meste, kde z konglomerátu viac-menej odlišných kultúrnych prvkov a javov vzniká postupne jednotná kultúra, podstatne pomalšie na dedine, hoc by tu mladá rodina mala aj vlastný dom a nežila spoločne s rodičmi v rámci širšej rodiny, nakoľko na dedine im v tom do značnej miery zabraňuje celková tradícia a kultúrna atmosféra dediny. V prípade bývania na dedine zmeny sú evidentné prevažne len na úseku kultúry materiálnej, aj to nie vo všetkých jej zložkách. Najprv sa prejavujú v tých zložkách, ku zmene ktorých ich núti osobná alebo rodinná prestíž,

¹³⁰ Na Kysuciach ide vlastne o obyvateľstvo s dvojitým zamestnaním, o kovoŕníkov, čo proces zmien v ľudovej kultúre značne brzdí, nakoľko zviazanosť robotníkov s pôdou a s poľnohospodárskou výrobou, uskutočňovanou ešte tradičnými a zastaralými formami, neumožňuje radikálnejšie zmeniť doterajší (tradičný) spôsob života. Na spomaľovaní tohto procesu značný podiel má aj zamestnanie ženy v domácnosti (lepšie a presnejšie povedané v poľnohospodárstve), ktorá nielen svojím zamestnaním, ale aj svojím postavením vo výrobe, v získavaní príjmov, i určitou mierou konzervativizmu udržuje tradičný spôsob rodinného i spoločenského života, ktorému sa muž po návrate z práce doma úplne podriaďuje. Skúmaný proces zmien je evidentnejší v mladých rodinách, v ktorých — kým nie sú deti — najčastejšie v priemyselnom závode sa usiluje byť zamestnaná aj žena. Jej návratom do domácnosti, prípadne obrábaním určitej výmery pôdy (aj záhumienka, ak prešla pracovať na JRD alebo ŠM), proces sa znovu spomaľuje, v čom význačný podiel má aj celkové prostredie (atmosféra, tradícia atď.) dediny a dedinského kolektívu.

menej výraznejšie — aspoň v prvých etapách tohto procesu — sú zmeny na úseku kultúry duchovnej a slovesnej tvorby.

Domyslieť tento poznatok znamená, že vplyv industrializácie na proces zmien v ľudovej kultúre sa v inej intenzite uskutočňuje u robotníkov, ktorí prešli natrvalo bývať do mesta alebo sídliska a ktorí prácu v poľnohospodárstve a vzťah k pôde nahradili odbornou kvalifikáciou a úsilím získanú kvalifikáciu neustále zvyšovať; v inej intenzite u tých, ktorí zostali bývať na dedine a ktorí ako kovo-roľníci majú dvojité zamestnanie: obrábanie určitej výmery pôdy pokladajú za taký vedľajší zdroj rodinných príjmov, s ktorým rátajú. Uvedený poznatok ďalej znamená, že proces zmien v ľudovej kultúre sa odlišne, v inej kvantite i kvalite uskutočňuje v pracovnom alebo regionálnom stredisku, v inej kvantite i kvalite zas v malom, strednom alebo vo veľkom priemyselnom stredisku alebo oblastiach či podoblastiach nimi vytvorených. Rozhodujúcou v takomto prípade býva najčastejšie miera a intenzita presunu i koncentrácie robotníctva, ktoré čím sú vyššie, tým výraznejšie a v kratšom časovom období sa prejavujú v zmenách ľudovej kultúry, a to nielen u robotníkov, ale aj u ich rodín, teda postupne u všetkého obyvateľstva v oblasti.

V tejto súvislosti ako dôležitý moment treba brať do úvahy aj obdobie, v ktorom sa spomenuté presuny a koncentrácia robotníctva uskutočňujú. Za kapitalizmu — pod vplyvom nerovnomerného, v krízových obdobiach silne brzdeného vývoja priemyslu, v obdobiach konjunktúry zas do šírky sa rozrastajúceho priemyslu — obyvateľstvo v práci v továrni nevidelo najčastejšie stály, trvalý zdroj príjmu. Preto ako rezervu pre obdobie krízy a dekonjunktúry sa usilovalo vlastniť a obrábať aspoň malý kúsok pôdy, príjem z ktorého pokladalo poväčšine za istejší a stálejší a s ním obyčajne vždy aj rátalo a prikupovaním pôdy ho zväčšovalo. Za socializmu hodnotenie práce i príjmu z priemyselného závodu sa podstatne zmenilo. V názore a hodnotení ľudu ide už zväčša o prácu stálu a trvalú, o zamestnanie, na ktorom možno budovať celý svoj ďalší život. Preto sa v súčasnosti do pozície nestáleho zdroja príjmu dostala práca na vlastnom kúsku pôdy, čo v konečnom dôsledku z hľadiska procesu zmien v ľudovej kultúre znamená, že kým v minulosti základný charakter ľudovej kultúry na Kysuciach určovala dedina a roľnícke obyvateľstvo, v súčasnosti základný charakter ľudovej kultúry sa čím ďalej tým výraznejšie a dôslednejšie začína určovať priemyslom a priemyselným robotníctvom. Uvedenú skutočnosť možno vyjadriť aj tak, že kým v prípade tradičnej ľudovej kultúry môžeme takmer jednoznačne hovoriť ako o kultúre dedínskej, presnejšie roľníckej, v prípade novej kultúry, ktorá sa v súčasnosti formuje zásluhou hospodárskej, sociálnej i kultúrnej prestavby, pôjde o kultúru robotnícku, no pritom mestsko-dedinskú, ktorá si i naďalej podrží niektoré znaky regionálnej povahy, predovšetkým charakter zamestnania (priemysel-poľnohospodárstvo), ako aj ďalšie odlišnosti a zvláštnosti, podmienené i v budúcnosti faktorom geograficko-prírodným, klimatickými pomerami, mierou pôsobenia najbližšieho priemyselného strediska, hospodárskou a sociálnou úrovňou obyvateľstva, silou zakorenených tradícií, mierou vplyvu určitého svetonázoru a znalostí o prírode atď.

Hoci teda v súčasnosti ide na Slovensku o proces zmien veľmi prudký a priamo prevratný, sme presvedčení, že sa neuskutoční ani v dvoch, ani v troch generáciách, ale že bude prebiehať podstatne dlhšie. Vysloviť tento poznatok nás oprávňuje nielen doterajší historický vývoj ľudovej kultúry na Slovensku a dlhodobé formovanie jednotlivých národopisných javov i oblastí tradičnej ľudovej kultúry, ale najmä skutočnosť, že ani likvidácia existujúcich — a pritom veľmi podstatných a z hľadiska zmien v ľudovej kultúre veľmi dôležitých — rozdielov v úrovni a rozmiestnení výrobných síl sa nemôže uskutočniť naraz a radikálne. Uskutočniť sa môže iba pomaly a postupne, v dlhodobom ďalšom vývoji.¹³¹ Ak si pritom uvedomíme, že v prípade výrobných síl ide vlastne o základňu, ktorá sa môže meniť podstatne rýchlejšie ako nadstavba, no vyrovnanie ktorej bude trvať značne dlho (nejde pritom len o rozdiely, ktoré jestvujú v rozmiestnení výrobných síl medzi jednotlivými oblasťami Slovenska, ale hlavne o rozdiely, ktoré sú v rámci celého štátu, teda medzi českými krajinami a Slovenskom), nemožno pochybovať, že zmeny v nadstavbe, teda aj v ľudovej kultúre, budú prebiehať ešte dlhšie a že sa na jednej strane prejaví určitým vyrovnávaním kultúrnych rozdielov, na druhej strane zas uchovávaním niektorých javov ľudovej kultúry v oblasti. Pritom treba ešte pripomenúť, že tieto zmeny sa vo všetkých hospodárskych, sociálnych i kultúrnych oblastiach neuskutočnia naraz, ani v tej istej kvantite a kvalite. Uplynie dlhé obdobie, kým sa vo všetkých územných oblastiach štátu aspoň približne vyrovná stav výrobných síl a na ne nadväzujúca koncentrácia obyvateľstva do väčších stredísk, ktorá je ešte stále jedným z najvýstižnejších ukazovateľov stupňa rozvoja priemyslu,¹³² a kým stav výrobných síl dosiahne rozhodujúci podiel aj na procese zmien v ľudovej kultúre.

V tejto súvislosti, zdá sa nám, netreba osobitne upozorňovať, že sa to nestane vo všetkých oblastiach štátu alebo na Slovensku v tom istom období, ani v rovnakej intenzite a ani v tej istej kvalite, čo ináč povedané znamená, že i naďalej budú nevyhnutne jestvovať značné rozdiely v ľudovej kultúre ako celku i v jej jednotlivých prvkoch, javoch a zložkách, ktoré budú viac-menej ohraničené príslušnými kultúrnymi oblasťami alebo podoblasťami. Aby sme mohli naše

¹³¹ V. K a p i š o v s k ý, *Niektoré problémy diferenciacie v životnej úrovni obyvateľstva* (so zreteľom na Východoslovenský kraj), zborník *Niektoré problémy hospodárskeho, politického a ideologického vývoja východného Slovenska* (FFUPJŠ) 3, 1962, 8. — J. V y t i s k a, *Brněnská průmyslová oblast*, 313, upozorňuje aj na rozdiely medzi oblasťami, ktoré vznikli v 19. stor. a v súčasnosti. Tieto rozdiely sú dané rozdielmi výrobných síl i vzťahov.

¹³² J. S v e t o ň, *Obyvateľstvo*, 183—184, uvádza, že r. 1930 bola koncentrácia obyvateľstva na Slovensku v mestách nad 100 tisíc obyvateľov (v ktorých je predovšetkým sústredený priemysel a ktoré sú významnejšími priemyselnými strediskami so silnou oblasťou okolo seba) iba 3,7 %, v českých krajinách 12,7 %, kým vo všetkých ostatných priemyselne vysoko vyspelých krajinách bola koncentrácia v tom istom období podstatne vyššia, až okolo 30 % všetkého obyvateľstva (v Anglicku dokonca až 45 %). Situácia sa za uplynulých tridsať rokov podstatnejšie nezmenila. Štatisticky sa uvádza (*Štatistická ročenka ČSSR 1965*, Praha 1965, 88), že koncentrácia v takýchto mestách na Slovensku stúpila do r. 1950 na 5,6 %, r. 1961 na 5,8 % a r. 1964 dosiahla len 6,1 %, v českých krajinách mala v uvedených rokoch hodnotu 17,2 %, 17,7 % a 17,9 %. Ako z údajov vidieť, vzrast koncentrácie obyvateľstva, vyjadrovaný predovšetkým budovaním veľkých priemyselných stredísk, je na Slovensku pomalý. Predpokladáme, že je tiež jednou z príčin, pôsobením ktorej bude aj proces zmien v ľudovej kultúre prebiehať podstatne dlhšie, ako sa všeobecne uvádza a usudzuje.

tvrdenie doložiť, uvedieme, na čo poukázali už iní,¹³³ že vo vyspelých kapitalistických štátoch smeruje vývoj ľudovej kultúry v niektorých zložkách od neustáleho prehlbovania protikladov až do vytvárania nových priepastí medzi formami kultúry v jednotlivých oblastiach i kultúry rôznych sociálnych prostredí (protiklad medzi formami kultúry hlavného mesta a ostatných miest, medzi mestom a dedinou ap.). Uvedená skutočnosť signalizuje, že aj v socialistickom zriadení bude pri zvyšovaní kultúrnej úrovne a pri vyrovnávaní veľkých oblastných rozdielov v kultúre súčasne dochádzať k rozrôzneniu vnútorného tempa vývoja; rozdielne tempo vývoja sa bude prehlbovať a zväčšovať odlišným psychickým založením obyvateľstva v jednotlivých oblastiach, mierou jeho temperamentu, charakterom základných výrobných odvetví a samozrejme všetkého, čo z nich vyplýva na formovanie nových zvláštností a osobitostí v spôsobe života a kultúry.¹³⁴ Výsledky výskumu v Žakarovciach,¹³⁵ na Rosicko-Oslavansku¹³⁶ i v oblasti Kladna¹³⁷ zaujímavo ukazujú, ako sa zvláštnosti životných podmienok a spôsobu zamestnania premietli do špecifických prejavov napríklad slovesnej tvorby¹³⁸ i do ďalších javov ľudovej kultúry. Možno oprávnene predpokladať, že väčšia koncentrácia akéhokoľvek odvetvia priemyslu na určitom území sa prejaví niektorými osobitosťami a zvláštnosťami aj v ľudovej kultúre; prejaví sa natoľko, až sa stanú typické iba pre príslušnú kultúrnu oblasť (napríklad ťažba dreva a drevársky priemysel na hornom Pohroní¹³⁹ alebo v Liptove, sklársky priemysel v severných Čechách¹⁴⁰ atď.).

Záverom k procesu zmien v ľudovej kultúre a k formovaniu nových oblastí ľudovej kultúry radi by sme ešte upozornili na niekoľko ďalších dôležitých momentov, ktoré nielen pri výskume formovania oblastí, ale aj pri výskume súčasného stavu ľudovej kultúry bude potrebné brať do úvahy.

Predovšetkým je to poznatok, týkajúci sa vplyvu viacerých etník. Kým oblasti tradičnej ľudovej kultúry vznikali v hraniciach územia jedného etnika viacmenej bez účasti a veľkého vplyvu iných etník na ich formovanie, pri výskume vzniku a formovania niektorých priemyselných stredísk (napríklad Bratislavy, Košíc atď.) a ich hospodárskych, sociálnych i kultúrnych oblastí nemožno obyčajne obísť niekedy dosť výrazný vplyv iných etnických skupín, ktoré sa v priemyselnom stredisku natrvalo usadzujú či už ako odborníci¹⁴¹ alebo ako novým závodom inde vyškolené pracovné sily (v Košiciach sa takto vyškolili rovnako Slováci, ako aj príslušníci ukrajinskej a maďarskej národnosti atď.), resp. sa

¹³³ V. Juřík, *K otázce*, 675.

¹³⁴ V. Juřík, *K otázce*, 673, 675.

¹³⁵ *Banická dedina Žakarovce*, Bratislava 1956.

¹³⁶ *Rosicko-Oslavansko, Život a kultura lidu v kamenouhelném revíru*, Praha 1961.

¹³⁷ *Kladensko, Život a kultura lidu v průmyslové oblasti*, Praha 1959.

¹³⁸ L. Droppová, *K problematice národopisného výskumu súčasnosti*, Slovenský národopis 14, 1966, 594–600.

¹³⁹ R. Binder, *Osadníci na Horehroní*, Banská Bystrica 1961. — A. Stránský, *Život a sociálne postavenie drevorubačov banskobystrickej komory v 17. a 18. storočí*, Slovenský národopis 9, 1961, 408–414. — F. Macko (pozri poznámku 66).

¹⁴⁰ V. Juřík, *K otázce*, 673.

¹⁴¹ J. Vytiska, *Brněnská průmyslová oblast, připomínka účasti německých odborných kádru hlavně v odvetví textilního průmyslu na budování Brna jako průmyselného centra*.

v stredisku usadzujú len dočasne pod titulom zapracovania domácich robotníkov a pod titulom pomoci robotníckej triede. Na túto skutočnosť, ktorá sa na úseku ľudovej kultúry prejavuje vyrovnávaním vzájomných rozdielov v jazyku i kultúre a v konečnom dôsledku uplatnením sa tej ľudovej kultúry, ktorá má dostatočne široké zázemie,¹⁴² doterajšia literatúra takmer neupozornila, hoci ide pritom o veľmi závažný faktor, ktorý má svoj podiel aj na konečnom sformovaní výslednej oblasti i ľudovej kultúry v nej.¹⁴³

Ďalej je to poznatok, týkajúci sa významu samotného procesu zmien. Niet pochyb, že v histórii slovenského ľudu prebieha teraz jeden z najvýznamnejších hospodársko-sociálnych i kultúrnych procesov, ktorý od základu mení celý doterajší spôsob života i ľudovú kultúru. V celých dejinách nemá svojim významom, rozsahom, kvalitou i hĺbkou nastupujúcich zmien obdoby.¹⁴⁴ Formuje sa na základoch, ktoré sa v spôsobe života a v ľudovej kultúre vytvorili dlhým historickým vývojom v jednotlivých oblastiach odlišne a ktoré sa stali v podobe oblastí tradičnej ľudovej kultúry, jej zvláštností a odlišností v jednotlivých javoch a zložkách, východiskom vzniku a formovania nových, súčasných kultúrnych oblastí.

Hoci ide v skutočnosti iba viac-menej o počiatky prenikavého dosahu tohto procesu zmien (vplyv priemyslu od prvej polovice 19. stor. až do obdobia po druhej svetovej vojne sa prejavoval ako mierne, postupné a pomalé narastanie zmien v jednotlivých zložkách ľudovej kultúry, takže pri výskume sa pociťuje ako nenásilný historický proces; jeho príčiny sme už osvetlili), možno už zaregistrovať, že sa doteraz, počas niekoľkých rokov, ktoré nazývame obdobím socialistickej industrializácie a kolektivizácie Slovenska, výraznejšie prejavil vo viacerých zložkách a úsekoch ľudovej kultúry, pravda, v jednotlivých územných oblastiach odlišne; odlišne časove, rozsahom i hĺbkou zmien.

¹⁴² P. I. Kušner (Кнѳев), *O procese zmien v niektorých etnografických zvláštnostiach života roľníckeho obyvateľstva v mnohonárodnostných oblastiach SSSR*, Slovenský národopis 2, 1954, 4. — Podobnú situáciu môžeme zistiť vo viacerých veľkých priemyselných oblastiach. Kým v oblasti Ostravy sa slovenská, ukrajinská, poľská a maďarská národnosť zo stránky jazykovej i kultúrnej prispôsobuje jazyku i kultúre českej národnosti, zatiaľ v oblasti Košíc, Žiaru nad Hronom, Bratislavy atď., kde prevláda slovenský prvok a má dostatočné zázemie, nastáva zblížovanie jazyka i ľudovej kultúry ukrajinských i maďarských robotníkov, v menšej miere aj českých, v prospech slovenského etnika. V prípade českého elementu v priemyselných strediskách na Slovensku ide o jav čiastočne odlišný. Nakoľko tu nejde o robotníctvo nekvalifikované, ale o kvalifikované a najčastejšie o vedúce odborné kádre, asimilácia nastáva veľmi pomaly alebo vôbec nenastáva z viacerých príčin, ktoré tu nebudeme rozvádzať. — Pozri denník Pravda 47, č. 44 A zo 14. 2. 1966, 2 (rubrika *Mozaika dňa, Takmer jedenást percent*); poznámka si všima otázku asimilácie v národnostne zmiešaných rodinách a neskúma príčiny ich pobytu v inonárodnostnom prostredí. — K tejto problematike pozri V. Ziegenfuss, *Národnostná zmiešanost manželstiev v CSSR*, Demografie 1966, nr 1. — *Otázky zblížování, asimilace a překlánění národností ve světle čsl. demografické statistiky*, Zprávy a rozbory 1966. — R. Kaliský, *Alebo asimilácia alebo zblížovanie*, Kultúrny život 21, č. 9. — V. Srb — V. Ziegenfuss, *Ešte k asimilácii a k zblížování*, Kultúrny život 21, č. 14.

¹⁴³ O. Skalníková, *Problém Ostravska*, v celej štúdii si nevšimla, že v priemyselnej oblasti Ostravy žije a pracuje aj niekoľko desaťtisíc slovenských robotníkov, ktorí sa takisto podieľajú na formovaní tejto kultúrnej oblasti. Slovenské robotníctvo tu žije v niektorých sídliskách pomerne kompaktné, zväčša je však roztrúsené po celej oblasti; okrem toho iba z oblasti Kysúc prichádza sem takmer 15 000 robotníkov denne, týždenne alebo na dlhšie obdobie.

¹⁴⁴ V. Pražák, *Nejnáléhavější úkol dneška — celostátní průzkum naší lidové architektury*, Slovenský národopis 8, 1960, 289.

Najvýraznejšie sa prejavil v ľudovom staviteľstve a bývaní nielen tým, že časť obyvateľstva sa presťahovala do nových sídlisk v blízkosti závodu alebo v meste a že zmenila takmer od základu predchádzajúci spôsob bývania, ale aj tým, že značná časť obyvateľstva si postavila nový obytný dom, v ktorom najčastejšie už chýba hospodárska časť.¹⁴⁵ Hoci v novom štvorcovom dome sa využíva predovšetkým kuchyňa a nie rovnomerne všetky obytné priestory, predsa v porovnaní so starým (tradičným) ľudovým domom predstavuje dôležitý vývojový stupeň, ktorý sa reprezentuje nielen použitím trvácnejšieho stavebného materiálu, ale hlavne vybavením domu niektorými hygienickými zariadeniami (vodovod, ústredné kúrenie, kúpeľňa atď.). Nakoľko dom spolu s nábytkom silne podlieha osobnej a rodinnej prestíži, vplyv zamestnania v priemysle, vyššej životnej úrovne i celkového procesu zmien sa v ňom prejavuje neraz mnohými, vývojove už prekonanými prvkami a znakmi mestskej kultúry.

Súčasný proces zmien je ďalej evidentný aj v ľudovom odevu. Ľudový odev sa začína radikálne meniť nielen pod vplyvom nových materiálov továrensky vyrábaných a často zavádzaných aj do ľudového odevu,¹⁴⁶ ale aj pod vplyvom nedostatku možností pestovať základné suroviny na jeho výrobu, v záujme bezpečnosti pri práci vedľa stroja, z príčin psychologických (neodlišovať sa od kolektívu) a v nemalej miere aj pod vplyvom zavádzania jednotného oblečenia v niektorých priemyselných odvetviach a zamestnaniach (kombinézy, zástery atď.). Je samozrejmé, že tradičný ľudový odev ako prví odkladajú predovšetkým tí, ktorí denne odchádzajú do priemyselného alebo mestského prostredia, pričom ho nahrádzujú odevom podstatne jednoduchším, lacnejším, strihove už úplne znivelizovaným. Oveľa neskoršie a iba postupne tradičný odev odkladá aj obyvateľstvo, ktoré zostalo naďalej bývať a pracovať na dedine. V súvislosti so zmenami v ľudovom odevu treba pripomenúť, že aj odev sa v mnohých prípadoch stáva otázkou osobnej prestíže, pravda, predovšetkým u najmladšej generácie, ktorá jeho prostredníctvom sa usiluje dať najavo nielen svoju finančnú nezávislosť, ale chce ním aj upútať.

Vplyv industrializačného procesu sa pomerne výrazne prejavil aj v ľudovej strave. Je to spôsobené nielen tým, že časť robotníctva sa stravuje v závodných jedálňach, z ktorých sa niektoré obľúbené jedlá, dovedy v ľudovej strave príslušnej oblasti neznáme, usiluje preniesť aj do vlastnej domácnosti, ale hlavne tým, že odtrhnutie od pôdy — predovšetkým u priemyselného robotníctva, menej u obyvateľstva s dvojitým zamestnaním — mení ich zo samozásobiteľov na trhových konzumentov, čo sa v praxi prejavuje pomerne radikálne nielen v skladbe ľudovej stravy, ale aj v jej nutričnej hodnote. Ak tradičná ľudová strava bola do značnej miery ovplyvňovaná iba prácou a ročným obdobím (v zime sa konzumovalo viac mäsa, v lete zas mlieka a mliečnych výrobkov),

¹⁴⁵ J. Mjartan, *Prvý výskum ľudovej kultúry na družstevnej dedine*, Slovenský národopis 1, 1953, 253—261. — J. Podolák, *K doterajším výsledkom*, 268—277. — Tiež početné vlastné záznamy z terénnych výskumov na Kysuciach.

¹⁴⁶ J. Pátková, *Vplyv*, 94—97.

v súčasnosti je určovaná predovšetkým trhom a jeho výkyvmi a v mnohých prípadoch sa stáva jednostrannejšou.

Nakoniec treba ešte spomenúť, že súčasný proces zmien sa výraznejšie prejavil aj v rodinnom a spoločenskom živote a vzťahoch. Na odlišných základoch sa buduje tzv. susedská výpomoc v sídlisku alebo v meste; najčastejšie už nie sú to rodinné (príbuzenské) a susedské vzťahy, ale vzťahy vytvorené zásluhou pracovného kolektívu, pracovnou skupinou, ktorá v mnohom ohľade nahrádza predchádzajúce vzťahy aj v rodinnom živote (krstní rodičia, družbovia pri svadbe atď.). Nemožno pritom obísť ani otázku, že k upevneniu týchto spoločenských vzťahov treba obyčajne dlhšie spolužitie ustáleného okruhu obyvateľov a vytvorenie určitých spoločenských noriem styku,¹⁴⁷ čo sa neraz nedarí pre časté zmeny. Do značnej miery odlišne prebiehajú zmeny v rodinnom a spoločenskom živote aj na dedine. Hoci si normy rodinného a spoločenského života zväčša ešte udržujú priamu kontinuitu, predsa v mladšej generácii možno už zistiť niektoré kvalitatívne zmeny, podmienené pracovnou skupinou v závode.

Hoci sme tu vymenovali iba niektoré zložky ľudovej kultúry, v ktorých sa proces zmien, vyvolaný už budovaním priemyslu za kapitalizmu a podstatne urýchlený súčasnou industrializáciou, doteraz najvýraznejšie prejavuje, neznamená to, že by iné javy, zložky a úseky ľudovej kultúry neboli ním vôbec dotknuté alebo poznačené. Treba zdôrazniť, že uvedený proces zmien prebieha súbežne a v tom istom čase vo všetkých úsekoch a zložkách ľudovej kultúry, pričom v kultúre materiálnej sa prejavuje podstatne skôr ako v kultúre duchovnej alebo na úseku slovesného folklóru.

To má svoje príčiny historické i psychologické. Historické v tom, že sociálny vývoj obyvateľstva na Slovensku neprebíhal vo všetkých územných oblastiach rovnako a rovnomerne. Kým v oblastiach hospodársky vyspelejších bola sociálna a životná úroveň obyvateľstva podstatne vyššia, v oblastiach horských, kde nielen poľnohospodárska výroba bola nerentabilná, ale kde táto výroba najčastejšie nebola v záujme zvýšenia životnej úrovne vyvážená ani zakladaním priemyslu, materiálna kultúra obyvateľstva bola podstatne nižšia, archaickejšia. Z hľadiska ľudovej kultúry ako celku treba úroveň materiálnej zložky pokladať za podklad, z ktorého vyrastajú a ďalej sa vyvíjajú všetky ďalšie zložky ľudovej kultúry duchovnej a slovesnej. Psychologické príčiny vidíme v tom, že rodiny po získaní trvalého zamestnania a trvalého zdroja príjmu v priemysle usilujú sa zvýšiť predovšetkým životnú úroveň a tie jej materiálne zložky, ktoré každý vidí a môže posudzovať, ktoré výšku životnej úrovne teda reprezentujú navonok. V týchto zložkách, zdá sa, ani tradícia nepôsobí tak silne ako v javoch duchovnej kultúry, ktoré sú podstatne silnejšie navzájom prepojené, húževnatejšie a mnohými smermi zviazané s javmi iných odvetví.¹⁴⁸ V konečnom dôsledku to znamená, že ani proces zmien, hoci je veľmi prudký, intenzívny a z hľadiska vývoja ľudovej kultúry na Slovensku veľmi závažný, neprejaví sa v zložkách ľudovej kultúry duchovnej tak intenzívne, ako ho môžeme pozorovať a registrovať

¹⁴⁷ O. Skalníková, *Problém Ostravska*, 359, 360.

¹⁴⁸ K. Fojtík (v diskusii po svojej prednáške v Tupadlách dňa 8. 4. 1965).

v zložkách kultúry materiálnej. Vo vzťahu k formujúcim sa novým oblastiam ľudovej kultúry túto skutočnosť možno vyjadriť tak, že kým hranice priemyselných oblastí, hospodárskeho a sociálneho vplyvu priemyselných centier a industrializácie vôbec, možno už v tejto etape industrializačného procesu viacmenej presne zistiť a stanoviť zberným okruhom pracovných síl, okruhom dennej a týždennej dochádzky do zamestnania v priemysle, zatiaľ hranice nových oblastí ľudovej kultúry, kultúrneho vplyvu priemyselných centier a priemyselných oblastí, zistiť a stanoviť ešte nemožno, a to prinajmenšom z dvoch základných príčin:

a) vplyv industrializácie nie je ešte vo všetkých javoch ľudovej kultúry dostatočne silný a rovnako priezračný. Doteraz sme boli náchylní doň zahrňovať všetky vplyvy, aj kultúrne (rozhlas, film, televízia ap.), industrializáciou iba urýchlené z hľadiska hromadného vlastníctva, nie však prežitia a osvojenia, aj civilizačné, podmienené všeobecným a nezadržateľným vývojom kultúry ako takej. To spôsobilo, že sme neraz videli vplyv industrializácie aj tam, kde sa pre krátkosť času nestačil prejaviť. Silný nápor osvety a hodnotenie mnohých javov tradičnej ľudovej kultúry nie ako kultúrneho dedičstva, ale ako kultúrnych prežitkov v päťdesiatych rokoch zapríčinil, že početné prejavy ľudovej kultúry akoby zanikli. No nešlo pritom o zánik skutočný, iba zdanlivý, lebo z pozície verejnej prešli a zostali v pozícii intímnej; nie v podvedomí, ale vo vedomom utajovaní. Z toho vyplýva, že hranice oblastí tradičnej ľudovej kultúry sa ešte za tento krátky čas natoľko nenarušili, aby sa mohli už vytvoriť a stabilizovať hranice nových oblastí,

b) industrializácia je iba jedným z faktorov, ktorý vplýva a urýchľuje proces zmien v ľudovej kultúre. Nie je faktorom jediným, možno ani nie najvýznamnejším, hoci v tomto prvom náraze na ľudovú kultúru sme presvedčení, keďže pozorujeme skôr zmeny na úseku materiálnom ako zmeny na ostatných úsekoch ľudovej kultúry, že sa celý proces zmien uskutočňuje predovšetkým pod jeho vplyvom, zásluhou jeho pôsobenia. Okrem industrializácie je tu však veľa iných faktorov povahy materiálnej (otázku zmeny v poľnohospodárskej výrobe sme sa usilovali načrtnúť), kultúrnej, psychickej atď., ktoré bude treba rozpracovať aj z hľadiska vplyvu na proces zmien v ľudovej kultúre i z hľadiska formovania nových oblastí ľudovej kultúry (zámerne hovoríme o ľudovej kultúre, nie o kultúre národnej alebo kultúre ako takej, lebo sme presvedčení, že ľudová kultúra nezanikne, hoci sa jej nositeľ i formy neustále menia).

Záver

Predmetom štúdia etnografie a folkloristiky je ľud v historickom procese svojho vzniku a vývoja bez ohľadu na to, v akom štádiu vývoja sa nachádza¹⁴⁹ a akým

¹⁴⁹ A. Melicherčík, *Československá etnografia a niektoré jej úlohy pri výstavbe socializmu*. Národopisný sborník 9, 1950, 29 (ďalej citujeme ako *Československá etnografia*). — Podobne S. P. Tolstov, *V. I. Lenin i aktualnyje problemy etnografii*, Sovetskaja etnografija 1949, nr 1, 3 (v preklade V. I. Lenin a aktualnye problémy etnografije. K 25. výročiu smrti, Národopisný sborník 10, 1951, 72).

procesom zmien prechádza jeho kultúra. Ľudová kultúra v najširšom zmysle slova v tej podobe, s akou sa stretávame pri výskumoch v teréne, je obrazom veľmi zložitého historického vývoja ľudu. V ľudovej kultúre objavujeme rôzne vrstvy vývoja, vplyvy početných vonkajších (nenárodopisných) i vnútorných (národopisných) faktorov, ktoré sa prejavili vo všetkých zložkách a úsekoch. V ľudovej kultúre koexistujú popri sebe zložky dávno zaniklých historických období vedľa prvkov novších, zvyšky ideológií prvotne-pospolného zriadenia vedľa uvedomelých prejavov odporu proti nevoľnickej tyranii feudalizmu alebo prejavov odporu proti kapitalistickému vykorisťovaniu¹⁵⁰ alebo aj vedľa prejavov novšieho¹⁵¹ i najnovšieho obdobia.¹⁵² Koexistujú takto vedľa seba, navzájom na seba pôsobia a navzájom sa ďalej vyvíjajú a meniac aj v najčerstvejšej súčasnosti, ktorú sme nazvali obdobím socialistickej industrializácie a kolektivizácie a ktorá v zmysle vyslovených poznatkov je iba časťou, najnovšou a živou časťou historického vývoja ľudu a jeho kultúry.

Historický vývoj ľudovej kultúry sme sa usilovali ozrejmiť na podklade oblastí tradičnej ľudovej kultúry i oblastí nových, na vznik a formovanie ktorých pôsobili i pôsobia početné momenty a faktory. Ich vyčlenenie a uvedomenie si ich vplyvu na ľudovú kultúru nám pomôže presnejšie špecifikovať nielen príčiny vzniku, ale aj podmienky rozvoja mnohých národopisných javov v jednotlivých územných oblastiach Slovenska.

V súčasnosti stojí etnografický a folkloristický výskum pred dôležitou úlohou, ktorej sa nemôže vyhnúť, ani si ju zastierať, tým menej ju obchádzať alebo si nevšimáť. Je to úloha zistiť, do akej miery sú nové formy spôsobu života a ľudovej kultúry všeobecné (národné) a kedy a kde ide o formy zvláštne, špecifické iba pre určitú oblasť. Sme presvedčení, že sledovanie zmien jednotlivých národopisných javov, hodnotenie ich rozsahu a kvality, odhaľovanie procesu zmien, ktorý v poslednom období vedie pomaly a nezadržateľne k vzniku a formovaniu nových oblastí ľudovej kultúry, ktoré do určitej miery možno charakterizovať znovu sa vytvárajúcou jednotnou ľudovou kultúrou, no pritom naďalej územne diferencovanou, môže prispieť aj k spresneniu kritérií pre výskum historického vývoja ľudovej kultúry, procesu zmien v minulosti.¹⁵³ Pritom treba mať však neustále na pamäti nielen rozdielnosť spoločenského zriadenia, ale aj rozdielnosť hospodárskych, sociálnych a spoločenských vplyvov i pôsobenie početných faktorov na historický vývoj, na neustály proces zmien, ktorým neprestajne prechádza ľudová kultúra so všetkými svojimi zložkami

¹⁵⁰ A. Melicherčík, *Ceskoslovenská etnografia*, 34.

¹⁵¹ A. Melicherčík, *Boj proti fašizmu za Slovenského národného povstania v ústnom podaní slovenského ľudu*, Slovenský národopis 9, 1961, 358–395. — E. Droppová, *Z baladickéj tvorby viažúcej sa k Slovenskému národnému povstaniu*, Slovenský národopis 12, 1964, 448–453. — S. Švehlák, *Príspevok k štúdiu partizánskych piesní*, Slovenský národopis 12, 1964, 431–447. — J. Michálek, *Spomienkové rozprávanie o Slovenskom národnom povstaní*, Slovenský národopis 12, 1964, 397–430.

¹⁵² S. Burlasová, *K problému genezy, funkcie a štýlu ľudovej piesne s družstevnou tematikou*, Slovenský národopis 12, 1964, 3–67. — V. Gašpariková, *Naša súčasnosť vo veršoch ľudového autora* (Niekoľko ukážok z veršovanej tvorby Vojtecha Hudáka), Slovenský národopis 9, 1961, 435–446.

¹⁵³ O. Skalníková, *Problém Ostravska*, 364.

a úsekmi od počiatku svojho vzniku. Konfrontovať minulosť (vznik a formovanie oblastí tradičnej ľudovej kultúry) a prítomnosť (vznik a formovanie nových oblastí ľudovej kultúry) je nevyhnutné, ak chceme odhaliť zákonitosti i zvláštnosti historického vývoja ľudovej kultúry, tohto nepretržitého a nikdy sa nezastavujúceho procesu zmien.

Zusammenfassung

Der Beitrag will einige Ergebnisse der bisherigen historischen und ethnographischen Forschung auf dem Gebiet der Volkskulturgeschichte und ihrer einzelner Zweige aus dem Standpunkt der Entstehungsursachen und Formierung der Landgebiete der Volkskultur in der Slowakei, die in der Literatur unter dem Terminus „ethnographische Gebiete“ bekannt sind, verallgemeinern. Gleichermassen sind im Beitrag auch die Probleme der ethnographischen Erforschung des gegenwärtigen Standes der Volkskultur entworfen, in der Praxis als Gegenwartsforschung, Forschung des Industrie- und Industrialisierungseinflusses und des Einflusses der sozialistischen Kollektivierung auf die Volkskultur genannt.

Die Problematik der Entstehung der Volkskulturgebiete untersucht der Autor auf Grund der Analyse des Einflussmasses der äusseren (nichtethnographischen) und inneren (der Volkskultur eigenen) Faktoren, wie sich diese im Prozess der historischen Entwicklung rund vom 9. Jahrhundert bis in die Gegenwart geltend gemacht haben. Im Grunde geht es um die Feststellung der allgemeinen und besonderen gegenseitigen Beziehung in der Volkskultur, wobei es sich besonders gebietlich und historisch geltend gemacht hatte. Diese gegenseitige Beziehung untersucht die ethnische als auch die historische Kategorie, das bedeutet, dass die Beziehung nur im Rahmen einer Sprachgemeinschaft und in seiner ganzen historischen Entwicklung verfolgt wird.

Im ersten Kapitel widmet sich der Autor den bisherigen Versuchen die Gebiete der traditionellen Volkskultur in der Slowakei festzulegen. Die Grenzen der Gebiete wurden auf dem Gebiet der Volksarchitektur und des Wohnens, der Bekleidung und des Volksliedes festgelegt. Im weiteren Teil analysiert der Autor den Anteil der einzelnen äusseren Faktoren an der Entstehung dieser Gebiete, wie wir sie aus der Zeit der grössten Differenzierung der slowakischen Volkskultur aus dem Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts kennen. Für den grundlegenden Faktor der Differenzierung hält der Autor die geographisch-natürliche Gegebenheit der Slowakei (die geographische Lage, der Gebietscharakter, die engen und eingeschlossenen Täler, die Richtung der Gebirgszonen und der Flussläufe, die Fruchtbarkeit des Bodens klimatische Bedingungen u. ä.), die während der historischen Entwicklung des Gebietes und Volkes auch die Entstehung weiterer Faktoren, wie administrative Verwaltungseinheiten (gewesene Komitate), wirtschaftliche Ganze (Feudalherrschaften), wirtschaftlich-kulturelle Zentren (Städte), kirchliche und religiöse Organisationen, die Art der Ansiedlung (deutsche, landadelige, scholtiseische, walachische, bergbäuerliche u. ä. Kolonisation) bedingten.

Weiter kann auch auf den Einfluss der politischen Geschehnisse (Tataren- und Türken-Einfall, Kriege, Aufstände, Flucht der Untertanen usw.) nicht vergessen werden. Von den inneren Faktoren beachtet der Autor genauer die Frage der Hauptbeschäftigung und die zahlreichen Nebenbeschäftigungen, die an der Differenzierung der Lebensart und Kultur des Volkes ebenso einen bedeutenden Anteil hatten. Auf Grund der Analyse der einzelnen Faktoren kommt der Autor zum Beschluss, dass die Anfänge der Entstehung und Formierung der Gebiete der traditionellen Volkskultur schon in die Zeit des Frühfeudalismus fallen. Ursprünglich begann sich die einheitliche Volkskultur nach und nach gebietlich differenzieren, wobei sie das grösste Zustandekommen der Verschiedenheit — auch Verdienst der ungleichmässigen Entwicklung der Industrie unter dem Feudalismus — erst Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts erreichte. Die Gebietsgrenzen der traditionellen Volkskultur können für jede ethnographische Erscheinung oder jeden Bestandteil, jeden Zweig der Volkskultur einzeln festgestellt werden. Dabei muss jedoch nicht nur die Erscheinung als solche, sondern auch der Zeitstandpunkt, der Standpunkt der Epoche des Vorkommens auf einem bestimmten Gebiet streng respektiert werden.

Das zweite Kapitel ist der Entstehungsproblematik der gegenwärtigen, eben sich formierenden Gebiete gewidmet, auf deren Entstehung im entscheidenden Mass die Industrialisierung und die sozialistische Kollektivierung zusammen mit einigen weiteren Faktoren (Volksaufklärung, Kommunikationsmittel u. ä.) wirkt. Der Autor analysiert nacheinander die Entwicklung der Landwirtschaft und der Industrie in der Slowakei bis in die Zeit nach dem zweiten Weltkrieg, in der, Dank der Industrialisierung und Kollektivierung, ein radikaler Umbruch in der Lebensweise und Kultur des Volkes in der Slowakei entsteht. Er weist hin auf die Entstehung der Industriezentren und der Industriegebiete, deren Einfluss besonders eine wirtschaftliche und soziale Bedeutung hat; nur in kleinerem Mass hat sich dieser

Einfluss bisher an der Formierung neuer Kulturgebiete geäußert. Die Entstehung der Industriezentren und -gebiete ist permanent und verwirklicht sich in mehreren Etappen, die der Autor einzeln aus dem Standpunkte des Einflusses auf den gegenwärtigen Änderungsprozess der Volkskultur und der Formierung der neuen Kulturgebiete analysiert. Den Anteil der Industriezentren und -gebiete am Änderungsprozess der Volkskultur hat der Autor nach der Zahl der Arbeiterschaft und nach der Grösse des Sammelkreises in fünf Teile abgestuft: das Arbeitszentrum (Arbeitsmikrogebiet), das regionale Industriezentrum (Kulturmikrogebiet), das kleine Industriezentrum (untergeordnetes Kulturgebiet), das mittlere Industriezentrum (Kulturgebiet) und das grosse Industriezentrum (grosses Kulturgebiet mit untergeordneten Gebieten). Seine Ausführungen belegt der Autor mit Beispielen aus mehreren Landgebieten der Slowakei, vor allem aus dem Kysuca-Gebiet, wobei er zu der Ansicht gelangt, dass es sich in der gegenwärtigen Epoche des Industrialisierungs- und Kollektivierungseinflusses nur um die Anfänge des durchdringenden Änderungsprozesses handelt. Bis jetzt haben sich die Änderungen ausdrücklicher nur in der Volksarchitektur und Bewohnung, in der Volksbekleidung, in der Nahrung und im familiären und gesellschaftlichen Leben geäußert, während in anderen Bestandteilen und Zweigen der Volkskultur der Einfluss der Industrialisierung und Kollektivierung nicht so sehr deutlich ist. Die Industrialisierung versteht der Autor als einen der Faktoren, der die Volkskultur beeinflusst und den Prozess ihrer Änderungen und Formierung der neuen Gebiete der Volkskultur beschleunigt.

Das Studium der Gebietsfragen der Volkskultur trägt bei einerseits zur Vergenauerung der Kriterien für die Erforschung der historischen Entwicklung der Volkskultur, also zum Prozess der Änderungen in der Vergangenheit, andererseits zur Vergenauerung der Kriterien und methodologischen Vorgänge für die Erforschung des gegenwärtigen Standes der Volkskultur.

Wenn wir die Gesetzmässigkeiten und Verschiedenheiten der historischen Entwicklung entdecken wollen, wenn wir feststellen wollen, wie dieser ununterbrochene und nie stehengebliebene Prozess der Änderungen in den vorhergehenden Epochen verlief und wie er in der neuesten Zeit, in der Gegenwart verläuft, ist die Konfrontierung der Vergangenheit mit der Gegenwart unumgänglich.

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания XIV, 1966, № 4

Издается четыре раза в год

Издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы д-р Божена Филова и Вера Носáľова

Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang XIV, 1966, Nr. 4. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová

Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences

Volume XIV, 1966, No 4.

Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová

Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences

Anné XIV, 1966, No. 4. Paraît quatre fois par an

Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová

Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied

Ročník XIV, 1966, číslo 4. — Vychádza štyri razy do roka

Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová

Redakčná rada: prof. dr. Rudolf Bednárik, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emilia Horváthová,
dr. Soňa Kovačevičová, dr. Jaroslav Kramařík, dr. Michal Markuš, dr. Ján Mjartan, prom.

hist., Štefan Mruškovič, doc. dr. Ján Podolák

Redaktorka časopisu Klára Vloššáková

Technická redaktorka L. Haplová

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—

Výmer PIO 2385/49-III/2 — V-06*61374

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma PNS — ústredná expedícia tlače, administrácia odbornej tlače, Gottwaldovo nám. 48, Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vyhovája PNS — ústredná expedícia tlače, Bratislava, Gottwaldovo nám. 48/VII.

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1966